

Risto Viitanen

ERJARVOISUUDET HUONO-OSAISTEN HYÖDYKSI TOIMINTAKYKYTEORIASSA

Martha Nussbaumin oikeudenmukaisuuden vähimmäistaso
ja John Rawlsin eroperiaatteen soveltaminen

Johtamisen ja talouden tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2020

Tampereen yliopisto

Johtamisen ja talouden tiedekunta

Politiikan tutkimuksen tutkinto-ohjelma

VIITANEN, RISTO: Eriarvoisuudet huono-osaisten hyödyksi toimintakykyteoriassa - Martha Nussbaumin oikeudenmukaisuuden vähimmäistaso ja John Rawlsin eroperiaatteen soveltaminen

Pro gradu -tutkielma, 66 s.

Politiikan tutkimuksen tutkinto-ohjelma/Valtio-opin opintosuunta

Huhtikuu 2020

TIIVISTELMÄ

Pro gradu -tutkielmani sijoittuu politiikan normatiivisen teoriaan. Tarkastelen tutkielmassani ajattelijoita, jotka pohtivat, miten oikeudenmukainen yhteiskunta pitäisi järjestää. Tutkin Martha Nussbaumin toimintakykyteoriaa siitä näkökulmasta, voiko siihen soveltaa John Rawlsin *A Theory of Justice* -teoksessa esittämää eroperiaatetta. Tutkielman lähtökohtana on se, että Nussbaumin teoria tarvitsee apua niin päästäkseen tavoittelemaansa oikeudenmukaisuuden vähimmäistason kuin ratkaistakseen vähimmäistason ylittävät eriarvoisuudet. Tutkin, minkälaisia rajoitteita ja minkälaista tukea Nussbaumin teoriassa on eroperiaatteen soveltamiselle yhden yhteiskunnan kontekstissa. Aineistona käytän Nussbaumin toimintakykyteoriaa käsitteleviä pääteoksia *Women and Human Development*, *Frontiers of Justice* ja *Creating Capabilities*. Tutkielmassa käytän metodina sisällönanalyysiä.

Analysissä ilmenee, että sekä yhteiskunnan huono-osaisin ryhmä että yhteiskunnassa tuolle ryhmälle jaettava hyöty määrittyvät eri tavoin ennen ja jälkeen oikeudenmukaisuuden vähimmäistason toteutumisen. Soveltamisen rajoitteita ovat eroperiaatteen muokkaaminen ja toimintakykyjen tarkka mittaaminen eroperiaatteen tarpeisiin. Lisäksi rajoitteeksi muodostuu epäjohtonmukaisuus huono-osaisimman määrittelyssä, kun yhteiskunnan tila muuttuu oikeudenmukaisuuden vähimmäistason tavoittelevasta sen saavuttaneeseen yhteiskuntaan. Nussbaumin teoriassa esiintyvät moraaliset tunteet antavat tukea eroperiaatteelle. Tukea toisi sekkin, että eroperiaate myös selkiyttäisi vapauden ja moraalisten tunteiden luomaa jännitettä. Lisäksi eroperiaatteen voidaan katsoa täsmentävän synnynäisten lahjakkuuksien huomioimista toimintakykyteoriassa.

Eroperiaate estäisi lopulta sen, että oikeudenmukaisuuden vähimmäistason saavuttanut yhteiskunta muuttuisi epäoikeudenmukaiseksi. Se ei kuitenkaan suojaa yhteiskunnan oikeudenmukaisuutta kriisien vaikutuksilta. Toteutuessaan eroperiaate keskittyisi muun muassa huono-osaisten koulutuksen parantamiseen, mikä edistäisi myös muiden toimintakykyjen toteutumista. Laajemmin eroperiaatteen soveltaminen Nussbaumin teoriaan on tutkielman perusteella hahmoteltavissa vain globaalien oikeudenmukaisuuden suhteen tapauksessa, jossa oikeudenmukaisuuden vähimmäistaso on ennalta sovittu maailmanlaajuisesti samanlaisena kaikkialla. Eroperiaatteen soveltaminen ei lopulta ole mahdollista molemmissa tilanteissa eli sekä ennen vähimmäistason saavuttamista että sen toteutumisen jälkeen: epäjohtonmukaisuuden välttämiseksi se voisi toteutua vain toisessa.

Asiasanat: Nussbaum, Rawls, oikeudenmukaisuus, toimintakyky, eroperiaate, yhteiskuntafilosofia

SISÄLLYSLUETTELO

JOHDANTO	1
1. TUTKIMUSKYSYMYKSET JA METODI	4
2. OIKEUDENMUKAISUUSTEORIOISTA	7
2.1. Utilitarismi	8
2.2. John Rawlsin oikeudenmukaisuusteoria	10
2.2.1. Alkuasema, sen osapuolet ja tietämättömyyden verho	12
2.2.2. Kaksi oikeudenmukaisuusperiaatetta ja perushyödykkeet	13
2.2.3. Eroperiaate.....	14
2.3. Egalitarismi	16
2.4. Suffisientarismi ja prioritarismi	19
2.5. Libertarismi.....	22
2.6. Hoivaetiikka	23
2.7. Amartya Senin toimintakykynäkemys	24
3. NUSSBAUMIN TOIMINTAKYKYTEORIA.....	26
3.1. Nussbaumin lista ja sen mahdollinen muuttuminen	29
3.2. Toimintakykykynnys ja sen ongelmat	33
3.3. Nussbaumin Rawls-kritiikki	37
3.4. Nussbaumin suhde muihin oikeudenmukaisuusteorioihin.....	38
4. AIEMMAT TUTKIMUKSET	41
5. ANALYYSI NUSSBAUMIN TEORIAN TÄYDENTÄMISESTÄ RAWLSIN EROPERIAATTEELLA.....	42
5.1. Huono-osaisen yksilön ja ryhmän määrittely.....	44
5.1.1. Ennen oikeudenmukaisuuden vähimmäistason toteutumista.....	45

5.1.2.	Oikeudenmukaisuuden vähimmäistason toteutumisen jälkeen	49
5.2.	Mitä eroperiaatteella jaetaan?	51
5.2.1.	Ennen oikeudenmukaisuuden vähimmäistason toteutumista	52
5.2.2.	Oikeudenmukaisuuden vähimmäistason toteutumisen jälkeen	54
5.3.	Eriarvoisuus Nussbaumin teoriassa	54
5.3.1.	Ennen oikeudenmukaisuuden vähimmäistason toteutumista	55
5.3.2.	Oikeudenmukaisuuden vähimmäistason toteutumisen jälkeen	57
5.4.	Moraaliset tunteet.....	58
5.4.1.	Ennen oikeudenmukaisuuden vähimmäistason toteutumista	58
5.4.2.	Oikeudenmukaisuuden vähimmäistason toteutumisen jälkeen	60
5.5.	Vapauden korostus	60
5.5.1.	Ennen oikeudenmukaisuuden vähimmäistason toteutumista	61
5.5.2.	Oikeudenmukaisuuden vähimmäistason toteutumisen jälkeen	62
5.6.	Yhteenveto	62
6.	JOHTOPÄÄTÖKSET	64
	LÄHTEET	67

JOHDANTO

Ihmiset eroavat toisistaan arvoiltaan, elämäkatsomuksiltaan ja elämänvalinnoiltaan. Suhteellisen homogeeniseenkin yhteiskuntaan mahtuu keskenään mitä erilaisempia ihmisiä - puhumattakaan monikulttuurisesta yhteisöstä. Yhteiskunnassa eri tarpeet, halut ja toiveet joutuvat väkisinkin törmäyskurssille toistensa kanssa. Yksi asia kuitenkin yhdistää meitä kaikkia. Jokainen haluaa, että itseään kohdellaan oikeudenmukaisesti ja että ympäröivä yhteiskunta olisi oikeudenmukainen. Voidaan sanoa, että ihmiset haluavat elää oikeudenmukaisesti yhdessä (Nussbaum 2006, 86).

Oikeudenmukaisuus voidaan katsoa eri yhteiskunnallisten instituutioiden ensimmäiseksi hyveeksi (Rawls 2005a/1971, 3). Tuo hyve ilmenee silloin, kun ihmisten edut menevät ristiin ja kun he vaativat oikeuksiensa nojalla jotain toisiltaan (Mt., 129). Oikeudenmukaisuus on siis jotain sellaista, mikä ilmenee yhteiskunnan tasolla. Sen pohjalta voidaan määrittää, mitä kukakin ansaitsee. Oikeudenmukaisuuden määrittelyltä olisi myös kohtuullista vaatia, että se mitä kukakin ansaitsee, olisi määriteltävissä jokaisessa yhteiskunnallisessa tilanteessa. Olisi intuitiivisesti outoa, jos oikeudenmukaisuuteen voitaisiin vedota työnhaussa mutta ei silloin, kun toisten ihmisten toiminnallaan aiheuttamat päästöt uhkaavat toisten tulevaisuudennäkymiä. Työnhaussa ei saa syrjiä työnhakijaa esimerkiksi iän, sukupuolen tai seksuaalisuuden takia. Toki oikeudenmukaisuuden nimissä pitäisi löytää ratkaisu myös jälkimmäiseen tilanteeseen: elinympäristö tai muiden ihmisten toiminta ei saisi rajoittaa sitä, mitä yksilö voi tulevaisuudeltaan toivoa ja mitä tavoitella.

Yhteiskuntafilosofiassa on esitetty eri oikeudenmukaisuusteorioita siitä, minkälainen on oikeudenmukainen yhteiskunta. Nämä teorit ovat normatiivisia (Herne 2012, 11). Ne siis kertovat, miten asioiden nimenomaan pitäisi olla, jotta yhteiskuntaa voidaan kutsua oikeudenmukaiseksi. John Rawlsia voidaan pitää tärkeimpänä teoretikkona, joka on vaikuttanut nykyiseen oikeudenmukaisuuskeskusteluun (Herne 2012, 132). Rawls määrittelee pääteoksessaan *A Theory of Justice*¹ epäoikeudenmukaisuuden lopulta eriarvoisuudeksi, ”joka ei ole kaikille hyödyksi” (Rawls 2005a/1971, 62; Rawls 1988, 47). Rawls esittää teoksessaan kaksi oikeudenmukaisuusperiaatetta. Ne ovat kiteytettyinä seuraavat: ensiksi perusvapaudet on taattava kaikille yhtäläisesti. Toiseksi

¹ Suom. *Oikeudenmukaisuusteoria* (1988). Lainauksissa olen käyttänyt kyseistä Terho Pursiaisen suomennosta paitsi erikseen mainituissa kohdissa. Viitauksissa englanninkieliseen versioon olen käyttänyt vuonna 2005 painettua, *A Theory of Justice* -teoksen alkuperäisversion uusintapainosta.

eriarvoisuudet pitää olla hyödyksi kaikkein huono-osaisimmille (eroperiaate), ja avoinna olevat virat, johon eriarvoisuudet liittyvät, on oltava avoinna kaikille. (Rawls 2005a/1971, 60.) Näitä on myös toteuttava yhteiskunnassa juuri tässä järjestyksessä (Mt., 61). Rawlsin edellä mainittuun teokseen viitataan edelleen tavalla tai toisella suurimmassa osassa nykyistä oikeudenmukaisuuskeskustelua (Herne 2012, 30–31).

Martha Nussbaumia voidaan pitää puolestaan yhtenä "2000-luvun johtavista yhteiskuntafilosofeista" (Herne 2012, 47). Hän on nimekkäin heistä, jotka ovat vieneet eteenpäin Amartya Senin alkujaan kehittämää toimintakykyteoriaa (Robeyns 2005, 94–95). Toimintakyvyissä (capabilities) on kyse siitä, minkälaisia asioita ihmiset pystyvät elämässään tekemään (Sen 2005, 153; Nussbaum 2006, 70). Toimintakykyjä ovat niin riittävän ravinnon tai suojan saanti kuin työpaikan saaminen. Huomion kiinnittäminen toimintakykyihin on tärkeää, sillä eri ihmiset eivät pysty hyödyntämään tulojaan ja muita resursseja keskenään samalla tavalla. Esimerkiksi vammautunut ei pysty tekemään samoja asioita samalla tulomäärällä kuin ilman vammaa elävä ihminen (Sen 2005, 154). Sokea ihminen tarvitsee työpaikan etsimiseen enemmän resursseja kuin näkevä. Ylimääräinen resurssi voi tässä tapauksessa olla joko ruudunlukuohjelma tietokoneeseen tai henkilökohtainen avustaja. Oleellista tässä on kiinnittää huomio toiminnan mahdollistamiseen, eli esimerkissä juuri työpaikan etsimiseen ja saamiseen, eikä resursseihin sinänsä.

Amartya Senia pyydettiin vuonna 1989 mukaan kehittämään ihmisen kehitykseen ja globaaliin arvioimiseen sopivia indikaattoreita, mutta toimintakyvyistä hän on ensimmäisen kerran kirjoittanut jo 80-luvun taitteessa (Sen 2005, 158–159). Sen on edesauttanut teorian soveltamista käytäntöön. Useat kansainväliset järjestöt kuten YK:n kehitysohjelma tukeutuvat toimintakykyteoriaan (Jaggar 2006, 302). Teorian painopiste on siirtynyt elämänlaadun ja tasa-arvoisuuden mittarista etiikan ja poliittisen filosofian normatiivisiin kysymyksiin, mihin Martha Nussbaumin teoria on puolestaan vaikuttanut (Claassen & Düwell 2013, 493–494).

Nussbaum esittää toimintakykyteoriassaan listauksen tärkeimmistä toimintakyvyistä, jotka oikeudenmukaisen yhteiskunnan olisi taattava kaikille. Listauksen toimintakykyjä ovat esimerkiksi mahdollisuus terveelliseen elämään, mahdollisuus käyttää aistejaan ja mahdollisuus leikkiin vapaa-ajallaan. Yhteiskunta on saavuttanut oikeudenmukaisen vähimmäistason, kun kaikki Nussbaumin listauksen toimintakyvyt on turvattu. (Nussbaum 2006, 69–81.) Vähimmäistasoltaan oikeudenmukaisessa yhteiskunnassa yksilöllä olisi lopulta mahdollisuus terveelliseen elämään, jossa hän voisi käyttää aistejaan, koulutettuja taitojaan ja mielikuvitustaan haluamallaan tavalla. Hänellä olisi myös riittävät tunnetaidot sekä hänellä olisi mahdollisuus nauttia niin muusta luonnosta kuin

muutenkin riittävästä vapaa-ajasta. Hän kunnioittaisi itseään ja kokisi olevansa tasavertainen muiden kanssa. Hän olisi suojassa väkivallalta ja riistolta, ja hänellä olisi mahdollisuus omistaa erilaisia asioita. Nussbaumin mukaan mikään valtio ei kuitenkaan täytä oikeudenmukaisuuden vähimmäistason kriteeriä tällä hetkellä (Nussbaum 2011, 16). Toki voidaan huomata, että osa nykyisistä valtioista on paljon lähempänä oikeudenmukaisuuden vähimmäistason kuin toiset. Edellä kuvatut yksilön mahdollisuudet sopivat hyvin Pohjoismaihin. Entä toteutuuko niistä mikään Pohjois-Koreassa?

Nussbaumin toimintakykyteoria ei kuitenkaan ota mitään kantaa oikeudenmukaisuuden vähimmäistason ylittäviin eriarvoisuuksiin (Nussbaum 2006; mm. 75, 178 ja 292). Nussbaum ei myöskään tuo esille, miten yhteiskunta lopulta saavuttaa oikeudenmukaisuuden vähimmäistason: esimerkiksi kenelle toimintakyvyt pitää taata ensisijaisesti? Pyrin tutkielmassani selvittämään, voiko Rawlsin eroperiaatetta käyttää ensinnäkin oikeudenmukaisuuden määrittelemiseen tilanteissa, joissa yhteiskunta on jo saavuttanut oikeudenmukaisuuden vähimmäistason. Toiseksi pyrin selvittämään, voiko Rawlsin eroperiaatetta soveltaa jo yhteiskunnassa, joka ei ole vielä saavuttanut oikeudenmukaisuuden vähimmäistason.

Tutkimukseni kohteina ovat Nussbaumin toimintakykyteoriaa käsittelevät pääteokset *Women and Human Development* (2000), *Frontiers of Justice* (2006) ja *Creating Capabilities* (2011)². Viimeisin eroaa kahdesta edellisestä siinä, että se on selvästi tarkoitettu Nussbaumin teorian esitelmäteokseksi. Tutkimuskohteena sekin on saanut huomiota (esim. Clark 2013). Rawlsin eroperiaatteen tarkastelun osalta nojaan hänen pääteokseensa *A Theory of Justice*. Toki Rawls on korjannut näkemyksiään varsinkin vuonna 1993 ilmestyneeseen teokseen *Political Liberalism*. Silti teoreetikot Nussbaum mukaan lukien edelleen asemoivat itsensä Rawlsiin viittaamalla eniten juuri pääteokseen.

Tutkielma etenee seuraavasti. Ensiksi esittelen tutkimuskysymykset ja käyttämäni metodin. Tämän jälkeen käyn läpi Nussbaumin teorian kannalta tärkeimmät oikeudenmukaisuusteoriat. Tarkemmin otan tarkasteluun John Rawlsin oikeudenmukaisuusteorian, koska sen rooli koko traditiossa on merkittävä: tutkielmalle keskeistä Rawlsin eroperiaatetta käsittelen yksityiskohtaisesti omassa alaluvussaan. Tämän jälkeen esittelen Nussbaumin toimintakykyteorian sekä hänen listaansa ja toimintakykykynnystä käsittelevän aiemman kirjallisuuden. Nussbaumin Rawlsille esittämän kritiikin nostan esiin omassa alakappaleessaan. Teoriaosuuden lopussa vertailen lyhyesti nostamiani oikeudenmukaisuussuuntauksia ja Nussbaumin teorian painotuksia. Analyysivaihe koostuu viidestä

² Nussbaumin tuotannossa toimintakykyteoriaa käsitellään laajimmin juuri aineistona olevissa teoksissa (Eide 2014; 190, alaviite 32).

pääluvusta, joiden teemojen kautta haen vastauksia tutkimuskysymyksiini. Analyysin lopetan yhteenvetoon, jossa jäsenmän saadut havainnot. Tutkielman päätän keskusteluun havainnoista.

1. TUTKIMUSKYSYMYKSET JA METODI

Nussbaum on laatinut ihmisarvoisen elämän määrittävistä keskeisimmistä toimintakyvyistä kymmenen kohdan listan. Listauksen toimintakykyihin kuuluvat abstrakteina, laajempina yläkohtina esimerkiksi fyysinen terveys, johon kuuluvat hyvän terveyden lisäksi lisääntymiskyky ja riittävän ravinnon sekä suojan saaminen, ja käytännöllinen päättely, johon kuuluu muun muassa mahdollisuus suunnitella oma elämänsä. Oikeudenmukaisen yhteiskunnan pitää turvata jokainen vähintään tiettyyn, ennalta sovittuun kynnykseen (threshold) asti. Jokainen yhteiskunta voi itse määrittää tiettyjen rajojen puitteissa kulloisellekin toimintakyvyille oman kynnyksensä (Nussbaum 2006, 75–79.) Fyysisen terveyden osalta nämä kynnykset voisivat olla jossain yhteiskunnassa esimerkiksi sellaiset, että perus- ja erikoisterveydenhuolto on kaikille maksutonta, jokainen saa vähintään neljä ateriaa päivässä, jokaisella on vähintään kohtuullinen asunto ja että lapsettomuushoidot ovat maksuttomia tiettyyn ikävuoteen asti.

Kun kaikkien kymmenen toimintakyvyn osalta kynnykseen on päästy, on yhteiskunta saavuttanut Nussbaumin mukaan oikeudenmukaisuuden vähimmäistason (a minimum account of social justice) (Nussbaum 2006, 75). Nussbaumin teoria ei kuitenkaan ole täydellinen teoria oikeudenmukaisuudesta vaan ainoastaan osittainen. Se tarjoaa siten vain vähimmäistason. (esim. Nussbaum 2000, 75; Nussbaum 2006, 75; Nussbaum 2011, 40.) Kynnyksen ylittäviin eriarvoisuuksiin Nussbaumin teoria ei ota kantaa (Nussbaum 2006; mm. 75, 178 ja 292).

Nussbaum mainitsee eksplisiittisesti, että oikeudenmukaisuuden nimissä tarvitaan mahdollisesti jotain enemmän, kuin mitä hänen teoriansa tähän mennessä kehiteltynä ehdottaa. Nussbaumin mukaan yksi täydennystä vaativa kohta saattaa olla oikeudenmukaisuuden vähimmäistason saavuttaneessa yhteiskunnassa vallitsevat eriarvoisuudet. (Nussbaum 2011, 40.) Jos edellä mainitut eriarvoisuudet halutaan huomioida oikeudenmukaisuuden nimissä, on Nussbaumin teoriaa tavalla tai toisella täydennettävä. Ja vaatimuksia tällaisten eriarvoisuuksien huomioimiseen on esittänyt Clark (2009) ja yksittäisten toimintakykyjen osalta Holland (2008).

Jonkinlainen jakoperusta on tarpeen kynnyksen alapuolellakin. Nussbaum mainitsee nimittäin, että ”ne jotka tarvitsevat enemmän apua päästäkseen kynnyksen ylitse saavat enemmän apua” (Nussbaum

2011, 24; suom. RV). Nussbaum ei esitä konkreettisia toimia muun muassa sille, miten apu kohdennetaan sitä eniten tarvitseville. Nussbaum mainitsee, että hänen teoriansa tarvitsee jonkinlaisen jakonäkökulman, jotta kaikki ihmiset edes saadaan toimintakykykynnyksen ylitse (Nussbaum 2000, 86). Watene (2013) on tähän liittyvien konkreettisten keinojen puuttumista kritisoinutkin. Nussbaum tuo kiinnostavasti esille, että hänen toimintakykyteoriansa on yhteensopiva erilaisten jakamista ja oikeudenmukaisuutta käsittelevien näkökulmien kanssa (Nussbaum 2006, 75).

Tutkimukseni päämääränä on tutkia, mahdollistaako Nussbaumin teoria toimintakyvystä Rawlsin eroperiaatteen soveltamisen siihen. Vaikka Nussbaumin listaus ja oikeudenmukaisuuden vähimmäistaso tarjoavat vain eräänlaiset puitteet yhteiskunnalle, intuitiivisesti teorian rakenne kuitenkin sisältää vähintään implisiittisiä rajoitteita eri jakoperusteiden soveltamiselle. Eroperiaatteen valitsemisen mielekkyyttä tutkittavaksi jakoperustaksi lisää myös se seikka, että Nussbaum korostaa omansa ja Rawlsin teorian samanlaisuutta. Nussbaum nimittäin ilmaisee hänen teoriansa olevan täydennys Rawlsin teoriaan (Nussbaum 2006, 69).

Huomioni analyysissä keskittyy ensinnäkin siihen tilanteeseen, että yhteiskunnassa jokaiselle on taattu Nussbaumin listan toimintakyvyt. Tällöinhän yhteiskunta on Nussbaumin määritelmän mukaisesti saavuttanut oikeudenmukaisuuden vähimmäistason. Toinen tilanne on se, ettei yhteiskunta ole vielä sitä saavuttanut. Molemmissa tilanteissa tutkin Rawlsin eroperiaatteen soveltamista Nussbaumin teoriaan.

Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

- 1) Voiko Rawlsin eroperiaatetta soveltaa pohdittaessa oikeudenmukaista jakoa sellaisessa yhteiskunnassa, joka ei ole vielä saavuttanut Nussbaumin määrittelemää oikeudenmukaista vähimmäistason, eli sellaisessa yhteiskunnassa, jossa Nussbaumin listan toimintakykyjä ei ole taattu kaikille?

Silloin kun oikeudenmukaisuuden vähimmäistason ei ole saavutettu, valtio X ei ole pystynyt takaamaan jokaiselle alueellaan asuvalle ihmiselle kaikkia Nussbaumin listan sisältämiä toimintakykyjä. Voiko tällaisessa tilanteessa esiintyvää eriarvoisuutta perustella sillä, että se on huono-osaisille hyödyksi niin, että he näin pääsisivät yhä lähemmäksi vähimmäistason? Voisiko oikeudenmukaisuuden vähimmäistason täyttymistä yrittää ylipäättään tavoitella eroperiaatteen avulla? Kysymyksen avulla tarkastelen tämän tilanteen rajoitteita.

- 2) Voiko Rawlsin eroperiaatetta soveltaa pohdittaessa oikeudenmukaista jakoa sellaisessa yhteiskunnassa, joka on jo saavuttanut Nussbaumin määrittelemän oikeudenmukaisen vähimmäistason, eli sellaisessa yhteiskunnassa, jossa Nussbaumin listan toimintakyvyt on taattu kaikille?

Toisen kysymyksen avulla tutkin tilannetta, jossa valtio X on saavuttanut oikeudenmukaisuuden vähimmäistason, eli jokaisella sen alueella asuvalla on taattu Nussbaumin listan toimintakyvyt. Voiko oikeudenmukaisen vähimmäistason saavuttaneessa yhteiskunnassa eriarvoisuudet olla mahdollista perustella Rawlsin eroperiaatteen avulla? Tässä toteutuisi Nussbaumin toimintakyvynäkemyksessä Rawlsin teoriassa oleva sanakirjajärjestys³. Näin ollen huono-osaisten ryhmän aseman parantaminen olisi mahdollisten eriarvoisuuksien ehtona, kun toimintakyvyt on taattu.

- 3) Sisältääkö Nussbaumin toimintakykyteoria ajatuksia tai oletuksia, jotka antavat perusteita Rawlsin eroperiaatteen soveltamiselle oikeudenmukaisuuden vähimmäistason saavuttaneessa yhteiskunnassa tai yhteiskunnassa, joka tuota vähimmäistaso ei ole saavuttanut?

Tämän kysymyksen siivittämänä hahmotan niitä toimintakykyteorian osa-alueita, jotka lähtökohtaisesti voidaan katsoa tukevan eroperiaatteen soveltamista. Jos tukevia piirteitä on useita, se tukisi sitä, että eroperiaatetta todella olisi mahdollista soveltaa Nussbaumin teoriassa. Vastaavasti jos tällaisia piirteitä ei ole lainkaan, yhteensopivuus vähintäänkin kyseenalaistuu.

Aineistona käytän Nussbaumin toimintakykyteoriaa käsitteleviä pääteoksia *Women and Human Development* (2000), *Frontiers of Justice* (2006) ja *Creating Capabilities* (2011). Eroperiaatteen määrittelyssä tukeudun Rawlsin pääteokseen *A Theory of Justice* (2005a/1971). Tutkielmassa käytän metodina sisällönanalyysia. Tämän tekstianalyysitavan avulla aineistona toimivista kolmesta Nussbaumin teoksesta voidaan tiivistää tarpeelliset kohdat tarvittavaan muotoon sisältöä vääristämättä (Tuomi & Sarajärvi 2009; 103–104 & 108). Tarkemmin sanottuna käytän menetelmänä teorialähtöistä, deduktiivista sisällönanalyysia: analyysi voidaan suorittaa siinä, kuten tässä tutkielmassa, jo omaksutusta käsitejärjestelmästä käsin (Mt., 115). Käytän strukturoitua analyysirunkoa, jossa aineistosta huomioidaan vain tutkimuskysymysten kannalta olennainen (Mt., 113). Tässä tapauksessa olennainen tarkoittaa Nussbaumin teorian suhdetta Rawlsin eroperiaatteeseen. Analyysiyksikköinä toimivat Nussbaumin teoretisoinnin sisällä olevat,

³ Sanakirjajärjestyksessä Rawlsin ehdottamat oikeudenmukaisuusperiaatteet toteutetaan hänen teoriansa sisällä niin, että ensimmäinen toteutetaan täydellisesti ennen toista, ja toisen periaatteen ensimmäinen osa ennen jälkimmäistä. Myöhemmin toteuttava osa ei voi siten kompensoida aiemmin toteutetun mahdollisia puutteita. (Rawls 2005a/1971; 60–61 & 302–303.)

muutamalla tai useammalla lauseella, kappaleella tai luvulla hahmotellut, teoriaan keskeisesti liittyvät ajatuskokonaisuudet. Nämä voivat olla aineistossa niin implisiittisesti kuin eksplisiittisesti ilmaistuina.

Yksinkertaisuuden vuoksi rajaan kontekstin yhden valtion tapaukseen. Kuitenkin pohdin saatuja tuloksia johtopäätöksissä lyhyesti myös siitä näkökulmasta, miten kynnyksen ylittäminen ja eroperiaatteen soveltaminen toteutuisi usean valtion kesken. Tällöin on paikallaan ottaa huomioon Robertsinkin (2013) vetoamus toimintakynnyksen asettamisesta globaalisesti yhtenäiselle tasolle. Nussbaum itse perustelee kynnyksen asettamisen tiettyjen rajojen sisällä valtioittain (esim. Nussbaum 2011, 108). Lisäksi tässä tutkielmassa jätän johtopäätöksiin vain lyhyesti esiin otettavaksi sen problematiikan, miten toimintakykyjen ja toimintakykykynnyksen laajentaminen koskemaan suurimpaan osaan eläinlajeista⁴ vaikuttaisi eroperiaatteen mahdolliseen käyttöönottoon.

2. OIKEUDENMUKAISUUSTEORIOISTA

Mitä oikeudenmukaisuus lopulta tarkoittaa? Oikeudenmukaisuus ei ole moraalialia, lainmukaisuutta tai inhimillisyyttä (Herne 2018, 198–199). Miten oikeudenmukaisuuden voisi siis määritellä? Ainakin se on normatiivinen käsite ja osa moraalijärjestelmää (Herne 2012, 11 & 14). Oikeudenmukaisuuden pohjalta jaamme määrättyt hyödyt ja haitat (Herne 2018, 198). Tasajako toimii lähtökohtana, josta mahdolliselle poikkeamiselle on jokaisen teorian esitettävä perustelut (Mt., 201). Normatiivinen sisältö jakoperusteinen ei siten ole eri oikeudenmukaisuusteorioissa samanlainen. Käsitys oikeudenmukaisuuden sisällöstä vaihtelee, mutta muodollinen, Aristoteleen esittämä määritelmä hyväksytään laajemmin (Herne 2012, 11–12). Tuon määritelmän mukaan samanlaisia tapauksia olisi kohdeltava samalla tavalla (Aristoteles 1989).

Nussbaumin teorian lisäksi yhteiskuntafilosofisen kirjallisuuden keskeisimmät moraalijärjestelmät ja oikeudenmukaisuusteoriat ovat utilitarismi, John Rawlsin oikeudenmukaisuusteoria, egalitarismi, suffisientarismi ja prioritarismi, libertarismi, hoivaetiikka sekä Amartya Senin toimintakykynäkemys. Ne auttavat parhaiten Nussbaumin teorian ymmärtämisessä ja aseman hahmottamisessa yhteiskuntafilosofiassa. Käsittelen näitä teorioita seuraavaksi.

⁴ Nussbaumin tavoitteena on, että toimintakykyteoria kattaa myös eri eläinlajit - ainakin ne aistimiseen kykenevät, joilla on aktiivista tavoitteellisuutta tai jonkinlaista toimijuutta (agency). Tällöin sienieläimet voisivat jäädä teorian ulkopuolelle. (Nussbaum 2011, 88–89.) Toisaalta vaille toimintakykyjen turvaamaa suojaajaa jäisivät myös sekä pysyvästi vegetatiivisessa tilassa olevat että aivottomina syntyneet ihmiset (Mt., 24).

2.1. Utilitarismi

Vaikka utilitarismi on yleinen moraaliteoria, sitä voidaan soveltaa myös oikeudenmukaisuuskysymyksiin. 1700–1800 -lukujen ajattelijat Jeremy Bentham ja John Stuart Mill katsotaan yleensä utilitarismin perustajiksi (Herne 2012, 57–58). Benthamia pidetään usein ensimmäisenä utilitarismin systematisoijana (Lamb 2009, 121). Utilitarismin ydinajatuksen mukaan sellainen teko tai politiikka, joka tuottaa eniten onnellisuutta määrätyn yhteiskunnan jäsenille, on moraalisesti oikea (Kymlicka 2002, 10). John Stuart Millin ajatteluun pohjautuen voitaneen täsmentää, että tämä onnellisuus on ”kaikkien niiden onnellisuutta, joita kyseinen toiminta jotenkin koskee” (Mill 2000, 31). Millin mukaan onnellisuuden suhteen on moraalisen arvioinnin tekijän oltava ”yhtä puolueeton kuin hyväntahtoinen ulkopuolinen tarkkailija” (Mt.). Utilitarismissa erilaisia hyötyjä ja haittoja vertaillaan siis eri ihmisten välillä, joten keskiössä ei olekaan vain yhden yksilön elämä (Kymlicka 2002, 18). Tasa-arvo voidaan silti mieltää omalla tavallaan teorian pohjaksi: jokainen on moraalisesti yhtä arvokas eli jokaisen preferenssit katsotaan yhtä tärkeiksi (Mt., 38). Ei siten ole väliä, missä asemassa tai henkisessä tai fyysisessä tilassa ihminen on. Utilitarismi ei ole kovinkaan yhtenäinen näkemys moraalista. Erilaisia näkökulmia on esimerkiksi siitä, millä tavoin hyötyä pitäisi mitata (Mt., 48). Monet utilitaristit eivät halua käyttää klassisten utilitaristien onnellisuuden käsitettä hyödyn mittarina. Vaikuttaa eittämättä siltä, että vaikka hyödyn sisällöstä ei ole yksimielisyyttä, sen mittaamisen tärkeydestä ei kiistellä.

Utilitarismi voidaan suomentaa myös hyötyopiksi. Siinä keskeisenä onkin juuri hyödyn (utility) käsite. Hyöty voidaan Kymlickan mukaan määritellä neljällä eri tavalla: hyvinvointi-hedonismiksi, ei-hedonistiseksi mielentilan hyödyksi (non-hedonistic mental state utility), preferenssien tyydyttämiseksi tai informoiduiksi preferensseiksi (Kymlicka 2002; 13, 14 & 16). Näistä eri määritelmistä ensimmäisessä on tärkeintä mielihyvän kokemus tai tuntemus (Mt., 13). Martta saa enemmän mielihyvää elokuvien katsomisesta kuin isoisänsä Jussin auttamisesta, joten on oikein, että Martta valitsee näistä kahdesta elokuvien katsomisen viikonlopun aktiviteetiksi. Toinen määritelmä, ei-hedonistinen mielentilan hyöty, laajentaa hyödyn myös muihin kokemuksiin ja mentaaliin tiloihin (Mt., 14). Edelliseen esimerkkiin viitaten Martta kokeekin mielihyvän ohella tärkeiksi myös nöyryyden tunteen ja auttamisesta koetun vaivan, ja hän päättääkin valita isoisänsä auttamisen.

Preferenssien tyydyttäminen puolestaan pitää kaikkia preferenssejä hyvänä määritteenä hyödyille (Kymlicka 2002, 14). Jussilla on esimerkiksi sellainen käsitys, että kaloilla ei ole tuntoaistia. Osin tämän perusteella Jussi pitää kalastuksesta enemmän kuin muista harrastuksistaan, esimerkiksi

filosofiasta. Neljäs määritelmä hyödyille, informoidut preferenssit, hyväksyy vain sellaiset preferenssit, jotka pohjautuvat oikeanlaiseen arvosteluun ja tietoon (Kymlicka 2002, 16). Edelliseen esimerkkiin viitaten Jussi valitseekin filosofian kalastuksen sijaan, kun hänen tietoonsa tulee, että myös kalat tuntevat kipua. Mittaamisen ja sen kautta saatavan tuloksen kannalta ei siis ole täysin samantekevää, mikä määritelmä valitaan. Vääränlaiseen tietoon pohjautuvaan preferenssiin voi nimittäin sisältyä myös mielihyvän kokemuksia: esimerkiksi koko elämänsä totalitaarisessa järjestelmässä elänyt ihminen voi saada mielihyvää hänelle uskotuista asioista vain sen takia, ettei tiedä paremmasta.

Yhteiskunnan tasolla joidenkin preferenssit jäävät pääsääntöisesti täyttymättä, kun yhteiskunnan hyötyä maksimoidaan. Yhteiskunnallinen järjestelmä on kuitenkin utilitarismin mukaan oikeudenmukainen, jos se maksimoi hyödyn. (Kymlicka 2002, 21.) Jos Martan tontin yli halutaan rakentaa junaliikenteelle oikorata, joka nopeuttaisi lähialueiden työssäkävien työmatkaa, ei yksin Martan kokemalla haitalla voida estää kyseistä hanketta, jos työssäkävien aikasäästöstä muodostuva yhteenlaskettu hyötysumma ylittää Martan haitan. Riippumatta siten käytettävästä hyödyn mittaamisen tavasta yhteiskunnan tasolla kaikkien ihmisten hyödyt ja haitat lasketaan yhteen oikean teon määrittämiseksi. Suuntaus on kyllä tasa-arvoinen katsoessaan jokaisen hyödyn moraalisesti yhtä arvokkaaksi, mutta vähemmistöasemassa olevia se ei turvaa lainkaan. Martan tontin kohtalo on esimerkissä enemmistön sanelema. Utilitarismissa ollaan siten kiinnostuneita hyödyn kokonaissummasta, kun taas hyödyn jakautuminen eri ihmisten kesken ei ole oleellista.

Utilitarismi on saanut osakseen paljon kritiikkiä. Esimerkiksi utilitarismin kannattajat eivät pysty antamaan suoraa ja yhtenäistä vastausta siihen, miten vähemmistössä olevien ihmisten oikeudet voidaan turvata suhteessa enemmistöön (Kymlicka 2002, 48). Jos jokaisen hyöty ja haitta olisi yhtä arvokas, enemmistössä olevien hyödyt painaisivat väistämättä vaakakupissa enemmän. Tilanne muuttuu, jos koettu hyöty ja haitta vaihtelee yksilökohtaisesti. Esimerkiksi jos aiemman esimerkin Martan kokema negatiivinen hyöty eli haitta on arvoltaan -50, mutta lähialueiden 20 asukkaan kokema yksilökohtainen hyöty työmatkan aikasäästöstä on +2, Martan kokema haitta on suurempi kuin muiden yhteenlaskettu hyötysumma +40. Tällöinhän oikorata jäisi rakentamatta.

Yksi tapa vastata kritiikkiin enemmistön vallasta, olisi painottaa sitä, että vähemmistön oikeudet olisivat enemmän hyödyksi myös enemmistölle kuin vähemmistön syrjimin. Esimerkiksi enemmistö pystyy luomaan ympäröivään yhteiskuntaan arvostamaansa vakautta ja täten ennakoitavissa olevaa jatkuvuutta, kun se huomioi paremmin vähemmistössä olevien tarpeet ja oikeudet. Kuitenkaan edes tämänlainen vastaus ei riittäisi kriitikolle: vastaus kun ei pohjautuisi

yksilön arvostamiseen vaan hyötyyn, josta johdettu lopputulema ei jokaisessa tilanteessa *välttämättä* takaa vähemmistölle sen tarvitsemaa suojaa. Juuri yksilön oikeuksien loukkaamattomuuden varmistaminen on kriitikolle tärkeää (esim. Rawls 2005a/1971, 3).

2.2. John Rawlsin oikeudenmukaisuusteoria

John Rawls (1921–2002) on yksi tärkeimpiä 1900-luvun politiikan teoreetikkoja, ja hänen pääteoksensa *A Theory of Justice* yksi viime vuosisadan poliittisen filosofian klassikoista (Setälä 2008, 299–300). Teos nosti oikeudenmukaisuutta koskevat kysymykset yhteiskuntafilosofiassa keskiöön. Pääteoksessa esitelty teoria on edelleen oikeudenmukaisuuskeskustelussa erittäin keskeinen: nimittäin suurin osa tuosta keskustelusta tavalla tai toisella liittyy Rawlsin oikeudenmukaisuusteoriaan. (Herne 2012; 10, 30–31 & 132.)

Rawlsin teoria reilusta oikeudenmukaisuudesta (justice as fairness⁵) on hänen vaihtoehdonsa utilitarismille (Rawls 2005a/1971, 22). Aluksi otan esille Rawlsin teorian olennaisimmat lähtökohdat. Tämän jälkeen tarkastelen ensimmäisessä alaluvussa lyhyesti alkuasemaa, sen osapuolia ja tietämättömyyden verhoa. Toisessa alaluvussa otan huomion kohteeksi oikeudenmukaisuusperiaatteet, jotka Rawlsin mukaan valitaan alkuasemassa tietämättömyyden verhon takana. Rawlsia käsittelevän osion päättää kolmas alaluku, jossa keskityn tutkielman kannalta oikeudenmukaisuusperiaatteista keskeisimpään eli eroperiaatteeseen.

Rawlsin oikeudenmukaisuuskäsitys rakentuu sopimusteorialle, mikä jatkaa samaa perinnettä esimerkiksi John Locken ja Jean-Jacques Rousseau'n kanssa. Toisin kuin Locken ja Rousseau'n tapauksessa Rawlsin sopimus ei kuitenkaan koske yhteiskunnan perustamista vaan oikeudenmukaisuusperiaatteista päättämistä. (Rawls 2005a/1971, 11.) Nykyään Rawlsin teoriasta eriävät näkökulmat joutuvatkin asemoitumaan suhteessa hänen esittämäänsä oikeudenmukaisuusteoriaan (Kymlicka 2002, 10). Rawlsin oma teoria oli, kuten jo mainittu, vastaus silloin keskeisenä ajatussuuntana olleeseen utilitarismiin.

Rawls kritisoi utilitarismia muun muassa siitä, että suuntauksessa eri ihmiset pelkistyvät lopulta yhdeksi, eikä se näin ollen huomioi ihmisten olevan toisistaan erillisiä olevia yksilöitä. Tämä johtuu Rawlsin mukaan siitä, että yhteiskunnan kaikkien ihmisten halut punnitaan ja kootaan yhdeksi järjestelmäksi puolueettoman sivustakatsojan idean avulla. Puolueeton sivustakatsoja kokee muiden

⁵ Terho Pursiainen on kääntänyt termin ”justice as fairness” teoksessa *Oikeudenmukaisuusteoria* (1988) reiluksi peliksi käsitetyksi oikeudenmukaisuudeksi. Herne (2012, 112) on puolestaan kääntänyt sen oikeudenmukaisuudeksi reiluutena. Käytän jälkimmäistä käännöstä, sillä peli-sanalla aiheuttaa sekaannusta.

halut omanaan, ja antaa niille tietyn painoarvon tuossa halujen järjestelmässä. Tämän jälkeen yhteiskunnassa pyritään maksimoimaan tuon järjestelmän tyydytys muuttamalla yhteiskunnan sääntöjä. (Rawls 2005a/1971, 26–27.) Utilitarismia soveltavassa yhteiskunnassa Jussin ja Martan haluilla ei ole yksilöllistä arvoa, vaan ne huomioidaan yhdessä muiden kansalaisten halujen kanssa. Puolueettoman sivustakatsojan idean avulla painoarvoiltaan ja määrältään suurimpia haluja pyritään tyydyttämään siten kuin kyseessä olisi vain yhden yksittäisen henkilön halut. Näin ollen jos yhteiskunnassa suurin osa haluaa sovellettavan matalan tasaveron tuloverojärjestelmää, mutta Jussi ja Martta haluaisivat puolestaan tiukkaa progressiivista verotusta, on se sama kuin yksittäinen henkilö haluaisi enemmän tasaveroa kuin progressiota. Rawlsin mukaa utilitarismi on väärässä siinä, että puolueeton, persoonaton ja myötätuntoinen sivustakatsoja olisi ”oikea tulkinta puolueettomuudesta” (Rawls 2005a/1971, 187–190; Rawls 1988, 113–114). Rawls katsookin, että hänen määrittelemässä alkuasemassa valittujen periaatteiden mukainen arvostelma on puolueeton (Rawls 2005a/1971, 190).

Rawlsin mukaan yhteiskunnan oikeudenmukaisuuden kannalta on keskeistä, että perusoikeuksien ja -velvollisuuksien jakoon kiinnitetään huomiota, mutta toisaalta sosiaalisia ja taloudellisia oloja ei myöskään pidä unohtaa (Rawls 2005a/1971, 7). Mielivaltaisten tekijöiden, kuten lahjakkuuden ja sosiaalisen ympäristön, vaikutukset pyritään teoriassa estämään oikeudenmukaisuusperiaatteilla (Mt. 15). Myös tietämättömyyden verholla, jota käsittelen seuraavassa alaluvussa, on tässä merkittävä rooli.

Rawlsille on myös erityisen tärkeää tuoda esille, että hänen perustelemansa oikeudenmukaisuuskäsitys saa kannatusta yhteiskunnassa, mikä puolestaan on tarpeellista yhteiskunnan vakaudelle. Tässä tärkeinä tekijöinä ovat sekä oikeudenmukaisuuden taju että oikean ja hyvän yhteneväisyys. Rawlsin mukaan oikeudenmukaisuuden taju kehittyy oikeudenmukaiset instituutiot omaavassa yhteiskunnassa auktoriteetti-, yhteisö- ja periaatemoraalin avulla (Rawls 2005a/1971; 138, 453, 462–479). Tämän tajun vaikutuksesta oikeudenmukaiset instituutiot hyväksytään, saatetaan voimaan, ylläpidetään ja tarvittaessa uudistetaan (Mt.; 454–455 & 474). Rawls katsoo, että mitä vahvempi tämä oikeudenmukaisuuden taju on, se luo sitä enemmän vakautta koko oikeudenmukaisuuskäsitykselle (Mt., 454). Lopulta oikeudenmukaisuuskäsitys luo siten itse omaa kannatustaan. Ja juuri tämä on Rawlsin toiveena ja tavoitteena (Mt., 138).

Tämän lisäksi on Rawlsin mukaan tärkeä osoittaa, että edellä mainittu oikeudenmukaisuuden taju on sopusoinnussa jokaisen elämänsuunnitelman kanssa⁶: toisin sanoen vakaus tarvitsee myös sen, että

⁶ Elämänsuunnitelmalla tarkoitetaan tässä ohuen hyvän teorian mukaista rationaalista suunnitelmaa (Rawls 2005a/1971, 567–568). Rawlsin ohut hyvän teoria (the thin theory of the good) on toinen hänen hyvän teorioistaan. Rawls tarvitsee

hänen oikeudenmukaisuusteoriansa olisi yhtenevä rationaalisen hyvän määritelmän kanssa (Rawls 2005a/1971, 513 & 567–568). Oikean ja hyvän yhteneväsyydelle Rawls mainitsee kolme pääsyttä. Ensiksi oikeudenmukaisuuden tajua on hyvä pitää yllä, koska välitämme ystävästämme ja meillä on tarve olla heitä kohtaan oikeudenmukaisia. Toiseksi meidän on hyväksyttävä järjestäytyntä yhteiskuntaa ”sääntelevän käsityksen periaatteet”, koska aristoteelisen periaatteen mukaisesti on suuri hyvä osallistua tuollaisen yhteiskunnan toimintaan. Kolmanneksi Kantiin pohjautuen Rawls katsoo, että nimenomaan haluamme myös toimia oikeudenmukaisesti. (Rawls 2005a/1971, 570–572; Rawls 1988, 318–319.) Näistä kolmesta syystä hänen määrittelemänsä yhteiskunnan asukkaat kokisivat hyväksi asiaksi sen, että he toimivat päivittäin oikeudenmukaisuusperiaatteiden mukaisesti.

2.2.1. Alkuasema, sen osapuolet ja tietämättömyyden verho

Rawls perustelee oikeudenmukaisuusperiaatteensa hypoteettisen alkuaseman käsitteen avulla, jossa tietämättömyyden verhon takana olevat rationaaliset sopijaosapuolet solmivat sopimuksen (Rawls 2005a/1971, 11–12). Tietämättömyydenverho estää sopijaosapuolia tietämästä omia erityispiirteitään (esimerkiksi älykkyyttään tai sosiaalista asemaansa), jotka erottavat heidät muista, tai tulevan yhteiskuntansa piirteitä. Heidän tosin oletetaan kyllä ymmärtävän tulevien, sopimuksen sisältävien periaatteiden valitsemiseen liittyvät inhimilliset ja yhteiskunnalliset tosiasiat. (Mt., 136–138.) Toisaalta he eivät kuitenkaan tiedä, mikä on heidän käsityksensä hyvästä, millä puolestaan on merkitystä heidän elämänsuunnitelmiansa määrittelyssä (Mt., 142). Rawlsille on tärkeää, että sopijapuolet ovat rationaalisia: epärationalisten sopijaosapuolten solmima sopimus ei nimittäin olisi vakuuttava. Samoin sopijaosapuolten väliset mielivaltaiset erot, jotka voisivat johtaa oman edun tavoitteluun, on siinä ikään kuin peitetty tietämättömyyden verholla. Kaiken kaikkiaan alkuasemassa tehtävä sopimus on perustana tulevalle yhteiskunnalle, ja tämä sopimus sisältää yhteiskunnan perusrakenteessa sovellettavat oikeudenmukaisuusperiaatteet (Mt., 11–12).

On myös mielenkiintoista huomata, että sopijaosapuolet, jotka on alkuasemassa oletettu rationaalisiksi, eivät teorian mukaan tunne kateutta toisiaan kohtaan eivätkä myöskään solmi mahdottomia sopimuksia. Tämän lisäksi teoriassa määritellään, että heillä on tieto toisten kykenemisestä oikeudenmukaisuuden tajuun. (Rawls 2005a/1971, 142–145.) Näiden oletusten seurauksena osapuolet voivat olla varmoja siitä, ettei toisilla ole epärationalisia syitä hyväksyä

kaksi hyvän teoriaa seuraavasta syystä: oikean käsite on teoriassa hyvän käsitettä ensisijaisempi, mutta alkuasemassa Rawls tarvitsee myös hyvän käsitettä osana oikeudenmukaisuusperiaatteiden ja perushyödykkeiden valitsemisen perustelemista. Ohutta hyvän teoriaa Rawls tarvitsee siis alkuasemassa. Vasta tämän jälkeen voidaan Rawlsin mukaan käyttää täyttä hyvän teoriaa (the full theory of the good). (Rawls 2005a/1971, 395–397.)

valittuja periaatteita ja että niitä noudatettaisiin tulevassa yhteiskunnassa. Sopimuksen tekemisellä olisi siten todellinen ja vaativa tarkoituksensa.

Alkuaseman osalta on vielä syytä mainita Rawlsin esittävän, että vaikka siinä ovat edustajat voitaisiin mieltää perheenpäinä, hän korostaa tämän olevan epäolennaista. Tärkeintä on, että alkuaseman ihmiset välittävät seuraavien sukupolvien ihmisten hyvinvoinnista ja että jokaisesta tulevasta yksilöstä välitetään. Rawls rajaa kuitenkin tuleviin sukupolviin kohdistuvaa välittämistä siten, ettei se kohdistu kuitenkaan äärettömyyteen, mutta käsittää ainakin yli kaksi sukupolvea. (Rawls 2005a/1971, 128–129.)

Hypoteettinen alkuasema olisi Rawlsin mukaan myös omaksuttavissa milloin vain (Rawls 2005a/1971, 139). Alkuasemaan voisi siten palata koska tahansa, jos periaatteiden noudattamisen mielekkyydestä nousee epäilyksiä. Tämä luonnehdinta herättää kuitenkin kysymyksiä. Nimittäin eikö oikeudenmukaisuuden taju ohjaa oikeudenmukaisuusperiaatteiden toteutumista ja varsinkin niiden noudattamista? Vai onko alkuasemaan paluu vain yhteydessä oikeudenmukaisuuden tajun mukaiseen käyttäytymiseen? Riippumatta edellisen kysymyksen vastauksesta alkuaseman omaksuminen vaikuttaa olevan tarpeen ainakin silloin, kun ihminen ensimmäisen kerran haluaa päästä selville siitä, mitkä periaatteet olisi alkuasemassa valitut: eli mitä periaatteita hänen tajunsa käskää noudattamaan.

2.2.2. Kaksi oikeudenmukaisuusperiaatetta ja perushyödykkeet

Rawlsin mukaan alkuasemassa sovitaan kahdesta oikeudenmukaisuusperiaatteesta. Ensimmäisen periaatteen mukaan jokaisella on ”yhtäläinen oikeus laajimpaan mahdolliseen perusvapauteen, joka on sovitettavissa yhteen muiden samanlaisen vapauden kanssa” (Rawls 2005a/1971, 60; Rawls 1988, 46). Toinen periaate on kaksiosainen. Periaatteen mukaan sosiaaliset ja taloudelliset eriarvoisuudet pitäisivät a) olla eniten hyödyksi huono-osaisimmille ja b) liittyä ”virkoihin ja aseisiin, jotka ovat kaikille avoimia” (Rawls 2005a/1971, 60 & 302; Rawls 1988, 46 & 175–176). Rawls myös katsoo, että näitä kahta periaatetta olisi sovellettava juuri tässä järjestyksessä (Rawls 2005a/1971, 61). Ensimmäinen periaate, eli vapauden ensisijaisuus, olisi näin ollen toteutettava ennen toisen periaatteen ensimmäistä osaa eli eroperiaatetta ja toista osaa eli mahdollisuuksien reiluutta. Tosin on erityisen tärkeää huomata, että *A Theory of Justice* -teoksen jälkeen Rawls on muokannut toista oikeudenmukaisuusperiaatettaan niin, että mahdollisuuksien reiluutta sovelletaankin ennen eroperiaatetta (esim. Rawls 2005b, 291). Lopulta kuitenkin alkuasemassa sovittuja periaatteita sovelletaan yhteiskunnan perusrakenteeseen (Rawls 2005a/1971, 61).

Perusrakenne puolestaan jakaa perushyödykkeitä (primary goods). Rawls olettaa, että ihmiset haluavat näitä riippumatta heidän erilaisista elämänsuunnitelmistaan, sillä oletettavasti hyödykkeiden avulla ihmisten suunnitelmia voidaan toteuttaa. Rawls jakaa hyödykkeet sosiaalisiin ja luonnollisiin perushyödykkeisiin. Edellisiin kuuluvat muun muassa vapaudet, oikeudet, tulot, mahdollisuudet ja itsekunnioitus; jälkimmäisiin muun muassa terveys, mielikuvitus ja äly. Vain sosiaalisten perushyödykkeiden jaon valvomisesta ollaan kuitenkin kiinnostuneita. (Rawls 2005a/1971, 62 & 93.) Huomionarvoista on, että Rawls on myöhemmin esittänyt ajatuksen vapaa-ajan mahdollisesta lisäämisestä perushyödykkeisiin (Rawls 2005b, 181–182). Kaiken kaikkiaan perushyödykkeiden merkitys tulee siis esille paitsi elämänsuunnitelmissa, myös lopulta siinä, miten Rawls on määritellyt eroperiaatteen niitä jakavan.

2.2.3. Eroperiaate

Rawls pitää eroperiaatetta egalitaarisena eli tasa-arvoistavana periaatteena. Se periaatteessa mahdollistaa yhteiskunnassa myös tasajaon. Tällöin on kuitenkin oltava niin, ettei sekä parempiosaisen että huonompiosaisen ihmisen asemaa hyödyntävää muunlaista jakoa ole olemassa. (Rawls 2005a/1971, 76.) Toisin sanoen tasajako toimii lähtötilanteena, johon muita jakotilanteita verrataan. Epäoikeudenmukaiseksi katsotaan lopulta sellainen eriarvoisuus, joka ei ole jokaiselle yhteiskunnan asukkaalle hyödyksi (Mt., 62). Eroperiaate ei kuitenkaan vertaile toteutuneita tyydytyksiä keskenään vaan perushyödykkeisiin kohdistuvia odotuksia (Mt., 92 & 94). Keskeistä on myös huomata, ettei kaikkia sosiaalisia perushyödykkeistä jaeta eroperiaatteella. Nimittäin sanakirjajärjestyksen johdosta Rawlsin teoriassa auktoriteettiin liittyvien oikeuksien lisäksi vain tulot ja varallisuus ovat jaettavissa (Mt., 93). Juuri tämä tulojen ja varallisuuden painottaminen onkin saanut paljon kritiikkiä osakseen (esim. Sen 1990).

Eroperiaatteen kannalta on tarpeen määritellä huono-osaisten ryhmä, missä juuri tuloilla ja varallisuudella on ainoa rooli Rawlsin teoriassa. Hän tosin myöntää määrittämisen olevan hankalaa (Rawls 2005a/1971, 98). Rawls kuitenkin tuo esille kaksi mahdollista määritelmää, jotka voidaan myös yhdistää. Määritelmäksi voisi ensinnäkin käydä tietty yhteiskunnallinen asema (Rawlsin esimerkkinä tässä on ammattitaidoton työläinen), jonka varallisuuteen ja tuloihin muita verrataan. Huono-osaisten ryhmän muodostaisivat kaikki ne, joiden keskimääräinen varallisuus ja tulot ovat enintään valitun aseman, Rawlsin tapauksessa siis ammattitaidottoman työläisen, tasolla. Toinen tapa määritellä huono-osaisten ryhmä olisi keskittyä pelkästään mediaanituloihin ja -varallisuuteen. Näin ollen ryhmän muodostaisi mediaanin alapuolella oleva joukko. (Mt., 98.) Huono-osaisten ryhmä kokonaisuudessaan on eroperiaatteen kannalta oleellinen.

Yksi kritiikin muodoista eroperiaatetta kohtaan liittyy juuri huono-osaisten ryhmään. Eroperiaate ei nimittäin paljasta huono-osaisuuden syytä; se ei kerro onko henkilö joutunut ryhmään vapaasti valitsemiensa tekojen vai hänen vaikutuspiirinsä ulottumattomissa olevien tapahtumien johdosta (Machin 2013, 507 & 510). Periaate ei siten ota lainkaan kantaa henkilön omaan vastuuseen (Mt.). Tämän ajatuksen mukaan hyväosainen voisi ottaa elämässään järjettömiäkin riskejä vaikkapa jatkuvalla uhkapelaamisella: huonoimmassa tapauksessa hän olisi lopulta huono-osaisten ryhmässä, jota muiden ryhmien menestyminen koko ajan hyödyttää.

Toisaalta vastaavaan tilanteeseen on huomautettu, että Rawls tarkastelee perushyödykkeisiin kohdistuvia odotuksia nimenomaan huono-osaisen edustavan henkilön kannalta, ei yksittäisen, konkreettisen yksilön (Schaller 1998, 371). *A Theory of Justice* -teoksessa edustavan henkilön odotus riippuu hänen sosiaalisesta asemastaan, eli siitä, miten tämä asema vaikuttaa edustavan henkilön elämänsuunnitelmaan (Rawls 2005a/1971, 64). Esimerkiksi ylilääkärin asemassa olevan Jussin jatkuva, kuukausipalkan suuruisin panoksin pelaama pitkäveto ei heikentäisi hänen odotuksiaan: hänen asemansa silti oikeuttaisi jatkossakin tiettyihin odotuksiin. Mielenkiintoinen kysymys kuitenkin on, että jos hänen asemansa muuttuisi pelaamisen johdosta (esimerkiksi potkujen johdosta hän päätyisi lopulta siivoojaksi), merkitsisikö se Rawlsin teoriassa odotusten muuttumista. Hänelläkin kuitenkin olisi edelleen lääkärin koulutus ja pätevyys.

On myös mielenkiintoista ottaa lyhyesti esille eroperiaatteen soveltaminen Rawlsin uudemman järjestyksen mukaisessa suhteessa: eli vapauden ensisijaisuuden lisäksi mahdollisuuksien tasa-arvoa sovellettaisiin ennen eroperiaatetta. Kuten van Parijs (2003) huomauttaa, ei kahden muun periaatteen toteuttamisen jälkeen ole välttämättä enää edes resursseja jäljellä eroperiaatetta varten. Mahdolliset liikenevät resurssit voidaan käyttää vapauden ensisijaisuuden ja mahdollisuuksien reiluuden entistä parempaan takaamiseen. Voikin olla niin, että tässä tapauksessa ensisijaisuuden tulkinnassa on itsessään hieman tulkinnan varaa. (Mt., 225–226.)

Rawls myös pohtii eroperiaatteen yhteydessä mahdollisuutta odotusten ketjuuntumiseen ja toisiinsa takertumiseen. Ketjuuntuminen tarkoittaisi näin ollen sitä, että parannettaessa huono-osaisten ryhmän asemaa samalla nostettaisiin myös väliin jäävien ryhmien odotuksia. Takertuminen puolestaan kuvaisi sitä, että muutettaessa yhteiskunnassa jonkin ryhmän etuja, muidenkin ryhmien edut välttämättä muuttuvat. Eroperiaate ei Rawlsin mukaan edellytä kuitenkaan kumpaakaan näistä. Tosin jos takertumista ei tapahdukaan, Rawls esittää eroperiaatelle sanakirjajärjestyksen: ensiksi pitää maksimoida ”huono-osaisimman edustavan ihmisen hyvinvointi”, seuraavaksi toiseksi huonoimman

ja niin edelleen. Rawls ei omien sanojensa mukaan teoriassaan kuitenkaan käytä tätä muotoilua. (Rawls 2005a/1971, 80–83. Suom. RV.)

Eroperiaatteesta on huomautettu, ettei se ole tasa-arvoistava. Sehän nimittäin hyväksyy suuretkin eriarvoisuudet, kunhan vain huono-osaisimmat hyötyvät siitä. (Shaw 1992; 72–73, 76.) Lisäksi eroperiaatetta on kritisoitu myös sen perusteella, ettei se ole (vahvan) pareto-periaatteen mukainen. Tämän mukaan hyöty, jonka joku saa muiden henkilöiden hyötyjen pysyessä samana, on parannus alkutilanteeseen. Eroperiaate periaatteessa hyväksyy tämän, jos huono-osaisimmat ovat ne, jotka ovat hyödyn saajina. Teorian toisiinsa takertuvat odotukset estävät kuitenkin vahvan pareton toteutumisen. (Mt., 71–73.) Toisiinsa takertuminen nimittäin pitää huolen siitä, että myös muut hyötyvät yhteiskunnassa toisten hyödyistä. Heikkoa paretoa (parannus alkutilanteeseen on se, että kaikki hyötyvät) takertuminen ei estä (Shaw 1992, 72–73). Shawin mukaan eroperiaatteen sanakirjajärjestys kuitenkin hyväksyy vahvan pareton (Mt., 75–77.) Sanakirjajärjestyksessä takertumista ei oleteta tällöin tapahtuvan. Kaiken kaikkiaan Shawin tasa-arvottomuutta koskeva kritiikki voidaan suunnata hänen huomautuksiaan vastaan: vahva pareto voi lisätä vielä enemmän epätasa-arvoa kuin eroperiaate, sillä siinä hyväosaisten odotukset voivat kasvaa ilman että huono-osaisten asema paranee lainkaan. Eroperiaate on siten egalitaarisempi kuin vahva pareto.

2.3. Egalitarismi

Egalitarismi vastustaa eriarvoisuutta (Hausman & Waldren 2011, 567). Temkin (2003) katsoo, että egalitarismissa sellaista tilannetta voidaan pitää huonona, jossa joku on hänestä itsestä riippumattomista syistä muita huonommassa asemassa. Tällainen eriarvoisuus on väärin, koska se on ansaitsematonta. Eriarvoisuudessa, joka johtuu omista teoista ja valinnoista, ei puolestaan ole mitään väärää. Suuntauksen mukaan suhteellinen eriarvoisuus onkin ensimmäisessä tapauksessa pyrittävä korjaamaan. (Temkin 2003, 767 & 775.) Esimerkiksi seuraavanlainen tilanne olisi edellä mainitun mukaan väärin: Martta ja Jussi ovat taustoiltaan samanlaisia, mutta Jussi on menettänyt kävelykykynsä sairauden takia. Koska Jussin kotikunnassa ei ole tehty minkäänlaisia toimenpiteitä vapaan liikkuvuuden mahdollistamiseksi, Jussi on Marttaa huonommassa asemassa. Jos Jussi olisi loukkaantunut harrastuksensa, vaarallisen base-hyppäämisen parissa, huonompi asema olisi Jussin omaa syytä eikä tilanteessa siksi olisi mitään väärää.

Egalitarismi on laaja teoriaperhe, jonka sisällä teoretikot katsovat olevan erilaisia jakolinjoja. Esimerkiksi Anderson (2010) mainitsee sattuma-egalitarismin (luck egalitarianism) ja suhde-egalitarismin (relational egalitarianism). Nämä eroavat toisistaan neljällä eri tavalla: tasa-arvon

määrittämällä, ei-suhteellisten hyvien reilun jakamisen arvioimisessa, oikeudenmukaisuuden periaatteiden roolissa ja periaatteiden oikeuttamisessa. Esimerkiksi ensimmäisen jaon mukaan sattuma-egalitarismissa keskitytään ei-suhteellisten hyvien tasa-arvoiseen jakoon, kun taas suhde-egalitarismissa painotetaan sosiaalisiin suhteisiin liittyvää tasa-arvoa (esimerkiksi statuksen suhteen). (Anderson 2010, 1–3.)

Hausman ja Waldren erottavat puolestaan egalitarismista fundamentalistisen ja ei-fundamentalistisen muodon. Edellisen mukaan eriarvoisuus on itsessään intuitiivisesti huono asia, kun taas jälkimmäisessä riittää, että tavoitteet ovat egalitaarisia. Hausmanin ja Waldrenin mukaan fundamentalistinen egalitarismi ei pysty tyydyttävästi ja perustellusti arvottamaan epätasa-arvon poistamisen tärkeyttä. Ei-fundamentalistien egalitarismissa ollaan puolestaan kiinnostuneita muun muassa elintärkeisiin resursseihin, elämännäkymiin, mahdollisuuksiin ja omaisuuteen liittyvästä epätasa-arvosta: tämän mukaan tasa-arvoistettavia asioita siis mahtuu egalitarismin sisälle lukuisia. Hausman ja Waldren, jotka ovat itse selvästi ei-fundamentalismin puolella, katsovatkin, ettei täydellisen tasa-arvon vaatimus ole yleensä järkevää, vaan kyse on juuri epätasa-arvon lieventämisestä. (Hausman & Waldren 2011; 572–576 & 579–580.)

Hausman ja Waldren mainitsevat neljä eri tehtävää egalitarismin kannattajille. Ensimmäinen on eriarvoisuuden huonouden perustelu ilman tukeutumista eriarvoisuuden seurauksiin. Toiseksi olisi määriteltävä, mitkä eriarvoisuudet ovat hyväksyttäviä ja mitkä puolestaan eivät. Kolmanneksi olisi otettava kantaa siihen, mikä on vastuun rooli suuntauksessa. Viimeiseksi tasa-arvolle olisi annettava jokin painotus: näin ristiriitatilanteet muiden moraalisten pohdintojen kanssa olisi mahdollista ratkaista. (Hausman & Waldren 2011, 570–571.) Näissä tehtävissä näkyy edellä mainittu ei-fundamentalismi varsinkin toisessa ja neljännessä tehtävässä. Merkittävät eriarvoisuudet ovat erotettavissa merkityksettömistä. Samoin tasa-arvo ei ole kaikkein keskeisin asia, vaan muut moraalipohdinnat on otettava tarvittaessa myös huomioon.

Yksi suosiota saaneista yksittäisistä näkökulmista egalitarismin sisällä on Andersoninkin mainitsema sattuma-egalitarismi. Siinä eriarvoisuudet jaotellaan joko omasta, vapaasta käytöksestä johtuviin ja niihin, joihin ei ole voinut itse vaikuttaa: jälkimmäiset eriarvoisuudet eivät ole hyväksyttäviä, edelliset puolestaan ovat (Lang 2015, 699). Segall (2015) esittää sattuma-egalitarismin perusmuodosta seuraavan määrittelyn: on väärin, jos henkilö ilman omaa valintaa tai syytään on muita huonommassa tai ansaitsemattomasti yhtä hyvässä asemassa kuin muut (Segall 2015, 365). On myös syytä huomata, että nämä molemmat luonnehdinnat menevät lähelle aiemmin mainittua Temkinin määritelmää itse egalitarismista.

Sattuma-egalitarismiin on kohdistunut myös kritiikkiä, ja sitä on pyritty korjaamaan. Esimerkiksi Segall on ehdottanut sattuma-egalitarismin kehittämiseksi epäsymmetristä muotoilua, jossa ei pidetä huonona asiana sitä, että joku on ansaitsemattomasti yhtä hyvässä asemassa kuin muut (Segall 2015, 368). Lisäksi Segallin ehdotuksessa ilman omaa valintaa tai syytä joutumista huonompaan asemaan myös verrataan suhteessa muihin (Mt., 367–368).

Langin vaihtoehto puolestaan sattuma-egalitarismin perusmuodon muuttamiseen on lähtökohtasidonnainen sattuma-egalitarismi (baseline-relative luck egalitarianism). Siinä tärkeintä ei ole verrata toisiinsa henkilöiden asemia (Langin esimerkissä tuloja), joiden väliseen eriarvoisuuteen eivät henkilöt ole voineet suoraan vaikuttaa, vaan erikseen määriteltyyn lähtökohtaan N. N:n alapuolelle jääminen onkin huonoa onnea (brute bad luck), kun alapuolella jäävällä henkilöllä ei ole ollut mahdollisuutta kannattaviin valintoihin. Ne, jotka ovat N:n alapuolella ja joilla ei ole ollut tätä mahdollisuutta, onkin suuntauksen mukaan saatettava N:n tasolle. (Lang 2015; 706, 710 & 713–714.) Langin ehdotus vaikuttaa vahvasti seuraavassa luvussa käsiteltävältä suffisientarismilta. Tämän samanlaisuuden Langinkin myöntää, jos N määritellään alhaiseksi (Mt., 714)⁷. Korjausehdotukset siten sisältävät perusmuodosta poiketen epäsymmetrian vaatimuksen ja objektiivisen tason lisäyksen.

Egalitarismin sisällä voidaan vielä täsmentää suuntauksia sen mukaan, *mitä* on se, jota kaikille halutaan tasaisesti jakaa. Resurssi-egalitarismi (resource egalitarianism) keskittyy resurssien tasaiseen jakoon (Keller 2002, 534). Hyvinvointi-egalitarismi (welfare egalitarianism) keskittyy puolestaan saman tasoisen hyvinvoinnin takaamiseen. Jälkimmäisessä näkökulmassa kalliit maut aiheuttavat seuraavanlaisen ongelman: kalliin maun omaavaan yksilöön joudutaan käyttämään suhteessa enemmän resursseja kuin toisiin, jotta tämä saataisiin samalle hyvinvoinnin tasolle muiden kanssa. (Mt., 529.) Esimerkiksi jos Jussi pitää yhtä paljon valkotryffeleistä kuin Roope tavallisesta kotiruoasta ja heille taataan yhtäläinen koettu hyvinvointi, Jussiin käytetyt resurssit ovat väistämättä pois jostain muusta kohteesta.

Vertailevaa egalitarismia on kritisoitu muun muassa siitä, että se pitää oletusarvoisesti parempana tilannetta, jossa kaikki ovat huonossa asemassa, kuin tilannetta, jossa vain osa on huonossa ja loput hyvässä asemassa. Suuntauksessa olisi siten mahdollista ehdottaa, että parempiosaisien asemaa huononnettaisiin, jotta tilanne olisi hyväksyttävämpi. (Benbaji 2006, 328.) Tasa-arvo menisi tämän kritiikin mukaan kaiken muun edelle. Toisaalta Temkin (2003, 780) voisi edellä mainittuun kritiikkiin

⁷ Suffisientarismi on utilitarismin muoto (Benbaji 2006, 336), jossa on tarkoituksena utilitarismista poiketen taata ihmisille *tarpeeksi*, esim. hyödykkeitä (Shields 2012, 102). Langin ehdottaman lähtökohta N:n määrittäminen korkeaksi tai alhaiseksi ei muuttane kuitenkaan sitä, että siinäkin pyritään takaamaan henkilölle *tarpeeksi* - nyt tosin egalitarismin piirissä.

huomauttaa, että tasa-arvoisuus on kyllä tärkeää, mutta se ei ole ainoa seikka, jolla on merkitystä: esimerkiksi vaikka on väärin, että jotkut ovat sokeita, Temkin ei silti pitäisi parempana tilannetta, jossa kaikki ovat sokeita. Ja kuten jo aiemmin mainittu, Hausman ja Waldren olivat myös sitä mieltä, ettei täydellinen tasa-arvo ole aina välttämättä tärkeimpänä tavoitteena ja että tasa-arvolle on annettava jokin painoarvo mahdollisten ristiriitatilanteiden varalle.

On myös otettu esille, että egalitarismi huomioi huono-osaisten aseman vain, kun se on huono suhteessa parempiosaisten asemaan (Crisp 2003, 751). Henkilöiden hyvinvointia vertaillaan siis suhteessa toisiinsa eikä mihinkään objektiiviseen mittariin. Jos suurin osa jonkin yhteiskunnan jäsenistä eläisi esimerkiksi Maailmanpankin määrittelemällä köyhyysrajalla, mutta yhteiskunnan loput jäsenet olisivat tämän rajan alapuolella, egalitarismin mukaan (yhden valtion kontekstissa) tärkeintä olisi keskittyä saattamaan kaikki köyhyysrajalle. Koko yhteiskunnan käsittävästä objektiivisesta huono-osaisuudesta ei siten tarvitsisi välittää, ellei kontekstia laajenneta kansainvälisesti koskemaan muitakin maita. Tosin tilanne pysyisi täysin samana, jos edellä mainittu yhden yhteiskunnan tilanne olisikin globaali. Tämä tilanne kuitenkin muuttuu täysin, jos Langin parannusehdotus sattuma-egalitarismiin huomioidaan. Silloin todella olisi määritelty objektiivinen mittari, lähtötaso N. Toisaalta silloin ollaan lähellä jo toista niistä kahdesta suuntauksesta, jotka esittelen seuraavaksi.

2.4. Suffisientarismi ja prioritarismi

Suffisientarismi ja prioritarismi asemoituvat utilitarismin ja egalitarismin välimaastoon. Egalitarismin kanssa sekä suffisientarismi että prioritarismi ovatkin kehittyneet osin utilitarismiin kohdistuneen kritiikin pohjalta. (Herne 2012, 88.) Suffisientarismissa ja prioritarismissa on utilitarismiin verrattuna eri painotus. Molemmissa nimittäin katsotaan huonompiosaisten aseman parantaminen tärkeäksi asiaksi. (Benbaji 2006, 336.) Näin ollen ne molemmat rajoittavat hyödyn maksimointia. Nämä suuntaukset voivat siten tarjota vastauksen utilitarismi-osiossa pohtimaani, vähemmistön osaa koskevaan kritiikkiin. Pienillä teoreettisilla viilauksilla vähemmistön suojaaminen ja hyvinvoinnin lisääminen voisivat onnistua yhtä aikaa. Mutta riittääkö sekään yksilön oikeuksien loukkaamattomuuden turvaamiseen?

Prioritarismissa henkilön hyvinvointi suhteessa muihin määrittää sen, kuinka tärkeää moraalisesti häntä on hyödyttää esimerkiksi yhden laskentayksikön verran (Benbaji 2006, 340). Utilitarismluvussa esitetyn Martan tontin kohtalo voi siten hyvinkin muuttua, kun tilannetta katsotaan utilitarismin sijasta prioritarismista käsin. Utilitarismissa oikeudenmukaista oli se, että junarata

rakennettiin Martan tontin poikki, jos työssäkävijöiden yhteishyöty ylitti Martan kokeman haitan. Prioritarismissa verrataan Martan hyvinvointia suhteessa työssäkävijöihin. Vaikka hyötysumma on työssäkävijöiden eduksi, voi Martan hyvinvoinnin kannalta olla moraalisesti oleellisempaa säilyttää tontti kuin työssäkävijöiden hyvinvoinnin kannalta muutaman minuutin säästö työmatkassa.

Prioritarismia onkin luonnehdittu, että se on välimuoto egalitarismille ja utilitarismille. Utilitarismista se eroaa siinä, että se keskittyy hyvinvoinnin jakautumiseen. Egalitarismista prioritarismin erottaa se, että jonkin suuruiset tuloerot ovat kyllä mahdollisia hyötysumman maksimoinnin tähden. (Herne 2012, 79–80.) Tosin jos keskitytään vain absoluuttisesti huonoimman yksilön hyvinvoinnin priorisointiin, pienikin parannus huonoimmalle katsotaan paremmaksi kuin minkä suuruinen parannus tahansa mille tahansa muulle ryhmälle riippumatta tämän ryhmän koosta. Edellä mainittu toimii Crispin mukaan kuin Rawlsin eroperiaate. (Crisp 2003, 752.) Kuitenkin muun muassa hyötysumman maksimointi ja hyvinvoinnin mittaaminen erottavat Rawlsin eroperiaatteen prioritarismista. Yksilön loukkaamattomuus ei voi myöskään toteutua prioritarismissa mainitun samanlaisuudenkaan vuoksi, sillä suuntaus ei luonnollisesti pidä sisällään yksilön turvaa. Toisaalta Rawlsin eroperiaatekin tarvitsee ainakin osittain tähän tuekseen vapauden ensisijaisuuden periaatteen.

Crisp katsoo prioritarismin ongelman olevan siinä, että saavutettuaan tietyn hyödyn tason, huonoimman ryhmän priorisointi kadottaa mielekkyytensä (Crisp 2003, 755). Crisp ehdottaa egalitarismin ja prioritarismin tilalle myötätunnon periaatetta (The Compassion Principle), kun kiinnitetään huomiota huonoimman yksilön tai ryhmän priorisointiin. Siinä puolueeton tarkkailija myötätuntoon turvautuen priorisoi huonoimman ryhmän hyötyä, mutta vain tiettyyn kynnykseen asti. Kynnyksen alla ”ihmisten hyödyttäminen on sitä tärkeämpää, mitä huonompi hyvinvoinnin taso niillä ihmisillä on, mitä enemmän heitä on ja mitä suurempi hyöty on kyseessä”. Kynnyksen yläpuolella ei priorisointiin eikä siis myöskään puolueettoman tarkkailijan myötätuntoon kiinnitetä enää huomiota. (Mt.; 757–758, 762–763. Suom. RV) Crispin kritiikissä on perää: jos yhteiskunta A:n kansalaisia olisivat ainoastaan maailman kymmenen rikkainta ihmistä, olisi intuitiivisesti erikoista priorisoida esimerkiksi yhdeksänneksi tai kymmenenneksi rikkainta oikeudenmukaisuuden nimissä. Jonkinlainen objektiivinen kynnys olisi todellakin mielekkäämpi ratkaisu.

Crispin tarjoama ehdotus on suffisientaristinen. Tavoitteena suffisientarismissa on taata henkilölle tarpeeksi, esimerkiksi hyödykkeitä (Shields 2012, 102). Shields huomauttaa, että suffisientarismien sisällä tätä riittävyttä tarkastelee kaksi näkökohtaa, jotka keskittävät huomionsa eri asioihin. Toisen mukaan on maksimoitava niiden ihmisten määrä, joille taataan tarpeeksi tärkeitä hyödykkeitä. Toisen

mukaan on puolestaan jätettävä huomiotta jakonäkökulmasta tarpeeksi saaneiden ihmisten hyödyt, kun kaikki ovat saavuttaneet riittävän määrän. (Shields 2012, 102–103.) Edellistä voidaan kuitenkin kritisoida siitä näkökulmasta, että niiden asemaa, jotka ovat lähellä saavuttaa riittävyyden rajan, voidaan parantaa heitä huono-osaisempien (jotka ovat siis kauempana tästä tarpeellisuuden vaatimuksesta) kustannuksella. Toisaalta Shieldsin mainitsemaa jälkimmäistä tapaa voidaan moittia siitä, ettei se ollenkaan kiinnitä kynnyksen ylittäviin eroihin huomiota. Shields onkin sitä mieltä, että ihmisten väliset erot ovat kynnyksen jälkeen edelleen merkittäviä: esimerkiksi silloinkaan heikompien ei pitäisi kantaa suurinta verorasitusta. (Mt., 103–104.) Tosin katsoisiko Shields kymmenen rikkaimman ihmisen yhteiskunnassa vallitsevan ”eriarvoisuuden” merkittäväksi? Jos Shieldsin mainitsema verorasitus todella jakautuisi suurimmaksi osaksi vain yhdeksänneksi ja kymmenenneksi rikkaimmalle, niin se kieltämättä olisi intuitiivisestikin väärin.

Shieldsin ehdottamat kaksi näkökulmaa voitaneen yhdistää. Ne eivät vaikuta sulkevan pois toisiaan, koska erotus on ainoastaan painotuksissa. Raja suffisientarismien ja prioritarismien välillä ei kokonaisuudessaan ole välttämättä täysin selvä. Benbaji (2006, 327) nimittää heikoksi suffisientarismiksi Shieldsinkin mainitsemaa suffisientarismien toista näkökulmaa, jossa tietyn kynnyksen ylittävää eriarvoisuutta ei tarvitse moraalisesti huomioida. Benbajin mukaan heikko suffisientarismi on yksi versio prioritarismista (Mt., 331).

Suffisientarismilla on kuitenkin monia haasteita kynnyksen määrittelyssä. Esimerkiksi voidaan kysyä, missä kohtaa ihminen on saanut tarpeeksi ja ylittänyt kynnyksen. (Benbaji 2006, 331.) Prioritarismissa ei tällaista vaikeutta tule eteen, koska sen mukaan vain silloin on tarpeeksi, kun ei enää ole mahdollista saavuttaa enempää hyvinvointia. (Mt., 337.) Toisaalta jo Crispin prioritarismin kritiikistä tuli selville se, että kynnys kuitenkin estäisi järjettömyyksiin menevän priorisoinnin. Toisaalta taas Shieldsin huomio verorasituksen erilaisesta kohdentumisesta oli myös varsin aiheellinen. Kynnys on siten käyttökelpoinen väline, kunhan jonkinlaista huomiota voidaan vielä kiinnittää kynnyksen ylittäviin tilanteisiin.

Sekä suffisientarismiin että prioritarismiin on pyritty tekemään korjauksia. Esimerkiksi Benbaji katsoo, että suffisientarismissa myös yksittäisen henkilön saaman hyödyn suuruus pitää vaikuttaa vaihtoehtojen väliseen arviointiin. Määrä ei siten lähtökohtaisesti ole kaikki kaikessa, vaikkakin suuret määrät ajavat hyödynkin suuruuden ohi. (Benbaji 2006, 335–336 & 343–344.) Arneson puolestaan katsoo kannattamassaan prioritarismissa (”responsibility-catering prioritarianism”), että oikeudenmukaisuuden nimissä on tärkeää, että huono-osaisten hyvinvointia priorisoidaan, varsinkin

jos huono-osaisuus ei ole täysin heidän itsensä aiheuttamaa (Arneson 2000; 340, 344)⁸. Tässä tulee prioritarismiin mukaan vastuullisuus omista teoistaan.

2.5. Libertarismi

Libertarismi korostaa negatiivisten oikeuksien turvaamista, jonka ajatellaan lopulta takaavan rationaalisiksi katsottujen ihmisten mahdollisuuden pärjätä elämässään (Machan 2005, 12). Oikeuksista tärkeimmäksi nousee ennen muuta omistusoikeus (esim. Nozick 1974, 149–153). Lisäksi valinnanvapaus on omistusoikeuden kanssa suuntauksen keskiössä (Machan 2005, 38; Nozick 1974, 58). Libertarismi on uudelleenjakoa tähtäävää verotusta vastaan ja pitää vapaata kauppaa oikeudenmukaisena (Kymlicka 2002, 102–103). Lopulta mikä tahansa rajoitus, jolla pyritään rajoittamaan yksilön vapautta, on väärin, ellei yksilö toimi siten, että se loukkaa toisten yksilöiden vastaavaa vapautta. Näin ollen huumeiden käyttö pitäisi olla sallittua. (Machan 2005, 19 & 37–38.) Esimerkiksi Jussi ei voi oman yksityiselämän suojaansa vedoten soittaa ja viestitellä jatkuvasti Martalle, jos Martta kokee sen häiriöksi. Martan kotirauhan suoja estää Jussia toimimasta niin. Jussin huumeidenkäyttö ei kuitenkaan haittaa Marttaa eikä ketään muutaakaan, joten valtio ei voi rajoittaa käyttöä.

Robert Nozick, yksi Rawlsin ensimmäisistä kriitikoista, esittikin, että vain minimalistinen valtio olisi oikeutettu (Nozick 1974, 149). Nozick katsoo, että yksityisten suojelujärjestöjen kautta muodostuisi ensin ultraminimalistinen valtio, joka suojelisi vain maksavien asiakkaidensa oikeuksia (Mt., 26–28 & 52). Nozickin mukaan on kuitenkin moraalisesti välttämätöntä, että tämän jälkeen tuosta valtiosta kehittyä minimalistinen valtio, joka suojelisi kaikkia alueellaan olevien oikeuksia (Mt., 52 & 113–115). Minimalistisella valtiolla ei olisi muita oikeuksia rajoittaa yksilöiden vapautta kuin ne, jotka sen jäsenet ovat sille antaneet (Mt., 52 & 89). Yhteiskunnalla ei Nozickin mukaan pidä olla minkäänlaista vastuuta kansalaistensa hyvinvoinnista. Tasa-arvoksi suuntaukselle riittää, että kaikilla on samat omistusoikeudet. Jos Jussi syntyy köyhempään perheeseen kuin Martta, ei yhteiskunta oletusarvoisesti auta koulutuskustannuksissa tai terveydenhuollon menoissa. Voidaan siten katsoa, että Martalla on lähtökohtaisesti paremmat tulevaisuudennäkymät kuin Jussilla Nozickin minimalistisessa valtiossa. Ihmisten vastuu omasta itsestään siis korostuu: valtion taholta ei ole olemassa minkäänlaisia sosiaalisia ja taloudellisia turvaverkkoja.

⁸ Toisaalta Arneson perustelee huono-osaisten auttamista myös sillä, että tehdyt parannukset ylittävät auttamisen kulut (Arneson 2000, 346). Tästä voidaan päätellä, että hyvinvointi ajaisi ajoittain vastuullisuuden vaatimuksen edelle.

Libertarismiin korostama moraalinen oikeus kaikkeen itse hankittuun tuloon ja omaisuuteen on kuitenkin kyseenalaistettu (Duncan 2005, 46–47). Lisäksi rajoituksettomuus ja pelkällä hyväntekeväisyydellä varojen kerääminen eivät kritiikin mukaan lopulta johda ihmisten oikeuksien turvaamiseen. Vapaa kilpailukaan ei välttämättä kannusta esimerkiksi työolojen parantamiseen itsessään, jos niitä ei ennestään ole säännelty. (Mt., 57–59.) Libertarismi ei siten katsota tarjoavan muuta turvaa kuin turvan omistusoikeudelle. Tosin kritiikki pohjautuen siihen, että veroin on maksettava takaisin yhteiskunnalta saadut edut ja koulutuksen, menettää merkityksensä libertaristisen yhteiskunnan sisällä: silloin ei esimerkiksi verorahoin ole kustannettu kenenkään koulutusta, joten ainakaan sen vuoksi henkilöllä ei ole mitään hyvitetävää yhteiskunnalle. Kritiikki kuitenkin on varsin osuva liberaalissa yhteiskunnassa.

2.6. Hoivaetiikka

Hoivaetiikka tuo varsinkin edellisiin teorioihin verrattuna toisenlaista näkökulmaa oikeudenmukaisuusajatteluun. Suuntauksen mukaan oikeudenmukaisuuden etiikka on jättänyt sosiaalisissa suhteissa riippuvuuden ja haavoittuvuuden painottamisen kokonaan pois, minkä hoivaetiikka itse pyrkii korjaamaan (Laugier 2016, 212). Oikeudenmukaisuusteorioissa ihmiset määritellään yleensä heti aikuisiksi, eikä lasten kasvatusta tai huollettavia ole juuri huomioitu (Kymlicka 2002, 417). Juuri Rawlsin alkuasemaa pidetäänkin hoivaetiikan piirissä oikeudenmukaisuuden esimerkkinä (Mt., 408). Toisin kuin oikeudenmukaisuusteorioissa yleensä, hoivaetiikan mukaan autonomian sijasta pitäisi korostaa vastaanottavaisuutta ja vastuullisuutta (Laugier 2016, 213). Hoivaetiikka pyrkii muistuttamaan, että ihmiset tarvitset jatkuvasti huolenpitoa ja näin ollen myös toisiaan (Mt., 208). Suuntaus vaikuttaa siten olevan vahvasti yhteisökeskeinen, jossa ihmisten katsotaan olevan sekä riippuvaisia että vastuussa toisistaan.

Hoivaetiikka kuuluu nykyfeminismiin (Kymlicka 2002, 399). Laugier muistuttaa, että näkökulma ei aja pelkästään naisten etua, vaan laajemmin vähäosaisten ryhmien asiaa (Laugier 2016, 216). Suuntauksessa ei moraalisten väitteiden pohjana ole niinkään epäreiluus objektiivisesti määriteltynä, jonka moni näkökulman teoretikko katsoo rajoittavan vastuutamme puuttua toisten kärsimyksiin, vaan paremminkin subjektiivinen vahingon kokemus (Kymlicka 2002, 411–412). Intuitiivisesti jonkinlainen raja toisten kärsimyksiin puuttumiseen lienee kuitenkin tarpeen. Vaikka on totta, että ihminen tarvitsee huolenpitoa enemmän tai vähemmän koko elämänkaarensa aikana, olemmeko vastuullisia auttamaan meistä riippuvaisia ihmisiä, läheisiä tai kaukaisia, niin kauan kuin huolenpitoa vaativia on?

Kymlicka katsoo, että vastuullisuutta on myös oikeudenmukaisuuden etiikassakin (Kymlicka 2002, 412). Lisäksi hänkin huomauttaa, että hoivaetiikka tarvitsisi selvät rajat vastuullisuudelle: omaa elämäänsä olisi vaikea suunnitella, jos koko ajan olisi muista tavalla tai toisella vastuussa (Mt., 413–415). Tämä hoivaetiikan ongelma muistuttaa utilitarismin ongelmaa, varsinkin kun molemmissa painotetaan subjektiivisia onnen ja vahingon tunteita (Mt., 416). Subjektiivisen vahingon tunne on Kymlickan mukaan huono moraaliväitteen perusta, koska esimerkiksi henkilön omat preferenssit voivat mukautua epäoikeudenmukaiseen tilanteeseen. (Mt., 412–413). Subjektiivista tunnetta vahingosta ei välttämättä pääse edes syntymään, ja epäoikeudenmukainen tilanne jää näin täysin havaitsematta.

2.7. Amartya Senin toimintakykynäkemys

Amartya Sen katsoo, että todelliset vapaudet on oltava huomion kohteena, kun oikeudenmukaisuutta tarkastellaan rawlsilaisittain reiluutena. Senin mukaan toimintakykyihin keskittyminen tarjoaakin Rawlsin perushyödykkeitä (primary goods) paremman lähtökohdan todelliseen vapauteen saavuttaa päämääriään, sillä kyky muuttaa perushyödykkeitä itse toiminnaksi vaihtelee henkilöiden välillä. (Sen 1990; 112 & 119–121.) Amartya Sen katsoo siis perushyödykkeiltä puuttuvan varmuus siitä, että jokainen Rawlsin yhteiskunnan jäsen voisi ne samassa suhteessa hyödyntää. Toimintakyvyissä tällainen ehto on valmiiksi sisäänrakennettuna.

Senin ajattelussa vapaudella on keskeinen sija. Vapaudessa on nimittäin hänen mukaansa eroteltavissa niin mahdollisuuden kuin prosessin puoli (Sen 2005, 152). Vapaus prosessina estyy, jos valinnanvapautta ei ole ja jokin toiminto pakotetaan tehdä. Vapaus mahdollisuutena puolestaan estyy, jos pakotettu toiminto on jotain sellaista, mitä henkilö ei itse valitsisi vapaasti. Amartya Sen liittäkin toimintakyvyn vapauteen mahdollisuutena: henkilöllä on käytettävissään joukko erilaisia toimintojen mahdollisuuksia, joista hän voi minkä vain halutessaan toteuttaa. (Mt, 153–154.) Amartya Sen kuitenkin korostaa, ettei toimintakyky pysty ottamaan huomioon vapautta prosessina. Oikeudenmukaisuusteoria tarvitseekin hänen mukaansa jonkinlaisen näkökulman myös prosesseihin, jotta ne olisivat reiluja: Rawlsillahan tästä huolehtii sekä vapauden ensisijaisuus että kaikille avoimet virat. (Mt, 155–157.)

Amartya Sen pitää vertailevaa näkökulmaa oikeudenmukaisuuteen parempana kuin transsendentaalista, jolla hän viittaa muun muassa Rawlsin sopimusteoriaan. Amartya Sen katsoo transsendentaalisten teorioiden pyrkivän kuvaamaan täydellisen oikeudenmukaista järjestelmää, joka pitää jokaista yhteiskunnallista tilannetta joko oikeudenmukaisena tai epäoikeudenmukaisena. Se ei

siis anna keinoja vertailla kahden tilanteen paremmuutta oikeudenmukaisuuden kannalta. Vertaileva näkökulma puolestaan pyrkii hänen mukaansa aina vähentämään epäoikeudenmukaisuutta. Täydellisyyttä ei näin ollen edes tavoitella. (Sen 2008, 336–338.) Amartya Sen keskittyy siten konkreettisiin, oikeudenmukaista arviointia vaativiin tilanteisiin, jossa oikeudenmukaisuutta kuitenkin lopulta toteutetaan: sen määrää vain lisätään yhteiskuntaan vähitellen.

Amartya Sen vastustaa valmiiksi määriteltyjä listauksia toimintakyvyistä siitä syystä, etteivät kansalaiset pääse osallistumaan listattavien toimintakykyjen valintaan. Hän ei siis ole kaikkia listauksia vastaan, vaan kritiikin kohteena ovat nimenomaan muuttumattomat ja jo valmiiksi täydellisiksi muodostetut listat. Senin mukaan tällaisten listojen tekemisessä muodostuu ongelmaksi painotuksien tekeminen erilaisten toimintakykyjen välillä. Lisäksi toimintakyvyt voidaan listata tiettyyn järjestykseen, mikä aiheuttaa myös vaikeuksia. Amartya Sen nimittäin katsoo, että olosuhteet vaikuttavat toimintakykyjen väliseen järjestykseen. Esimerkiksi ravittuna ja suojattuna olemisen välillä ei voida tehdä painotuksia ennalta, vaan on katsottava, kumpaa tarvitaan enemmän (Sen 2005, 158–160.) Tässäkin tulee esille Senin konkreettisuus. Toisaalta ravinnon ja suojan kaltaisten, elintärkeiden asioiden painotuksen vertailu kuulostaa intuitiivisesti erikoiselta. Eikö riittävän ravinnon takaaminen olisi *lähtökohtaisesti* aina tarpeellista, jotta ihmiset pysyisivät hengissä? Teoriassa näin on, mutta käytäntö ei aina seuraa teoriaa: elintärkeistäkin asioista on jouduttava valitsemaan, jos yhteiskunnan resurssit eivät yksinkertaisesti riitä takaamaan kaikkea.

Yhteenvetona Senin ajatuksista voidaan sanoa, ettei hänen mukaansa muuttumattoman listauksen tekemisellä tai transsendentaalisella teoriolla tee mitään, vaan kontekstin tunteminen ja sen vähittäinen parantaminen siitä itsestään käsin on oikeudenmukaisuuden kannalta kaikki kaikessa. Tosin ovatko ideaaliset oikeudenmukaisuusteoriat konkreettisissa tilanteissa täysin vailla merkitystä? Senin mukaan maailman täydellisin taulu ei auta valitsemaan kahden muun taulun välillä (Sen 2008, 338). Entä jos näkökulma vaihdetaan taulun katselijoista taulun tekijään? Täydellinen taulu antanee vähintään inspiraatiota toisille maalareille. Ja jos analogiaa jatketaan, maalaamisessa käytetty sivellintekniikka, mahdollinen asetelma ja värien käyttö olisivat siten esimerkkinä seuraaville taiteilijoille. On vaikea kuvitella, että täydellinen taulu olisi lopulta Senin esimerkissä täysin turha, vaikkakaan se ei anna suoraa vastausta kahden taulun vertailuun. Seuraavaksi otan esille, millaisin siveltimen vedoin Nussbaum maalaa oman teoreettisen taulunsa.

3. NUSSBAUMIN TOIMINTAKYKYTEORIA

Martha Nussbaum (s. 1947) toimii professorina (the Ernst Freund Distinguished Service Professor of Law and Ethics) Chicagon yliopistossa oikeustieteellisessä tiedekunnassa ja filosofian laitoksella⁹. Suomessakin hän on saanut tieteen akateemikon arvonimen vuonna 2000¹⁰. Nussbaum on kouluttautunut klassisten kielten ja kirjallisuuden tutkijaksi ja julkaissut laajasti antiikin teoksista (Eide 2014, 186–187). Omien sanojensa mukaan hän alkoi paneutua töissään oikeudenmukaisuuteen samoihin aikoihin, kun hän oli mukana kehitystaloustieteen tutkimuslaitoksen toiminnassa Helsingissä Yk-yliopiston alaisuudessa kahdeksan vuoden ajan aloittaen vuonna 1986 (Nussbaum 2000, xv).

Nussbaumin toimintakykyteoria pohjautuu vahvasti Aristoteleen, Karl Marxin sekä Hugo Grotiuksen ajatuksiin. Ihminen käsitettynä poliittiseksi ja sosiaaliseksi eläimeksi on vahvasti Aristoteleelta peräisin (Nussbaum 2006, 158–159), ja Marxia mukaillen Nussbaum katsoo ihmiselämän tarvitsevan erilaisia aktiviteetteja (Mt.; 74 & 167). Grotiukselta Nussbaumin teoria on saanut vaikutteita muun muassa ihmisarvon ja sen kannalta tärkeiden oikeuksien välisestä suhteesta, jolla on merkitystä oikeudenmukaisuuden kannalta (Mt., 36–37). Näillä kolmella huomiolla Nussbaumin teoria jäsenyykin yllättävän pitkälle. Nussbaumin teoriaa on jopa sanottu synteetiksi, jossa yhdistyvät ”monet länsimaiden etiikan tradition vahvimmita näkökulmista”. Niin kantilaisuuden ajama ajatus ihmisestä päämääränä, aristoteelinen käsitys ihmisestä sosiaalisena olentona moniulotteisine hyvän käsityksineen kuin hoivaetiikkakin näkyvät hänen teoriassaan. (Clark 2009, 587; suom. RV.)

Aluksi on tärkeää erotella itse toiminta (function) toimintakyvystä (capability). Toimintakyky takaa mahdollisuuden tehdä tietty toiminta; valinta sen tekemisestä tai tekemättä jättämisestä jää yksilölle itselleen. (esim. Sen 1990, 113–114; Nussbaum 2000, 86–87.) Nussbaum määrittelee poliittiseksi tavoitteeksi juuri toimintakyvyt varsinaisten toimintojen sijaan, vaikka hän huomauttaa juuri toimintojen olevan niitä, joiden avulla mielekäs ihmiselämä voidaan saavuttaa. Hän nimittäin katsoo, että toimintojen korostaminen itsessään rajoittaisi liikaa ihmisten vapautta toimia omalta kannaltaan oikein. Kansalaisille onkin luotava toimintakyvyille tarvittavat puitteet, joita he voivat vapaasti hyödyntää haluamallaan tavalla. (Nussbaum 2000; 13, 86–88.) Juuri vapaus toimia oman elämänsä suhteen mielensä mukaan on tässä keskeistä. Vapaus - toisin sanoen mahdollisuus tehdä omat

⁹ <https://www.law.uchicago.edu/faculty/nussbaum>. Luettu 17.3.2020.

¹⁰ <http://www.aka.fi/fi/akatemia/tutkimuksen-tekijoita/tieteen-akateemikot/ulkomaalaiset-tieteen-akateemikot/>. Luettu 17.3.2020.

valintasa - onkin Nussbaumilla itseisarvon asemassa (Nussbaum 2011, 25). Toisaalta Nussbaum menee vapauden painotuksessa jopa niin pitkälle, että hän kannattaa seuraavaa libertaristista ajatusta: epäterveellisiä tapoja, jotka aiheuttavat vahinkoa vain henkilölle itselleen, ei pitäisi säätää rangaistaviksi (Nussbaum 2006, 171). Nussbaumin teoria luo siten oikeudenmukaisuuden toteutumiseksi sapluunan, jota jokainen saa halutessaan käyttää omaksi hyödykseen. Huomionarvoista myös on, että vapauden käsitettä itsessään Nussbaum ei tarkemmin erittele samaan tapaan kuin Amartya Sen.

Kaikkia toimintakykyjen mahdollisuuksia ei siten tarvitse teorian mukaan hyödyntää, vaan ihminen voi keskittyä oman elämänsä ja elämänsuunnitelmansa kannalta tärkeimpiin toimintoihin. Nussbaum on teoriassaan hahmotellut kymmenen kohdan listan keskeisimmistä toimintakyvyistä, jotka yhteiskunnan pitää turvata jäsenilleen: näihin kuuluvat laajempina, abstrakteina yläkohtina esimerkiksi fyysinen terveys ja käytännöllinen päättely (esim. Nussbaum 2006, 76–78). Listan toimintakykyjen muotoilusta havaitaan myös, että toimintakykyjen on ensisijaisesti katsottu kohdistuvan yksilöihin ja vasta näiden kautta erinäisiin ryhmiin (Nussbaum 2011, 35). Teoria on siis vahvasti individualistinen. Lopulta yhteiskunta on saavuttanut oikeudenmukaisuuden vähimmäistason, kun se on taannut jokaiselle kaikki listan toimintakyvyt (Mt., 40).

Toimintakykyteoria asemoituu poliittisessa ajattelussa liberaaliin traditioon, sillä kuten huomattiin, teoriassa on pohjimmiltaan kyse vapaudesta. Takaamalla tarpeelliset toimintakyvyt ihmisillä on vapaus elää haluamansa elämä, eli tehdä sellaisia valintoja, joita he arvostavat. (Robeyns 2005, 95.) Toisaalta Nussbaum on myös pohjautuen Aristoteleen ajatteluun osaksi myös kritisoinut perinteistä liberaalia ajattelua. Nussbaum on alun perin perustellut listansa toimintakykyjä niiden tärkeällä sijalla ensinnäkin ihmismäisen elämän mutta varsinkin hyvän elämän kannalta. (Nussbaum 1990; 212, 217–225).

Nussbaum pitää toimintakykyteoriaa myös lajina ihmisoikeuksille¹¹. Näissä kahdessa on hänen mukaansa samoja piirteitä: kumpikaan ei ole täydellinen kuvaus oikeudenmukaisuudesta, molemmat tähdentävät jokaisen ihmisen oikeutta tiettyihin oikeuksiin ja molemmat keskittyvät oikeudenmukaisuuteen sekä yksittäisen valtion että laajemmin kansainvälisellä tasolla. Lisäksi toimintakyvyt kattavat ensimmäisen ja toisen aallon ihmisoikeudet. Ei ole siis yllättävää, että joitain ihmisoikeuksia on myös Nussbaumin listassa. (Nussbaum 2006, 284–285 & 290–291.)

¹¹ Toisaalta Clark (2009, 585) huomauttaa, että ihmisoikeuksiin voidaan liittää tavalla tai toisella kaikki merkittävät poliittiset ja eettiset teoriat.

Nussbaum kuitenkin katsoo toimintakykyjen tarkentavan oikeuksia. Toimintakyvyt pohjautuvat selvästi tiettyyn perustaan (ihmisyyteen) ja ovat voimassa ilman erillisiä säädöksiä. Lisäksi toimintakyvyt keskittyvät oikeuden todelliseen takaamiseen toisin kuin negatiiviset oikeudet. (Nussbaum 2006, 284–287.) Toimintakyvyt ovat siis pitkälti positiivisia oikeuksia, joiden toteutuminen on turvattu. On tosin muistettava negatiivisien oikeuksien olevan myös listassa läsnä. Esimerkiksi fyysinen koskemattomuus turvataan erikseen. Toki voitaisiin kyseenalaistaa Nussbaumin oletuksia siitä, eivätkö kaikki *ihmisoikeudet* perustu, kuten käsitteestä voidaan päätellä, ihmisyyteen.

Nussbaum jakaa toimintakyvyt vielä kolmeen ryhmään: perustoimintakykyihin, sisäisiin toimintakykyihin ja yhdistettyihin toimintakykyihin. Perustoimintakyvyt ovat synnynnäisiä, joista osa on valmiina heti käytettäväksi (esimerkiksi kuulo), mutta useimmat ovat vielä kehittymättömiä (esimerkiksi puhe). Perustoimintakyvyt ovat myös pohjana niitä kehittyneimmille kyvyille. Sisäiset toimintakyvyt ovat puolestaan juuri näitä kehittyneitä kykyjä. Ne voivat kehittyä kahdella tavalla: joko itsestään (kuten seksuaaliset toiminnat) tai ympäristön avulla (esimerkiksi leikkiminen tai poliittisen valinnan tekeminen). Lopulta yhdistetty toimintakyky täsmentää sitä, että sopiva ulkoinen ympäristö mahdollistaa sisäisen toimintakyvyn kautta jonkin tietyn toiminnan (esimerkiksi kaikki Nussbaumin listan toimintakyvyt). Ero kahden viimeisen ryhmän välillä on siis hieman hankala. Erottamista helpottaa varmasti juuri se, että Nussbaumin keskeisimmät toimintakyvyt ovat viimeksi mainittuja yhdistettyjä toimintakykyjä. (Nussbaum 2000, 84–86.) Keskittymällä juuri yhdistettyihin toimintakykyihin hän luo myös velvoitteet yhteiskunnalle tietynlaisen ulkoisen ympäristön luomiseksi. Toimintakykyluokkien määritelmistä on kuitenkin syytä huomata, että yhteiskunnan sääntelemä ympäristö vaikuttaa viimeksi mainittujen toimintakykyjen lisäksi myös osaan sisäisistä toimintakyvyistä. Esimerkiksi vaaleissa, jotka eivät ole vapaat, ei juuri omaehtoista poliittista valintaa tehdä.

3.1. Nussbaumin lista ja sen mahdollinen muuttuminen

Nussbaumin (2011, 33–34; suom. RV) lista täsmentävine selityksineen on viimeisimmässä, aineistona olevassa teoksessa kokonaan lainattuna seuraava:

1) *Elämä*

Mahdollisuus elää normaalin mittainen ihmiselämä loppuun asti; ei kuolla ennenaikaisesti, tai ennen kuin elämä ei ole enää elämisen arvoinen.

2) *Fyysinen terveys*

Mahdollista saada hyvä terveys, johon kuuluu lisääntymiskyky; olla riittävästi ravittu; saada riittävä suoja.

3) *Fyysinen koskemattomuus*

Mahdollisuus liikkua vapaasti paikasta toiseen; olla suojassa väkivallalta, myös seksuaaliselta ahdistelulta ja perheväkivallalta; omata mahdollisuuksia seksuaaliseen nautintoon ja valintoihin lisääntymisessä.

4) *Aistit, mielikuvitus, ja ajattelu*

Mahdollista käyttää aisteja, kuvitella, ajatella ja päätellä – ja tehdä näitä asioita ”todella ihmismäiseen” tapaan, jota on informoitu ja sivistetty riittävällä koulutuksella, sisältäen, mutta ei kuitenkaan rajoittuen, luku- ja kirjoitustaitoon ja matemaattiseen ja tieteelliseen perusharjoitteluun. Mahdollisuus käyttää mielikuvitusta ja ajattelua kokiessaan ja tuottaessaan teoksia ja tapahtumia valintansa mukaan, uskonnollista, kirjallista, musikaalista, ja niin edelleen. Mahdollisuus käyttää mieltään ilmaisunvapauden turvaamana kunnioittaen sekä poliittista ja taiteellista puhetta, ja uskonnonvapauden harjoittamista. Mahdollisuus saada miellyttäviä kokemuksia ja välttää epäedullista tuskaa.

5) *Tunteet*

Mahdollisuus saada siteitä itsemme ulkopuolisiin asioihin ja ihmisiin; rakastaa niitä, jotka rakastavat ja välittävät meistä, surra heidän poissaoloaan; ylipäänsä, rakastaa, surra, tuntea ikävää, kiitollisuutta, ja hyväksyttävää vihaa. Olla antamatta pelon ja ahdistuksen turmella tunnepuolen kehitystä. (Tämän toimintakyvyn tukemien tarkoittaa sellaisten ihmisyyhteyksien tukemista, jotka voidaan katsoa kriittiseksi sen kehittymiselle.)

6) *Käytännöllinen päättely*

Mahdollisuus muodostaa käsitys hyvästä ja ryhtyä kriittisesti pohdiskellen suunnittelemaan omaa elämää. (Tämä tuo mukanaan omantunnonvapauden ja uskonnon noudattamisen turvaamisen.)

7) *Yhdistyminen*

(A) Mahdollisuus tulla toimeen ja elää suhteessa toisiin, tunnustaa ja huolehtia toisista ihmisistä, osallistua erilaisiin sosiaalisen vuorovaikutuksen muotoihin; kyetä kuvittelemaan toisen asema. (Tämän toimintakyvyn turvaaminen tarkoittaa instituutioiden turvaamista, jotka muodostavat ja ruokkivat sellaisia yhdistymisen muotoja, ja myös kokoontumisvapauden ja poliittisen puheen turvaamista.)

(B) Omata itsekunnioituksen mukainen ja nöyryyttämisen vastainen sosiaalinen perusta; mahdollisuus tulla kohdelluksi arvokkaana yksilönä, jonka arvo on tasavertainen muiden

kanssa. Tämä sisältää järjestelyt rotuun, sukupuoleen, seksuaaliseen suuntaukseen, entisyyteen, kastiin, uskontoon ja kansalaisuuteen perustuvan syrjinnän estämiselle.

8) *Toiset lajit*

Mahdollisuus elää välittäen eläimistä, kasveista, ja luonnosta.

9) *Leikki*

Mahdollisuus nauraa, leikkiä, nauttia vapaa-ajan aktiviteeteista.

10) *Kontrolli omasta ympäristöstä*

(A) *Poliittinen*. Mahdollisuus osallistua vaikuttavasti poliittisiin valintoihin, jotka ohjaavat omaa elämää; oikeus poliittiseen osallistumiseen, sanan- ja yhdistymisvapauden turvaaminen.

(B) *Materiaalinen*. Mahdollisuus omistaa (sekä maata että irtainta omaisuutta), ja omata omistusoikeudet tasavertaisesti muiden kanssa; oikeus etsiä työtä tasavertaisesti muiden kanssa; vapaus tarpeettomalta tarkastelulta ja kaappaukselta. Työssä, mahdollisuus työskennellä kuin ihminen, harjoittaen käytännöllistä järkeä ja ryhtyä mielekkäisiin ihmissuhteisiin yhteisymmärryksessä muiden työntekijöiden kanssa.

Tutkimuksen aineistoina olevien teosten osalta listassa ei ole tapahtunut suuria sisällöllisiä muutoksia. Yllä esitetty lista teoksesta *Creating Capabilities* on täysin sama, minkä Nussbaum esitti jo *Frontiers of Justice* -teoksessaan (ks. listaus, Nussbaum 2006, 76–78). Vaikka Nussbaum itse katsoo listan olevan sama kaikkien kolmen aineistokirjan välillä (Nussbaum 2011, 204), kahden edellä mainitun ja teoksen *Women and Human Development* (ks. listaus, Nussbaum 2000, 78–80) välillä on kuitenkin muutamia eroavaisuuksia. Ensiksikin uusimmista teoksista on poistettu tarkennuksia kohdista 3, 4, 5 ja 10A, ja kohtaan 6 on puolestaan lisätty uskonnon noudattamisen turvaaminen. Sanamuotojen ja painotusten muutoksia on tapahtunut kohdissa 4 ja 7B.

Näitä pieniä muutoksia mielenkiintoisempaa on kuitenkin se, että Nussbaum on jättänyt muutamia lauseita uusimmista listauksistaan kokonaan pois. Aiemmin ”*Aistit, mielikuvitus, ja ajattelu*” -kohdassa mainittiin myös mahdollisuus elämän tarkoituksen etsimiseen, ja yhdistymistä käsittelevässä kohdassa esitettiin ”omata toimintakyky sekä oikeudenmukaisuuteen että ystäväyyteen” (Nussbaum 2000, 79; suom. RV). Omata toimintakyky oikeudenmukaisuuteen kuulostaa intuitiivisesti Rawlsin oikeudenmukaisuuden tajulta. Mielenkiintoista on lisäksi huomata, että uusimpien teosten 10B:ssä, eli omaa materiaalista ympäristöä koskevassa toimintakyvyssä, oleva viimeinen virke oli sanasta sanaan aiemmin yhdistymisen kaksiosaista toimintakykyä käsittelevässä kohdassa 7B.

Esittämässään listauksessaan Nussbaum mainitsee pyrkineensä usein eri tavoin ottamaan erilaiset kulttuuriset eroavaisuudet huomioon. Lista ei ensinnäkään ole Nussbaumin mukaan määritelty lopulliseksi, vaan se on avoin muutoksille. Toiseksi toimintakyvyt on määritelty siinä abstrakteiksi,

jotta niiden yksityiskohtaisessa toteuttamisessa olisi erilaisia mahdollisuuksia. Kolmanneksi Nussbaumin esittämä listaus on tarkoitettu vain poliittisiin tarkoituksiin, eikä se näin ollen ota kantaa metafyyisiin kysymyksiin kulttuurien eroista. Neljänneksi moniarvoisuuden takaaminen näkyy jo teorian painotuksessa nimenomaan toimintakykyyn itse toiminnan sijasta. Viidenneksi listalla on jo sellaisia toimintakykyjä, esimerkiksi sananvapaus, jotka takaavat moniarvoisuuden toteutumisen. Kuudenneksi Nussbaum katsoo, ettei mitään maata voida pakottaa toteuttamaan listan toimintakykyjä, joten valtion suvereniteetti on keskeisellä sijalla. Lisäksi moniarvoisuutta puoltaa vielä listan lyhyyskin. (Nussbaum 2003; 42–43 & 49.) Nussbaum on yrittänyt täten muodostaa listan rungoksi, jota voidaan tarkentaa eri tavoilla niin eri kulttuurisissa ympäristöissä kuin eri aikoinakin.

Nussbaumin listausta on kritisoitu eri näkökulmista. Tulokulmia ovat olleet muun muassa, että listauksen tekeminen itsessään on väärin, kaikki listatut toimintakyvyt eivät ole merkittäviä, listasta puuttuu tarvittava konkreettisuus ja että listauksen muuttumattomuus on kyseenalainen. Amartya Sen on kritisoinut muuttumattoman listauksen tekemistä tärkeimmistä toimintakyvyistä, sillä hänen näkemyksensä toimintakykyjen tarjoamista mahdollisuuksista liittyy, kuten häntä käsittelevässä alaluvussa aiemmin huomautin, ennemminkin eri toimintakykyjen priorisointiin eri tilanteissa (Sen 2004, 79). Ylipäätään Senin oikeudenmukaisuus lähtee siis eri tilanteiden vertailusta, joten hän ei anna painoarvoa ideaalisen oikeudenmukaisen yhteiskunnan muotoilemiselle (Sen 2008, 338–339). Amartya Sen pitää Nussbaumin listaa toki hyödyllisenä köyhyyttä vastaan, mutta listasta ei hänen mukaansa ole muihin käytännöllisiin tarkoituksiin (Sen 2005, 159). Ja nimenomaan käytännöllisyys on se, mitä Sen teorioinnissaan peräänkuuluttaa.

Clark (2013) on puolestaan kritisoinut listan avoimuutta. Hän huomauttaa, ettei Nussbaumin määrittelemä lista ole juurikaan muuttunut vuosien saatossa. Clark kiinnostavasti kysyy, voiko listaa todellisuudessa edes muuttaa. (Clark 2013, 174–175 & 178.) Nussbaumhan on jo itse aiemmin esittänyt, että listassa on tarkoituksella esitetty tietyt toimintakyvyt ja että juuri ne on arvioitu olevan tärkeitä itse ihmisyyden kannalta (Nussbaum 1990, 224). Hän on myös maininnut, että tietyt kyvyt, kuten fyysinen koskemattomuus, ei ole niin helposti muutettavissa kuin toiset (Nussbaum 2000, 77). Ja kuten aiemmin esittämästäni, tutkielman aineistona olevien kirjojen vertailusta voidaan huomata, listauksen sisältö ei ole painotuksia ja muutamia virkkeitä lukuun ottamatta muuttunut viimeisten reilun kymmenen vuoden aikana. Lista lopulta vaikuttaa muuttumattomalta, vastoin Nussbaumin omaa mainintaa, että hän olisi ottanut listassaan huomioon myös muiden ehdotuksia (Clark 2013, 175–176). Nussbaumin väite, että lista olisi muutosavoimuudellaan soveltuva eri kulttuureihin, menettää siten osin vakuuttavuuttaan.

Nelson (2008) puolestaan huomauttaa, ettei Nussbaumin lista ole suinkaan neutraali hyvän suhteen, koska se painottaa väistämättä sen mahdollistamia toimintoja. Jos itse ei pitäisi hyvänä jotain tietyn toimintakyvyn harjoittamista, eikä sitä siis itse harjoittaisikaan, joutuisi tämän toimintakyvyn takaamisen rahoittamisessa olla silti mukana. (Nelson 2008, 99–100.) Dorsaykin (2008) suhtautuu epäilevästi siihen, että toimintakyvyt taataan, vaikka niitä ei käytettäisikään. Hänen mielestään sellaisia toimintakykyjä ei pitäisi turvata, joita ihmiset eivät arvosta eivätkä käytä. (Dorsay 2008, 436.) Nelson puolestaan myös pohtii mahdollisia pakkokeinojen käyttöä, eli voisiko ihmistä, joka ei pysty toteuttamaan ihmisarvoisen elämän kannalta tärkeitä toimintakykyjä, auttaa tähän pakkokeinojen avulla. Voisiko siis ihmisvihaajan pakottaa terapiaan, jotta hän oppisi huomioimaan toisia ihmisiä? (Nelson 2008, 99–100.) Eli voisiko hänet pakottaa olemaan mukana Nussbaumin seitsemännen toimintakyvyn täsmentämissä vuorovaikutussuhteissa muiden kanssa?

Rahoittamisen ja ”turhien” toimintakykyjen ongelmiin Nussbaum vastannee niin, että jokainen pitäisi valinnanvapautta hyvänä asiana, ja muiden valintoja kunnioitettaisiin, vaikka itse ei välttämättä tekisikään samoja valintoja (Nussbaum 2006, 184). Vaikka vain pienen pieni vähemmistö käyttäisi jotain listan takaamaa toimintakykyä, ei enemmistö voisi perustella kyvyn rahoittamisen lopettamista utilitaristisin perustein. Enemmistön olisikin kyseenalaistettava toimintakyky suhteessa ihmisarvoon. Entä onko meillä velvollisuus käyttää pakkokeinoja ihmisvihaajaa kohtaan? Vai onko ihmisen valintoja kunnioitettava, vaikka ne perustuisivat muuhun kuin rationaaliseen päättelyyn? Nussbaumilainen yhteiskunta takaa vain mahdollisuudet toteuttaa haluttu toiminta, eikä puuttua erinäisten elämänsuunnitelmien rationaalisuuteen. Tämä käy varsin hyvin selville jo siitä, että Nussbaum ajattelee libertaristisesti pelkästään yksilön omaan hyvinvointiin vaikuttavista säännöistä.

Listaus on myös nähty keskeneräisenä. Lista ei itsessään paljasta, miten siinä määritellyt toimintakyvyt lopulta saadaan saavutettua. (Watene 2013, 28.) Lista ei myöskään kerro sitä, miten toimintakykyjen väliset konfliktit voitaisiin ratkaista. Tämä näkyy varsinkin, kun huomioidaan tulevaisuuden ihmiset: tulevien sukupolvien mahdolliset elämät ja nykypolvien lisääntymisen vapaus ovat ristiriidassa keskenään, varsinkin kun pohditaan lisääntymisen rajoittamista ja toimintakykykynnyksen saavuttamista. (Watene 2013, 31–32.) Rawlsin alkuasema pystyi ratkaisemaan vastaavan tilanteen laajentamalla tarkastelun vähintään kahden sukupolven yli. Vastaavaa mahdollisuutta Nussbaumilla ei ole, koska lista on avoin muutokselle: jokaisella sukupolvella on mahdollisuus muuttaa listan sisältöä yhä uudelleen.

Watenen mainitsemien käytännöllisten asioiden lisäksi listausta on pidetty myös sisällöltään vajaana. Claassenin ja Dürwellin mukaan listauksessa nimittäin pitäisi olla myös fyysinen aggressio ja raakuus

mukana, jos kerran toimintakyvyt juontuvat ihmiselämän aktuaalisista kyvyistä (Claassen & Dürwell 2013, 496). Tämän kritiikin Nussbaum pystyy ainakin alustavasti torjumaan painottamalla, että kyvyt, jotka eivät eettisesti ole tärkeitä, eivät tarvitse olla mukana (Nussbaum 2000, 83). Toisaalta jos jokaisella sukupolvella on mahdollisuus muuttaa listaa, mikä estää heitä lisäämästä siihen epäeettisiä toimintakykyjä? Näitä toimintakykyjä ei voitaisi perustella Nussbaumin tarkoittamalla ihmismäisellä ja arvokkaalla elämällä, mutta juuri ihmisyydellä voisi, kuten Claassen ja Dürwell esittävät. Tarvitseeko Nussbaum siis Rawlsin tapaan olettaa jonkinlaisen oikeudenmukaisuuden tajun olevan yhteiskunnassa läsnä? Tämä kysymys on mielenkiintoinen varsinkin sen huomion kanssa, joka tuli esille aineistona olevien teosten listauksien vertailussa: Nussbaumhan oli poistanut täsmennyksistä oikeudenmukaisuuden toimintakyvyn.

On vielä lopuksi korostettava sitä, että Nussbaum itse mainitsee yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden määrittämisen toimintakykyjen avulla edellyttävän listauksen tekemistä (Nussbaum 2003, 50). Voidaankin kysyä, onko lista itsessään Nussbaumille tärkeämpi kuin hänen siihen listaamansa toimintakyvyt. Toisaalta lista on avoin muutoksille ja kritiikille, ja juuri sen avulla Nussbaum pyrkii rakentamaan oikeudenmukaisuuden vähimmäistasoa (Mt., 40–41). Toisaalta eihän Nussbaum ole turhaan esittänyt juuri näitä toimintakykyjä. Hän mainitseekin, että tiettyjen toimintakykyjen listausta ei voida niiden tärkeyden vuoksi jättää eri kulttuurien päätettäväksi (Mt., 47). Nelsonkin on huomauttanut, että Nussbaum katsoo joidenkin toimintakykyjen, kuten kehollisen koskemattomuuden, olevan listassa toisia tärkeämpiä (Nelson 2008, 97). Lisäksi käytännöllinen päättely ja yhdistyminen (affiliation) on mainittu hallitsevan muita toimintakykyjä: ne takaavat ja siten erottavat ihmisyyden muista elämänmuodoista (Nussbaum 1990, 226; Nussbaum 2000, 82). Olisikin mahdotonta muodostaa Nussbaumin teorian pohjalta listaa ihmisarvoisesta elämästä varsinkaan ilman näitä kahta kykyä. Osa listan sisällöstä on siten tärkeämpi kuin muut kohdat, mutta ilman listaa nekin menettäisivät tarkoituksensa. Ilman listaa Nussbaumin olisi tyydyttävä Senin tavoin vertailemaan konkreettisia tilanteita keskenään. Lisäksi listaamatta tärkeimpiä toimintakykyjä ei kynnystä voisi muodostaa.

3.2. Toimintakykykynnys ja sen ongelmat

Ihmisarvoisen elämän turvaamiseksi jokainen Nussbaumin listan toimintakyky pitäisi olla taattu tiettyyn kynnykseen asti. Toimintakyvystä riippuen ne pitää turvata joko tasapuolisesti (esim. poliittiset vapaudet) tai riittävällä tasolla (esim. asuminen) kaikille. (Nussbaum 2006, 291–293.) Ihmisarvoisen elämän, toisin sanoen hyvän elämän kynnyksen lisäksi Nussbaum kyllä määrittelee pintapuolisesti myös äärimmäisen kynnyksen, jonka alapuolella ei edes ihmismäinen elämä ole

mahdollista (Nussbaum 2006, 181). Niin Nussbaumin kuin tämän tutkielman mielenkiinnon kohde on kuitenkin tuo korkeampi kynnyks, sillä listan ohella kynnyksen määrittäminen muodostuu Nussbaumin oikeudenmukaisuuden vähimmäistasolle erittäin tärkeäksi. Minkälainen tämän kynnyksen sitten pitäisi olla oikeudenmukaisuutta silmällä pitäen?

Nussbaum katsoo, että kynnyksen asettaa jokainen valtio itse (Nussbaum 2011, 41). Näin valtiot voivat ottaa erilaiset historialliset tekijät huomioon: esimerkiksi sananvapaus voidaan rajata Saksassa hieman eri tavalla kuin Yhdysvalloissa (Nussbaum 2006, 180). Tietyissä rajoissa valtiot voivat siten asettaa kynnyksen eri tavoin. Kuitenkin tason pitäisi olla ”tavoitteellinen mutta ei utopistinen”. (Nussbaum 2011, 41–42; suom. RV.) Kynnyks voi myös vaihdella ajan saatossa (Nussbaum 2006, 180). Lisäksi Nussbaum painottaa, että muut toimintakyvyt on otettava huomioon, kun kynnystä tiettyyn toimintakykyyn asetetaan. Tärkeää on myös huomata, ettei toimintakykyjen välillä voida kuitenkaan tehdä vaihtokauppoja (Mt., 175 & 402). Intuitiivisesti ajatellen tuskin missään valtiossa tulisi olemaan täysin samanlaista kynnystä niissä toimintakyvyissä, jotka pitäisivät olla turvattu vain riittävällä tasolla: jos kerran tietylle toimintakyvyille voidaan määrätä kynnyks alueellisesti ja samalla yhden toimintakyvyn kynnyksen määrittäminen vaikuttaa kaikkiin muihin, kynnykset vaihtelevat varmasti ilman jonkinlaista vaihteluvälin rajoitusta.

Nussbaumin esittämän listan tapaan on kynnykskin saanut osakseen kritiikkiä. Ei liene myöskään yllättävää, että kynnykseen on samalla esitetty muutamia parannusehdotuksia. Roberts (2013) on tarkasteluissaan huomauttanut, että toisaalta Nussbaum asettaa tiukat rajat määritellessään kynnyksen. Nämä rajat muodostuvat instituutioille asetetuista vaatimuksista ja altruismista. Vaikka Nussbaum pyrkii jättämään tilaa kynnyksen toteuttamiseksi vaadittavien instituutioiden kulttuuriselle vaihtelulle, tuo hän Robertsin mukaan esimerkeissään esille monia noita instituutioita kuvaavia piirteitä (esim. demokraattinen hallintojärjestelmä, vallan desentralisaatio ja tietynlainen sosiaalipolitiikka), jotka todellisuudessa rajoittavat yhteiskuntien erilaisuutta. Lisäksi Nussbaum pyrkii valtion toimesta luomaan kansalaisille altruistisia asenteita, sillä Nussbaumin teoria on siitä riippuvainen. (Roberts 2013; 615–618 & 621.) Nussbaumin teoria sisältää siten vähintään implisiittisiä rajoitteita, jotka voivat hyvinkin olla listan toteuttamisen kannalta hyvinkin olennaisia. Esimerkiksi Nussbaumin listan täsmennys, vaikuttava osallistuminen poliittisiin valintoihin (listan 10A-kohdasta), ei voi kaikkien osalta toteutua muussa kuin Robertsin vihjaamassa demokraattisessa hallintojärjestelmässä. Lisäksi kielteisen vastauksen takaaminen Claassenin ja Dürwellin kritiikin innoittamaan kysymyksen, voiko epäeettisiä toimintakykyjä lisätä listaan, voi tosiaan edellyttää altruistisia asenteita.

Toisaalta kynnys voi olla Robertsin mukaan myös liian löyhä. Hän nimittäin ottaa esille, että jos kynnys määritellään alueellisesti, kuten Nussbaum ehdottaa, voivat kaksi valtiota olla samanlaisessa asemassa omiin kynnyksiinsä nähden, vaikka nämä valtiot eroaisivatkin toisistaan varallisuuksiensa suhteen. Teoriassa olisi jopa mahdollista epätodennäköinen tilanne, jossa lähempänä omaa kynnystään oleva köyhempi valtio joutuisi avustamaan kauempana omasta kynnyksestään olevaa rikkaampaa. Roberts tosin muistuttaa, että Nussbaum tarkoitti alueellisen kynnyksen määrittämisen tapahtuvan tietyissä rajoissa. Nämä rajat jäävät kuitenkin epäselviksi. (Roberts 2013, 620–621.) Vaikka jonkinlaiset liikkumavara olisikin kynnykselle asetettu, juuri edellä mainittu rajoissa tapahtuva vaihteluväli kuitenkin mahdollistaisi teoriassa Robertsin mainitseman tilanteen.

Roberts lopulta painottaakin, että kynnys pitäisi olla määritelty maailmanlaajuisesti tai sille asettaa tiukat, alueelliset vaihteluvälit. Hän myös uskoo, että Nussbaumin teoriasta voidaan johtaa tapaukset, jotka ovat ihmisarvon vastaisia, ja nämä voisivat toimia listana, jossa ei esiinny alueellisia eroja. (Roberts 2013, 622.) Roberts siis ehdottaa tietynlaista Nussbaumin listan vastakohtaa, ihmisarvon vastaisista asioista. Tämä toki olisi sopiva vastaus Claassenille ja Dürwenille. Toisaalta Robertsin ehdotus jonkinlaisesta Nussbaumin listan negatiivista voisi muuttaa koko toimintakykyteorian luonnetta jopa liikaa. Silloinhan kyse olisi tiettyjen toimintakykyjen täydellisestä estämisestä. Robertsin ehdottama lista ei paneutuisi konkreettisesti ihmisarvoisen elämän takaamiseen, vaan sen estämisen estämiseen. Robertsin vaatimus eri maiden kynnyksien tiukoista, alueellisista vaihteluväleistä on sen sijaan relevantti, sillä oikeudenmukaisuus ei olisi tällöin vain alueellisesti sovittava asia. Toisaalta edelleen mahdollinen liikkumavara kynnyksen tuntumassa voi aiheuttaa pienessä mittakaavassa Robertsin mainitsemia ristiriitoja eri maiden välille, mutta tiukat vaihteluvälit ainakin estäisivät tämän johtavan köyhemmän valtion tulonsiirtoihin rikkaammalle.

Dorsay (2008) on myös kiinnittänyt huomiota Nussbaumin oikeudenmukaisuuden vähimmäistasoon. Nussbaumin vaatimus, että vähimmäistaso on turvattava kaikille, vaikuttaa Dorsaysta liian vaativalta. Jo yksistään luonnonkatastrofi voisi aiheuttaa tilanteen, jonka seurauksena oikeudenmukainen yhteiskunta ei kykenisi enää tarjoamaan kaikkia toimintakykyjä kansalaisilleen. Näin ollen se muuttuisi hetkessä epäoikeudenmukaiseksi. Mielekkäämpää Dorsayn mielestä olisikin, että oikeudenmukaiselle yhteiskunnalle riittäisi pelkästään pyrkiminen oikeudenmukaisuuden vähimmäistasoon. (Dorsay 2008, 428–429.) Oikeudenmukaisuus olisi näin määritelty sisällöllisesti tavoitteellisuutena. Tämä ajatus ei ota lainkaan huomioon yhteiskunnan tilaa esimerkiksi suuren luonnonkatastrofin jälkeen: onko kaikilla mahdollisuutta edes puhtaaseen ravintoon tai suojaan? Entä jos yhteiskunnan resurssit eivät katastrofin jälkeen riitäkään takaamaan näitä moneen kuukauteen?

Ainoastaan pyrkiminen oikeudenmukaisuuden vähimmäistasoon olisi kuitenkin tärkeää. Lienee selvää, että Dorsayn oma ehdotus mahdollistaa aivan liikaa.

Holland (2008) on osaltaan esittänyt Nussbaumin teoriaan kynnyksen täydennykseksi eräänlaisen kattokäsitteen. Holland huomauttaa joidenkin toimintakykyjen voivan olla ristiriidassa keskenään (varsinkin taloudelliset ja ympäristönsuojelulliset asiat), ja katsoo katon takaavan enimmäissuojan toimintakyvyille. Katto pitäisi asettaa vain sellaisiin toimintakykyihin, jotka voivat huonoimmassa tapauksessa haitata muita toimintakykyjä. Kynnyksen ylittävään yksityisomaisuuden käyttöön pitäisikin tuoda jonkinlainen katto, jotta turhan saastuttamisen resurssit voidaan käyttää takaamaan toisia toimintakykyjä kynnyksen yli. (Holland 2008, 416–421.) Ihmisarvoisen elämän kannalta asumiseen tuskin tarvitaan kymmentä huvilaa tai viiden kilometrin työmatkaan omaa helikopteria. Kaikki nämä voidaan ensinnäkin ajatella olevan suoraan toisten kynnyksen saavuttamisesta pois. Toiseksi ne voivat epäsuorasti vaikeuttaa esimerkiksi ympäristöhaittojen kautta muiden kynnyksen saavuttamista.

Voidaan kuitenkin pohtia, sopiiko kattokäsite todella yhteen Nussbaumin teorian kanssa. Holland toki huomauttaa, että Nussbaumkin on ottanut mahdollisen toimintakyvyn rajoituksen esille (Holland 2008, 417), mutta miten tämä sopii yhteen sen asian kanssa, että aristoteelisista lähtökohdista käsin teoria painottaa valinnanvapautta elää haluamansa elämä (Nussbaum 1990, 214). Toisaalta samoista lähtökohdista käsin huomataan, että yksityisomaisuuden suojelemisesta voidaan Nussbaumin mukaan poiketa apua tarvitsevien vuoksi (Mt., 232). Näin ollen on huomattavissa myös se triviaalilta kuulostava seikka, että kynnyksen alla olevat ovat nimenomaan apua tarvitsevia. Silloinhan henkilö voisi ja oikeudenmukaisuuden nimissä hänen jopa pitää luopua yhdeksästä huvilasta kymmenestä, jotta jotkut muut saavat tarvitsemansa suojan.

Mahdollinen toimintakykyjen välinen konflikti kertoo Nussbaumin mukaan lopulta vain oikeudenmukaisuudessa epäonnistuneesta yhteiskunnasta (Nussbaum 2006, 401). Oikeudenmukaisessa yhteiskunnassa ristiriitoja erilaisten kykyjen takaamisen välillä ei siten pitäisi olla. Ristiriitoja kuitenkin on epäoikeudenmukaisessa yhteiskunnassa eli siis sellaisessa, missä oikeudenmukaisuuden vähimmäistaso ei ole vielä kaikkien osalta täyttynyt. Paitsi että konflikteja on eri toimintakykyjen välillä, niitä voi olla myös eri henkilöiden välillä tietyn toimintakyvyn sisällä. Edellä mainitussa esimerkissähän henkilön oikeutta suojaan (joka kuuluu listan *fyysinen terveys* -kohtaan) rajoitettiin (toisaalta kyseessä on myös varsin merkittävä omistusoikeuden eli 10B-kohdan rajoitus), jotta myös muiden oikeus tähän toteutuisi. Tähän voidaan liittää Clarkin huomautus, ettei voi olla varmuutta siitä, etteikö kynnyksen yläpuolella vallitsevilla eriarvoisuuksilla olisi jonkinlaista

vaikutusta muihin: suuret eriarvoisuudet kynnyksen yläpuolella aiheuttavat ongelmia ainakin suurimmassa osassa Nussbaumin listaamista toimintakyvyistä (Clark 2009, 592). Kattokäsite lopulta olisi siten hyödyllinen tilanteessa, jossa yhteiskunnan kaikki jäsenet eivät ole vielä ylittäneet kynnystä, ja tasaamista joko saman toimintakyvyn tai eri toimintakykyjen välillä on tarvetta suorittaa. Kattokäsite olisi myös tarpeen kynnyksen ylittävien eriarvoisuuksien kannalta.

Huomionarvoista on, että Nussbaum itse katsoo, ettei mikään valtio ole edes saavuttanut vielä oikeudenmukaisuuden vähimmäistasoa. Toisin sanoen riittävän ihmisarvoista elämää ei ole missään valtiossa ainakaan tasapuolisesti saavutettu. (Nussbaum 2011, 16.) Onko lista sitten liiankin kattava? Huomauttihan Nelsonkin, että osa toimintakyvyistä on Nussbaumilla tärkeimpiä kuin toiset, joten eikö listaa voisi muodostaa ainoastaan niiden pohjalta. Ainakin Dorsayn mukaan, jos listalla halutaan taata ihmisarvoiselle elämälle tarvittavat kyvyt, on lista silloin liian laaja (Dorsay 2008, 431). Näiden kritiikkien lisäksi voidaan ottaa esille myös se mahdollisuus, että kynnys on liian korkea. Toisaalta eihän Nussbaumin väitteessä itsessään, ettei mikään valtio ole saavuttanut vielä oikeudenmukaisuuden vähimmäistasoa, ole mitään epäloogista, intuition vastaista tai muuta epärealistisuutta, joka yksistään saisi epäilemään teorian paikkaansa pitävyyttä.

3.3. Nussbaumin Rawls-kritiikki

Nussbaum on omaksunut Rawlsilta paljon, muun muassa sekä poliittisen liberalismien ajatuksen, jossa vältetään ottamasta kantaa metafyyssisiin, ihmisten erilaisiin elämäkatsomuksiin liittyviin asioihin, että ajatuksen limittäisestä yhteisymmärryksestä (overlapping consensus), jossa eri elämäkatsomuksen omaavat henkilöt voivat hyväksyä ehdotetut poliittiset periaatteet (Nussbaum 2011, 89–93). Nussbaum on esittänyt myös laajaa kritiikkiä Rawlsin teoriaa kohtaan. Nussbaumin mukaan erityisesti kolme kohtaa ovat jääneet ongelmallisesti huomiotta oikeudenmukaisuusteorioissa ja joita esimerkiksi juuri Rawlsin teoria ei pysty tyydyttävästi ratkaisemaan. Nämä kolme asiaa ovat fyysisesti ja mentaalisesti vammaisten ihmisten huomioiminen oikeudenmukaisuudessa, oikeudenmukaisuuden laajentaminen valtion kontekstista koskemaan kaikkien valtioiden kansalaisia sekä eläimiä koskeva kohtelu. (Nussbaum 2006, 1–3.)

Nussbaum huomauttaa, etteivät epätavallisia, pysyviä tai väliaikaisia vammoja omaavat ihmiset kuulu Rawlsilla alkuasemaan. Poliittiset periaatteet päätetään alkuasemassa ensin, ja vasta sitten heidät huomioidaan. (Nussbaum 2006, 109 & 112.) Ongelmia tuottavat klassisten sopimusteorioiden piiriin kuuluvat ideat osapuolten tasavertaisuuden vaatimuksesta ja ajatuksesta kaikkia hyödyntävästä

yhteistyöstä (Nussbaum 2006, 147). Nussbaum muun muassa katsookin, ettei oikeudenmukaisuuden tarvitse olla sidoksissa yhteiseen hyötyyn (Mt., 89).

Rawlsin toisen tason sopimus, jolla pyritään laajentamaan alkuasema valtioiden väliseksi, on myös Nussbaumin mielestä ongelmallinen. Jokaisen maan, joka osallistuu päättämään toisen vaiheen globaaleista periaatteista, oikeudenmukaisuusperiaatteet ovat jo valmiiksi päätettyjä. Näin ollen valtioiden välillä ei voida päättää varojen uudelleenjaosta. (Nussbaum 2006, 232 & 235–236.) Rikkaimmilla valtioille ei siten olisi oikeudenmukaisuuteen liittyvää velvollisuutta avustaa köyhempiä maita. Tämä on täysin päinvastaista, mitä Nussbaum ehdottaa omassa teoriassaan.

Eläinten kohdalla Rawls ottaa kyllä esille moraaliset, eläimiin kohdistuvat velvollisuudet. Hän ei kuitenkaan katso, että niihin liittyisi lopulta oikeudenmukaisuuden kysymyksiä, sillä eläimiltä puuttuu oikeudenmukaisuuden taju. Niillä ei ole myöskään käsitystä hyvästä. (Nussbaum 2006, 331.) Nussbaum puolestaan korostaa, että eläimet ovat myös oikeudenmukaisuuden piirissä: tavoitteena onkin, että jokainen tunteva eläin voisi elää lajillensa arvokasta elämää ja kukoistaa (Mt., 351).

3.4. Nussbaumin suhde muihin oikeudenmukaisuusteorioihin

Nussbaumin teoriassa on monia yhtymäkohtia eri oikeudenmukaisuusteorioihin ja vastaavasti myös suuria eroavaisuuksiakin löytyy. Rawlsin tavoin Nussbaum kritisoi utilitarismia siitä, ettei se kunnioita tarpeeksi henkilöiden erillisyyttä (Nussbaum 2000, 61). Utilitarismi tai sen keskimääräinen hyöty eivät tarjoa tarpeeksi informaatiota ihmisten asemasta, elämään kuuluvista eri elementeistä eikä siitäkään, mitä ihmiset kykenevät tekemään (Mt., 62). Toisaalta utilitarismia lähellä olevassa suffisientarismissa on samaa kuin Nussbaumin toimintakykyteoriassa. Molemmat sisältävät kynnyksen, ja tavoitteena niissä on saada alapuolella olevat ihmiset ylittämään tuon määritellyn tason. Heikon suffisientarismien tavoin Nussbaum jättää käsittelemättä kynnyksen yläpuolella olevat eriarvoisuudet. Juuri toimintakykyjen painotus hyvinvoinnin sijaan erottaa nämä kaksi suuntausta kuitenkin toisistaan (Herne 2012, 188).

Langin parannusehdotus sattuma-egalitarismiin ei kuitenkaan ole välttämättä suffisientarismien tavoin riippuvainen hyvinvoinnin mittaamisesta. Mielenkiintoa lisää entisestään Hausmanin ja Waldrenin esittämä huomio siitä, kuinka ei-fundamentaalisessa egalitarismissa voidaan keskittyä eri asioiden eriarvoisuuteen, kuten juuri mahdollisuuksien. Tätä vasten tulkittuna Langin ehdotus tulee lähelle Nussbaumin toimintakykyteoriaa lähtötason N toimittaessa Langin teoriassa Nussbaumin kynnyksen virkaa. Yksi tärkeä asia nämä teoriat kuitenkin erottaa toisistaan – nimittäin vastuu. N:lle ei Langin

teoriassa tarvitse pyrkiä saattamaan kannattavia valintoja omaavaa henkilöä, joka on omilla valinnoillaan kuitenkin joutunut lähtötason alapuolelle (Lang 2015; 710 & 714). Toisaalta voidaan esittää kysymys, missä menee Nussbaumin teorian vastuun raja? Hänen teoriassaanhan valinnalla on myös erittäin suuri merkitys. Nussbaum ei suoraan eksplisiittisesti ilmaise sitä, mitä ”vääristä” valinnoista lopulta seuraa. Oletettavaa kuitenkin on, että muut toimintakyvyt toimivat suojaverkkona, vaikka jossain toisessa tekisi ”väärän” valinnan. Myös kokonaan tekemättä jätetty valinta voi olla niin sanotusti väärä.

Seniä lukuun ottamatta eniten yhteistä Nussbaumilla on Rawlsin kanssa. Nussbaum korostaa oman teorian olevan oikeastaan eräänlainen täydennys Rawlsin teoriaan. Listaus ja perushyödykkeet ovat myös molemmat hyödyksi elämänsuunnitelmien kannalta. Toimintakykylistaus muistuttaakin Rawlsin perushyödykkeitä (Jaggar 2006, 304). Jos tätä vastaavuutta tarkastelee perushyödykkeiden näkökulmasta, toimintakyvyt tarjoavat kuitenkin niitä suuremman skaalan: Rawls nimittäin ottaa huomioon vain sosiaaliset perushyödykkeet, kun taas Nussbaumin listauksessa on esillä myös luonnolliset perushyödykkeet kuten terveys (listan toinen kohta) ja mielikuvitus (listan neljäs kohta). Kaiken kaikkiaan Rawls ei yrityksistään huolimatta kunnioita Nussbaumin mielestä yksilöä tarpeeksi (Nussbaum 2000, 69).

Libertarismien kanssa Nussbaumilla ei juurikaan ole yhteistä. Libertarismi pyrkii vähentämään valtion ja yhteiskunnan vastuun minimiin, kun taas Nussbaum pyrkii korostamaan ja lisäämään tätä vastuuta toimintakykyjen listauksella ja niiden kynnyksellä. Tosin Nussbaumilla, kuten olen jo aiemmin maininnut, on libertaristinen ajatus ihmisen omaa elämää koskevien rajoitusten suhteen: oman terveyden kannalta haitallisia asioita ei hänen mukaansa olisi tarvetta kieltää. Tosin libertaristi todennäköisesti vastaisi tähän, että Nussbaum rajoittaa listauksellaan ja omaisuuden jonkinasteisella, välttämättömällä uudelleenjaolla vapaiden ihmisten elämää niin merkittävästi, ettei Nussbaumin mainitsema vähäistä myönnytystä kannata libertarismien nimissä edes korostaa.

Hoivaetiikka näyttää vahvasti olevan tavanomaisia oikeudenmukaisuusajatuksia vastaan. Kuten aiemmin mainitsin, Nussbaumin on katsottu ottavan hoivaetiikka omassa teoretisoinnissaan huomioon. Hän kritisoikin sopimusteorioita (ja siten myös Rawlsin teoriaa), sillä niissä oletetaan sopimuksen osapuolien olevan itsenäisiä, tasa-arvoisia ja vapaita (esim. Nussbaum 2006, 87–88). Nussbaum painottaa huolenpidon merkitystä, joka on läsnä varsinkin elämän alku- ja loppupuolella. Tosin hän katsoo riippuvuutta esiintyvän myös muulloin. Teoriassa ei katsotakaan yksilöitä itsenäiseksi, vaan juuri riippuvuutta korostetaan. Lisäksi Nussbaum korostaa, että ihmisten huolenpidon ja resurssien tarve vaihtelee yksilöittäin (Mt., 87–89.) Teorioissa on siten yhtenäistä

riippuvuuden korostus sekä autonomian ja itsenäisyyden kritiikki. Nussbaum tarjoaa kuitenkin hoivaetiikasta poiketen objektiiviset määritelmät oikeudenmukaisuudelle, eikä nojaa subjektiivisen vahinkoon vaan ihmisarvoisen elämän vaatimiin toimintakykyihin.

Amartya Senin kanssa Nussbaum on samoilla linjoilla, ettei huono-osaisuutta voi pelkästään määrittää resursseilla, koska tuo määrittely ei kerro, miten resursseja voidaan hyödyntää (Nussbaum 2000, 68). Sen on kuitenkin vahvasti ennalta määrättyjä listoja vastaan. Kohdistuuko Senin kritiikki sitten lainkaan Nussbaumin listaan, sillä senhän pitäisi alustavasti olla avoin muutoksille? Kuten jo tekemästäni listauksien vertailusta ja Clarkin maininnoista voidaan päätellä, vaikuttaa listaus vahvasti valmiiksi määritellyltä ja täydelliseltä. Senin kritiikki näin ollen koskee myös Nussbaumia.

Entä pitääkö Amartya Sen oikeudenmukaisuuden vähimmäistasoa vertailevana vai transsendentaalina oikeudenmukaisuuden teoriana, varsinkin kun muistetaan, kuinka hän on itse vahvasti vertailevan oikeudenmukaisuuden kannalla? Tässä voidaan nähdä kaksi eri vastausta. Toisaalta vaikka Nussbaumin teoria mahdollistaa yhteiskunnallisten tilanteiden luokitteluun aina joko oikeudenmukaiseksi tai epäoikeudenmukaiseksi, se silti kykenee vertailtavuuteen jo yksistään toimintakykyjen painottamisen takia. Eri toimintakykyjen toteuttamista ennen kynnyksen saavuttamista voidaan ja tarvitsee vertailla. Toisaalta Nussbaumin teoriassa on myös todella vahva transsendentaalisen oikeudenmukaisuuden piirre, jonka jo äsken mainitsin: vaikka Nussbaum ei omien sanojensa mukaan maalaa täydellisen ihanteellista oikeudenmukaisen yhteiskunnan kuvaa, on hänen teoriansa mukaan yhteiskunta aina joko oikeudenmukainen tai epäoikeudenmukainen.

Kaiken kaikkiaan Nussbaumin teorian tarkastelusta ja sen suhteesta edeltävään oikeudenmukaisuustraditioon voidaan nostaa esiin muutama, tutkielman kannalta merkittävä huomio. Ensinnäkin Hollandin kattokäsitteen ja Clarkin kynnyksen ylittävistä eriarvoisuuksista liittyvän maininnan tarkastelussa tuli esille, että kynnyksen ylittävällä eriarvoisuudella on todella merkitystä ainakin silloin, kun kaikki eivät ole vielä kynnystä ylittäneet. Jos huomioidaan, että eriarvoisuudet voivat saada jo kynnyksen ylittäneekin tippumaan sen alapuolelle, on eriarvoisuudella merkitystä oikeudenmukaisuuden vähimmäistason toteutuksen jälkeenkin. Prioritarismin ja suffisientarismin tarkastelussa kävi ilmi, että kynnys todella on mielekäs väline, kun ihmisten asemia parannetaan. Toisaalta siinä myös huomattiin, että kynnyksen toteutumisen jälkeistäkin tilaa on tarkasteltava: Shieldsin huomautukseen pohjautuen ei voi olla niin, että lähellä kynnystä kantavat suurimman yhteiskunnallisen taakan. Kynnykseen liittyvät eri jakonäkökulmat ovat siten varsin aiheellinen ja kiinnostava kohde tutkia. Tällä tarkastelulla voidaan ensinnäkin selkeyttää Nussbaumin oikeudenmukaisuuden vähimmäistason toteutumista ja samalla myös sen ylläpitämistä. Toiseksi

jakonäkökulmiin keskittymisellä on mahdollista saada vihjeitä myös Nussbaumin teorian laajennuksen mahdollisuudesta tai jopa sellaisen välttämättömyydestä.

4. AIEMMAT TUTKIMUKSET

Nussbaumin teoriaa ei ole aiemmin tutkittu siitä näkökulmasta, minkälainen yhteiskunta kynnyksen jälkeen olisi mahdollista toteutua tai minkälainen jakonäkökulma kynnykseen voisi soveltua. Toimintakykyjä on kyllä pyritty yhdistämään Rawlsin teoriaan niin Senin kuin Nussbauminkin kritiikin pohjalta. Esimerkiksi Blythe (2008) on pyrkinyt yhdistämään toimintakykyajattelun ja Rawlsin teorian, mutta hän tekee tämän Rawlsin teorian sisällä, eli Blythe pitää sopimusteoriassa. Blythe katsoo alkuasemassa otettavan huomioon sen, että yhteiskunnassa on myös vähäosaisia ja että ensimmäisessä oikeudenmukaisuusperiaatteessa taattaisiin myös ihmisten kyvyt käyttää vapauksiaan ja oikeuksiaan. (Blythe 2008, 1010 & 1014.)

Teorian tasolla huomioitaisiin ainoastaan kyvyt, joita tarvitaan tasavertaiseen ja vapaaseen kansalaisuuteen eli asioihin, joita Rawls painottaa. Perushyödykkeiden muuttamista itse toiminnaksi tai edes Nussbaumin listaa ei teorian tasolla käsitellä, mutta Blythen mukaan teorian soveltamisessa kansalaiset voivat näistä asioista keskustella. (Blythe 2008, 1013 & 1016.) Todelliseen hyvinvointiin keskittyvät toimintakyvyt jäisivät siis oikeudenmukaisuusperiaatteiden ulkopuolelle (Mt., 1013 & 1019). Blythe ei pidäkään ihmisten kukoistusta tai hyvinvointia yleensäkin oikeudenmukaisuuden kannalta tärkeänä, vaan vapaata ja tasavertaista kansalaisuutta (Mt., 1010–1011). Koska Blythe jättää kokonaan alkuaseman ulkopuolelle nimenomaan Nussbaumin listan toimintakyvyt, tarkoittaa se sitä, että eroperiaatetta sovellettaisiin Blythen tapauksessa ennen mahdollista listan käyttöönottoa ja kynnyksen muodostamista. Blythen mukaisesti tehdyt luonnehdinnat mahdollisista vaikutuksista ei siten tarjoa vertailukohtaa tätä tutkielmaa varten.

5. ANALYYSI NUSSBAUMIN TEORIAN TÄYDENTÄMISESTÄ RAWLSIN EROPERIAATTEELLA

Aluksi nostan edeltävästä teoriaosuudesta kolme tärkeää seikkaa esiin, jotka ovat analyysin kannalta olennaisia. Ensinnäkin toimintakykykynnys on luonnollisesti Nussbaumin teorialle erittäin merkittävä. Se, onko yhteiskunta turvannut jokaiselle toimintakyvyt niiden kynnyksiinsä asti, jakaa jokaisen yhteiskunnan joko oikeudenmukaiseen tai epäoikeudenmukaiseen – välimuotoja Nussbaumilla ei ole. Toiseksi kynnyksen ylittävällä eriarvoisuudella on paljon enemmän merkitystä, kuin mitä Nussbaum itse antaa ymmärtää. Eriarvoisuus voi pahimmillaan muuttaa oikeudenmukaisen yhteiskunnan epäoikeudenmukaiseksi, jos eriarvoisuuksiin ei kiinnitetä tarpeeksi huomiota. Näin voi käydä esimerkiksi välillisesti silloin, kun toisten toimista aiheutuneet ympäristösaasteet estävät joidenkin muiden toimintakykyjen toteutumisen, kuten aiemmin toimintakykykynnyksen tarkastelussa tulikin esille. Kolmanneksi kynnyksen alittavat tilanteet ovat myös merkityksellisiä oikeudenmukaisuuden kannalta, vaikka Nussbaumin teoriassa ne katsotaan vain käytännöllisiksi ongelmiksi.

Miten sitten eroperiaate soveltuu Nussbaumin teoriaan? Entä miten se seikka vaikuttaa, sovelletaanko eroperiaatetta ennen kuin toimintakyvyt on yhteiskunnassa kynnyksiinsä asti taattu vai vasta sen jälkeen, kun yhteiskunta on jo saavuttanut oikeudenmukaisen vähimmäistason? Tiivistettynähän eroperiaatteen mukaan sellaiset taloudelliset ja sosiaaliset eriarvoisuudet ovat sallittuja, jotka ovat huono-osaisimpien ryhmälle hyödyksi. Nussbaumin teoria on juuri huono-osaisten puolella, joten intuitiivisesti heidän asemansa hyödyttäminen ei varmastikaan ole Nussbaumin teorian ja eroperiaatteen yhdistämisessä ongelma. Ongelmakohtien voidaan olettaa muodostuvan vasta siinä, minkä suhteen eriarvoisuus sallitaan, millä tavalla erot huono-osaisille kompensoidaan ja miten huono-osaisuus ylipäänsä määritellään.

Vertaillessaan Rawlsin oikeudenmukaisuusperiaatteita omaan teoriaansa Nussbaum eksplisiittisesti ottaa esille eroperiaatteen yhdistettynä toimintakykyihin ja taloudellisen eriarvoisuuden määrittämiseen. Eroperiaatteen soveltamisen yksittäisiin toimintakykyihin hän katsoo vaikeaksi. Nussbaum viittaa implisiittisesti siihen, ettei toimintakykyjen yhteenlaskeminen tule kysymykseen. Tässä Nussbaum kuitenkin lopettaa ajatuksensa kesken ja huomauttaa, että toimintakykyjen takaaminen tiettyyn rajaan asti on moraaliselta sisällöltään samansuuntainen Rawlsin periaatteiden kanssa. Nussbaum jättää edelleen sen mahdollisuuden auki, että toimintakykyjen takaamisen jälkeen voidaan esittää uusia periaatteita sovellettavaksi. (Nussbaum 2006, 178–179.)

On myös hyvä huomata, että Nussbaum näkee eroperiaatteen ja hänen listauksensa poissulkevinä vaihtoehtoina toisilleen. Esimerkiksi Rawlsin alkuasemassa eroperiaatteen sijasta olisi Nussbaumin mielestä aivan hyvin voitu valita hänen toimintakyvyt kynnyksineen (Nussbaum 2006, 115–116). Tässä kuitenkin Nussbaum ei itse katso eroperiaatetta suhteessa hänen toimintakykyihinsä, vaan toimintakykyjä suhteessa Rawlsin teoriaan. Lisäksi on huomattava, että implisiittisesti tai eksplisiittisesti Nussbaum liittyy eroperiaatteen tulkintaansa aina tulojen ja varallisuuden mukaisen sosiaalisen aseman mittaamisen sekä Rawlsin pyrkimyksen teoriassaan teoreettiseen säästäväisyyteen.

Nussbaum on siten hieman skeptinen eroperiaatteen soveltamiselle. Hän ei eksplisiittisesti sulje kuitenkaan sitä pois oikeudenmukaisuuden vähimmäistason saavuttamisen jälkeen. Tosiasia myös on, että Nussbaumin teoria tarvitsee jonkinlaisen jakoperiaatteen jo ennen tuon tason saavuttamista. Se, että hän katsoo soveltamisen vaikeaksi ja toimintakykyjen yhteenlaskemisen poissuljetuksi, ei estä tutkimasta sitä, onko soveltaminen mahdollista teorian tasolla.

Yhteiskunta, joka ei vielä ole taannut toimintakykyjä kansalaisilleen kynnyksiinsä asti, ei ole oikeudenmukainen. Nussbaum katsoo, että tällaisen yhteiskunnan toimintavaihtoehdot muodostavat ainoastaan käytännöllisen kysymyksen, sillä ”[o]ikeudenmukaisuuden kysymykseen on jo vastattu” (Nussbaum 2006, 175; suom. RV). Kuten teoriaosuudessa Amartya Senin ajattelun osalta tuli esille, on Nussbaumin teoria transsendentaalinen. Yhteiskunta siten on joko oikeudenmukainen tai epäoikeudenmukainen – välimuotoja ei ole. Kysymystä Rawlsin eroperiaatteen mahdollisesta soveltumisesta Nussbaumin toimintakykyteoriaan voidaan siten Nussbaumin teoriasta käsin katsoa käytännöllisenä ratkaisuehdotuksena oikeudenmukaisuuden saavuttamiseksi. Toisaalta on myös outoa, ettei Nussbaumin teoriassa oikeudenmukaisena kysymyksenä voitaisi ajatella sitä, miten oikeudenmukainen yhteiskunta vaihe vaiheelta saavutetaan.

Tärkeää on myös huomata, että Nussbaum painottaa teoriassaan enemmän oikeudenmukaista lopputulosta kuin siihen tähtäävää prosessia (Nussbaum 2006, 82). Prosessi itsessään ei Nussbaumille takaa oikeudenmukaisuutta. Koska tavoite, eli oikeudenmukaisuuden vähimmäistason saavuttanut yhteiskunta, on jo selvä, tarvitsee siihen enää päästä. Tätä kautta hahmoteltuna eroperiaate voisi tarjota yhden mahdollisuuden, jonka avulla tavoite voidaan saavuttaa.

Näiden huomioiden siivittämänä pyrin analyysissä vastaamaan esittämiini tutkimuskysymyksiin, jotka ovat tiivistettynä seuraavat: Voiko Rawlsin eroperiaatetta soveltaa Nussbaumin toimintakykyteoriaan ennen oikeudenmukaisuuden vähimmäistason toteutumista? Entä sen

toteutumisen jälkeen? Mitä eroperiaatetta tukeva piirteitä Nussbaumin teoriassa puolestaan on? Toisin sanoen selvitän, mitä mahdollisia rajoitteita eroperiaatteen soveltamiselle toimintakykyteoriassa on ennen oikeudenmukaisuuden vähimmäistason toteutumista ja mitä sen toteutumisen jälkeen. Analyysin jäsenän niin, että jokainen luku keskittyy yhteen mahdolliseen ongelmaan, jotka muodostuvat sekä eroperiaatteen määritelmästä, Nussbaumin vapauden painottamisesta että Nussbaumin teoriaa tukevista tunteista. Alaluvuissa tutkin kulloinkin käsillä olevaa ongelmaa joko oikeudenmukaisuuden vähimmäistasoa vasta tavoittelevan yhteiskunnan tai sen jo saavuttaneen yhteiskunnan näkökulmasta. Analyysin päättää kokoava yhteenveto, jossa tuon saadut havainnot esille.

Analyysissa oletan, että kymmenen keskeisimmän toimintakyvyn osalta toimintakykykynnykset on yhteiskunnassa jo määritelty, ellen mainitse määritelmiä erikseen. Alaluvuissa "Ennen oikeudenmukaisuuden vähimmäistason toteutumista" kaikille kansalaisille ei ole vielä taattu kaikkia Nussbaumin listan toimintakykyjä. Alaluvuissa "Oikeudenmukaisuuden vähimmäistason toteutumisen jälkeen" puolestaan toimintakyvyt on kynnyksiinsä asti kaikille turvattu.

5.1. Huono-osaisen yksilön ja ryhmän määrittely

Rawlsin eroperiaatteen sallimat eriarvoisuudet pitäisivät olla määritelmän mukaisesti hyödyksi huono-osaisimmille. Jotta huono-osaisimmat voitaisiin tunnistaa ja jakotoimenpiteiden katsoa hyödyttävän juuri heitä, on Nussbaumin teorian sisällä tehtävä jonkinlainen määrittely huono-osaisimmista. Voidaanko tällaista vaivattomasti edes tehdä? Määrittelyn tekee vaikeaksi nimittäin kaksi asiaa. Ensimmäinen on se, minkä suhteen huono-osaisuus määritellään. Voidaanko käyttää pelkästään toimintakykyjä, minkä puolesta Amartya Sen on myös puhunut? Vai pitääkö käyttää rawlsilaisittain tuloja? Entä vaikuttaako se, määritelläänkö huono-osaisuus epäoikeudenmukaisessa vai oikeudenmukaisessa yhteiskunnassa? Toiseksi Nussbaum korostaa toimintakykyteoriassaan ennen muuta yksilöä suhteessa ryhmään, kun taas Rawlsin oikeudenmukaisuusteoriassa huono-osaisuus määritellään nimenomaan ryhmätasolla.

Tarkastelen molemmissa alaluvuissa ensin huono-osaisuuden määrittelemisen ongelmaa toimintakykyjen ja tulojen välillä. Tämän jälkeen pohdin, onko Nussbaumin ja Rawlsin teorian painotuksissa yksilön ja ryhmän suhteen löydettävissä jonkinlainen yhteisymmärrys.

5.1.1. Ennen oikeudenmukaisuuden vähimmäistason toteutumista

Nussbaum eksplisiittisesti ilmaisee, että hänen listansa toimintakykyjä voidaan käyttää eri ihmisten elämänlaadun vertailemiseen – ja jopa huono-osaisimman määrittelemiseen (Nussbaum 2000, 71). Mutta miten jälkimmäinen sitten toteutettaisiin? Onko jokaisella toimintakyvyllä oma huono-osaisin yksilönsä ja näistä koostuva ryhmänsä? Nussbaumin katsoo tämän tyyllisen, yksittäisten toimintakykyjen arvioimisen raskaaksi ja sen käsitteellistämisen vaikeaksi: hänhän itse ratkaisee ongelman asettamalla toimintakykykynnyksen (Nussbaum 2006, 178–179). Tällöin sen alapuolisia tilanteita ei tarvitse lainkaan arvioida oikeudenmukaisuuden nimissä, sillä ne ovat lähtökohdiltaan epäoikeudenmukaisia. Toisaalta juuri näillä tilanteilla on suuri merkitys siinä, miten oikeudenmukaisuuden vähimmäistason lopulta päästään.

Toimintakykyihin liittyvät sisäinen valmius ja ulkoinen mahdollisuus tekevät Nussbaumin mukaan mittaamisesta vaikean, mutta hän kyllä katsoo, että yksittäisiä toimintakykyjä kyetään kyllä mittaamaan (Nussbaum 2011, 61). Kaikkien toimintakykyjen osalta mittaamiseen ei kuitenkaan voida käyttää kvantitatiivista skaalaa, jonka avulla numeerisesti voidaan toimintakyky määritellä. Nussbaumin mukaan diskurssiivinen analyysi on eräiden toimintakykyjen osalta oikea vaihtoehto: Nussbaum ottaa esimerkiksi sen, ettei Yhdysvaltain korkein oikeuskaan arvioi sananvapauden rikkomista numeerisesti vaan ottaa arvioinnissaan huomioon niin omat edeltävät päätöksensä kuin perustuslain rikkomisen (Nussbaum 2011, 61–62). Mittaamista on tavalla tai toisella tehtävä, jotta voidaan selvittää, ketkä ovat huono-osaisia ja ketkä ovat kaikkein kauimpana toimintakykyjen kynnyksestä eli kaikkein huono-osaisimpia. Mittaamista onkin tehtävä niin yksittäisen toimintakyvyn sisällä kuin usean eri toimintakyvyn välillä.

Ennen muuta raskaaksi mittaamisen ja toimintakyvyn arvioimisen tekee se, että Nussbaumin listan kymmenen toimintakykyä ovat ikään kuin yläluokkia, jotka sisältävät useita erilaisia, yhteiskunnan takaamia toimintoja ja mahdollisuuksia. Esimerkiksi toisena listassa oleva ”fyysinen terveys” pitää sisällään niin terveyden itsessään, ravinnon kuin riittävän suojankin. Vertailu toimintakyvyn suhteen on helppoa tilanteessa, jossa Jussi ja Martta eroavat fyysisessä terveydessä vain siinä, että Jussi on asunnoton. Tilanne on täysin toinen, kun Jussi on asunnottomuuden lisäksi nälkiintynyt, mutta Martta puolestaan vakavasti sairas. Kumpi silloin olisi toista huono-osaisempi? Pitäisikö arvioida puutteita siihen tasoon nähden, mitä terveyden, ravinnon ja asunnottomuuden osalta olisi inhimillisesti katsottuna tarpeeksi, eli vertailla puutteiden summaa? Silloin Jussi voisi olla huonommassa asemassa suhteessa Marttaan. Vai pitäisikö arvioida puutteita hengissä pysymisen näkökulmasta? Silloin vakavasti sairaana Martta voisi olla Jussia heikommassa asemassa.

Nussbaumin teoriassa vertailu tehdään jokaisen listan toimintakyvyn osalta suhteessa yhteiskunnassa valmiiksi määriteltyyn toimintakykykynnukseen. Oletetaan, että edellisen esimerkin Jussi ja Martta asuvat samassa yhteiskunnassa ja että kynnykset on määritelty seuraavasti: Ravinnon osalta kynnys on asetettu neljään ateriaan päivää kohden, mikä sisältää omaan painoon ja elämäntilanteeseen sopivan määrän kaloreita ja proteiinia. Suojan kynnys on asetettu vähintään 25 neliöiseen yksioon, jossa ei ole sisäilma-, melu- tai hajuhaittoja. Fyysisen terveyden osalta kynnys on asetettu siihen, että yhteiskunnassa tehdään tarvittaessa kaikki ne hoitotoimenpiteet, jotka ovat lääketieteellisesti katsottu ja koettu tarpeellisiksi ja keskitytään myös tiettyjen tautien seulontaan niin, ettei seulonta vaaranna kansalaisten henkistä tai fyysistä terveyttä pitkällä aikavälillä. Jos Jussi on vailla asuntoa ja hän syö vain kerran päivässä, on hän todella kaukana kahdesta kynnyksestä. Voidaan sanoa, että Jussi todella on huono-osainen ja häneen pitäisi kohdentaa toimia, jotta hänen toimintakykynsä saadaan taattua kynnyksen yli. Martan harvinainen sairaus puolestaan huomattiin seulonnoista huolimatta vasta loppuvaiheessa, ja hänen sairauttaan hoidetaan niin, että Martta saa inhimillisen loppuelämän: näin ollen Martta on yllättäen saavuttanutkin fyysisen terveyden kynnyksen. Hänen tilanteensa herättää monia inhimillisiä tunteita, mutta näin määriteltynä Martan tilassa ei ole ongelmaa oikeudenmukaisuuden suhteen: Martan tilaa määrittää geneettiset tekijät eli huono tuuri. Kynnys siten asettaa eri tilanteet oikeudenmukaisuuden suhteen perspektiiviin.

Entä jos lähestytään huono-osaisuuden määritelmää sitä kautta, miten toimintakykykynnysten alapuolella olevat saataisiin edes lähemmäs kynnystä ja lopulta sen yli? Oletetaan, että edellä mainittu Jussi saa asuntotarjouksen. Samalla kuitenkin paljastuu, että asunnossa on vakavia sisäilmaongelmia. Lisäksi Jussilla on paha astma, eikä seuraavaa asuntotarjousta ole tulossa pitkään aikaan. Silloin valinta on tehtävä; pitäisikö Jussin valita välttävä suoja itselleen terveytensä kustannuksella vai asunnottomuus ja välttää samalla astman paheneminen? Nussbaum katsoo, että ainakin osassa tällaisissa traagisissa valintatilanteissa on mahdollista valita parempi vaihtoehto (Nussbaum 2011, 37). Ja parempi vaihtoehto on Nussbaumin mukaan sellainen, joka estäisi vastaavanlaisen tilanteen syntymisen tulevaisuudessa ja joka samalla auttaisi ihmistä pääsemään yhä lähemmäs kyseisen toimintakyvyn kynnystä (Mt., 38–39). Jussin edellä mainitussa tilanteessa suojan saaminen vaarantaisi hänen terveytensä - ehkä olennaisestikin - kun taas asunnottomuus pitää hänet suojattomana, mutta ainakaan hänen sisäilmaoireensa eivät pahene. Tilanne vaikuttaakin sellaiselta, ettei toinen valinta ole toista juurikaan parempi. Näin ollen Jussin valinta ei ole merkityksellinen hänen asemansa parantamisen kannalta. Kuitenkin Nussbaumin traagisia tilanteita koskevan paremman valinnan huomioista voidaan katsoa Nussbaumin korostavan sitä, että yhteiskunnan on valittava keinoista aina ne, jotka saattavat ihmistä lähemmäs kynnystä.

Entä miten tilanne muuttuu sitten, kun toimintakykyjä pitäisi vertailla monen eri toimintakykyluokan osalta samaan aikaan? Toki intuitiivisesti ajateltuna toimintakykyjen yhteenlaskeminen olisi yksi tapa määritellä monen eri toimintakyvyn osalta huono-osaisuus. Tämä kuitenkin saattaisi olla monipuolisuuteen pyrkivän toimintakykyteorian vastaista (Nussbaum 2006, 178–179). Joka tapauksessa tällöin olisi tehtävä jonkinlainen mittapuu eri toimintakykyjen välillä, jotta niitä voitaisiin verrata keskenään. Toisaalta voidaan myös olettaa, että usean toimintakyvyn jäädessä alle kynnyksen, niitä joudutaan jollain tavalla laskemaan yhteen. Jos Jussilla olisi turvattu kaikki muut toimintakyvyt paitsi mahdollisuudet nauttia tarpeeksi vapaa-ajan aktiviteeteista (listan 9. toimintakyky) ja luonnosta (8. toimintakyky) ja Martalta puuttuisi ainoastaan lisääntymiskyky (2. toimintakyky), kumpi heistä olisi huonommassa asemassa, jos muut asiat olisivat vakioitu? Kumman henkilön toimintakykyjen kohentamiseen yhteiskunnan pitäisi ensimmäisenä panostaa? Auttaako nytkin vertailu jokaisen toimintakyvyn omaan kynnykseen?

Nussbaum katsoo, ettei mitään hänen listauksensa toimintakyvyistä voida käyttää yksinään sosiaalisen aseman mittarina, koska jokainen kymmenestä toimintakyvystä on tärkeä ihmisarvoisen elämän kannalta. Toimintakykyjen erilaisuus takaa tarkan kuvan siitä, mitä yhteiskunnalta odotetaan. (Nussbaum 2006, 84.) Toimintakykyjen hienovarainen yhteenlaskeminen olisi siten ainoa mahdollisuus mitata huono-osaisuutta.

Eikö Nussbaum kuitenkin korosta sitä periaatetta, ettei toimintakykyjen välillä voida tehdä vaihtokauppaa? Kyllä hän niin tekee (esim. Nussbaum 2006, 85), mutta edellisessä esimerkissä ei ole kuitenkaan kyse toisen toimintakyvyn korvaamisesta toisella, vaan siitä, kenen toimintakykyyn pitäisi ensimmäisenä panostaa. Kyseiseen kysymykseen ei Nussbaum ainakaan eksplisiittisesti anna vastausta. Toisaalta kirjoissaan hän puolustaa ennen muuta niitä, jotka ovat epätasa-arvoisessa asemassa useamman toimintakyvyn suhteen. Mutta niissäkin tilanteissa olennaista on epätasa-arvon laajuus eikä takaamattomien toimintakykyjen määrä sinällään.

Yksi Nussbaumin esittämä kritiikki Rawlsin edustaman sopimusteorian perinnettä kohtaan oli se, että ideaalin yhteiskunnan perustana oleva sopimus ei ota tasapuolisesti huomioon fyysisesti tai henkisesti vammaisia. Nussbaum monesti korostaakin, että kaikki toimijuuden omaavat pitää saada kynnyksen yläpuolelle. Jos yksittäinen henkilö ei itse kykene tekemään tiettyä toimintaa, voi hän ainakin huoltajan avustuksella päästä toimintakyvyistä osalliseksi (Nussbaum 2006, 199). Vaikeasti vammaiset voivat hyvinkin olla juuri niitä, jotka ovat useamman toimintakyvyn suhteen selvästi kynnyksen alapuolella - ainakin alustavasti. Eroperiaatteen avulla kynnyksen alapuolella huomio

kiinnittyisi mitä todennäköisimmin heihin. Tähänhän Nussbaum halusi aikaan muutosta suhteessa sopimusteorioihin (Nussbaum 2006, 98–99).

Edellä on tullut selville, että toimintakykyjen avulla huono-osaisimmat on mahdollista määrittää vähimmäistason alapuolella - vaikkakin määrittäminen on haasteellista. Onko samaa mahdollista tehdä tulojen ja varallisuuden avulla kuten Rawlsin oikeudenmukaisuusteoriassa? Nussbaumhan itse korostaa, että Rawlsin tapa mitata sosiaalista asemaa tulojen perusteella on liian niukka, sillä se ei pysty ottamaan huomioon sitä, että ihmiset käyttävät resursseja eri tavoin (Nussbaum 2006, 75 & 167). Tulot ja varallisuus eivät lopulta kerro sitä, kuinka hyvin ihmiset kykenevät hyödyntämään hallussaan olevia resurssejaan. Henkilöhän voi olla rikas mutta vaikeasti vammainen. Hänellä voi siten olla paitsi vaikeuksia rahojensa käytössä myös suuria haasteita kaikissa Nussbaumin listan toimintakyvyissä, vaikka varallisuuteen katsottuna hänellä ei luulisi olevan puutetta mistään. Ilman apua ja toimintokykyjen takaamista rikaskin voi olla yhteiskunnassaan huono-osaisimpien joukossa.

Samaten suhteellisen varattomalla voi olla käytössään kaikki listan toimintakyvyt, kun taas varakkaalla ei ole. Annan esimerkin: Jussi asuu kaupungissa palvelujen ja harrastusmahdollisuuksien lähellä, ja hänen taloudellisen tilanteensa takia hänelle on kaupungin toimesta taattu tarvittavat palvelut ja harrastukset joko ilmaiseksi tai normaalia halvemmalla. Varakas, mutta liikuntakyvytön Martta asuu puolestaan maaseudulla kaukana mainituista palveluista ja harrastusmahdollisuuksista. Vaikka Martta on varakas, hän asuu niin pitkällä, että hänellä olisi varaa vain joko palvelujen käyttöön tai harrastuksissa käymiseen. Martan kunta ei tue häntä, koska hänellä kuitenkin on varallisuutta. Jos Jussia ja Marttaa vertaillaan varallisuuden mukaan, on Jussi Marttaa huono-osaisempi. Asetelma kääntyy toisin päin, kun mittariksi otetaan toimintakyvyt.

Toisaalta on muistettava, että Rawls esitti myös yhteiskunnalliseen asemaan perustuvan määritelmän huono-osaisten ryhmästä. Rawlsin omassa esimerkissä huono-osaisten ryhmän muodostivat ammattitaidottomat työläiset, joiden keskimääräiset tulot ja varallisuus muodostivat katon huono-osaisten ryhmälle. ((Rawls 2005a/1971, 98.) Voidaanko tätä soveltaa Nussbaumin teoriaan niin, että ne, joilla on erinäisiä terveydellisiä rajoitteita, muodostaisivat huono-osaisten ryhmän ja joiden keskimääräiset tulot toimisivat huono-osaisuuden mittarina?

Huono-osaisimpia ei voida määritellä tulojen ja varallisuuden avulla yhteiskunnassa, joka ei vielä ole saavuttanut oikeudenmukaisuuden vähimmäistasoa. Koska tavoitteena on nussbaumilaisessa yhteiskunnassa taata kaikille tietyt toimintakyvyt määriteltyyn rajaan saakka, ei tulojen avulla huono-osaisuutta saada ristiriidattomasti tehtyä. Määrittely on siten tehtävä toimintakykyjen avulla, koska

koko ajan ihmisten toimintakykyjen mukaista hyvää elämää verrataan yhteiskunnassa valmiiksi asetettuun toimintakykykynnykseen.

Pohdittuani huono-osaisimman määrittelyä siirryn tarkastelemaan yksilön ja ryhmän välistä ongelmaa. Nussbaum eksplisiittisesti mainitsee, että yksilöt ovat ensisijaisesti ja ryhmät vasta toissijaisesti niitä, joihin toimintakyvyt kohdistuvat (Nussbaum 2011, 35). Mitä tämä tarkoittaisi eroperiaatteen osalta niin teorian kuin käytännön toteutumisen tasolla? Yksilö on Nussbaumin teoriassa keskiössä ja ”poliittisen oikeudenmukaisuuden ensisijainen kohde”. Ryhmätason käsittelyä yhteiskunnassa Nussbaum ei kuitenkaan kiellä, kunhan ryhmiin kohdistunut politiikka lopulta takaa jokaiselle yksilölle listan toimintakyvyt. (Nussbaum 2006, 216; suom. RV.)

Käytännön tasollakaan ei voida olettaa, että jokaisen ihmisen asema voidaan määritellä yksilöittäin tarkasti; se on toki mahdollista, mutta siihen kuluisi valtiolta suunnattomasti resursseja, jos jokaisen sen alueella olevan ihmisen toimintakyvyt selvitetään perin pohjin. Suomen osalta tämä tarkoittaisi yli 5,5 miljoonan ihmisen aseman tarkastelua¹². Kiinassa puolestaan luku olisi ollut vuonna 2019 yli 1,4 miljardia¹³. Vaikka toimintakykyjen kohteena ovatkin yksilöt, on käytännössä väistämätöntä, että näitä yksilöitä on käsiteltävä jonkinlaisina ryhminä, joiden sisällä voitaisiin joskus ottaa joitakuuta erityistarkasteluun. Se, että yksilöitä tarkastellaan ryhmätasolla, ei kuitenkaan tarkoita sitä, että näille ryhmille taataan toimintakyvyt. Tämän Nussbaumkin voi hyväksyä.

5.1.2. Oikeudenmukaisuuden vähimmäistason toteutumisen jälkeen

Edellä esitetyt esimerkit eivät sovellu enää tilanteeseen, jossa toimintakyvyt ovat jo kaikille turvattuina tarvittavaan tasoon asti. Silloin ei voida olla tilanteessa, jossa Jussi olisi asunnoton, ravinnoton tai ettei hän voisi nauttia vapaa-ajastaan eikä luonnosta riittävällä tavalla. Oikeudenmukaisuuden vähimmäistason saavuttaneen yhteiskunnan huolena ei siten ole toimintakykyjen pienet eivätkä suuret puutteet. Onko sitten vaadittujen toimintakykykynnyksien saavuttaneessa yhteiskunnassa edelleen olennaista toimintakykyjen epätasaisen jakautuminen vai voiko huono-osaisen yksilön tai ryhmän määritellä varallisuuden ja tulojen osalta?

Toisaalta voiko toimintakykyjen suhteen edes kokea suurta epätasa-arvoa kynnyksien ylittämisen jälkeen? Osa Nussbaumin listan toimintakyvyistä pitää taata tasapuolisesti kuten 10-kohdan toimintakykyyn kuuluvat poliittiset oikeudet. Osalla toimintakyvyistä puolestaan vaikuttaa olevan katto vastassa kynnyksen tuntumassa. Tällaisia vaikuttaisivat olevan esimerkiksi ”Elämä” -kohdan

¹² https://www.stat.fi/til/vamuu/2020/01/vamuu_2020_01_2020-02-25_tie_001_fi.html. Luettu 22.3.2020.

¹³ <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-51145251>. Luettu 22.3.2020.

mahdollisuus elää normaalin mittainen ihmiselämä eikä kuolla enenaikaisesti sekä ”Fyysinen koskemattomuus” -kohdan väkivallan suoja. Kun Jussille on yhteiskunnan toimesta tehty ja kustannettu parhaimmat hoidot eturauhassyöpään, ei hän todennäköisesti voi olla epätasa-arvoisessa Marttaan, joka hyvien geeniensä vuoksi on jo tähän mennessä elänyt yli 90-vuotiaaksi. Oikeudenmukaisuuden nimissä ei voida sentään muuttaa ihmisenä olemisen välttämättömiä ehtoja. Toisaalta Nussbaum mainitsee kyllä, että jos mahdollista yhteiskunnan pitäisi estää vakava vammautuneisuus geneettisellä muokkauksella jo sikiövaiheessa (Nussbaum 2006, 193).

Missä toimintakyvyissä epätasa-arvoa voisi sitten mahdollisesti syntyä, kun oikeudenmukaisuuden vähimmäistaso on yhteiskunnassa saavutettu? ”Leikki” -kohdan vapaa-ajasta nauttiminen, ”Fyysinen terveys” -kohdan riittävä ravinto ja suoja sekä ”Kontrolli omasta ympäristöstä” -kohdan omistamisen mahdollisuus ovat listan toimintakyvyistä kaikkein selvimmin niitä, joissa eroja voi muodostua. Toiset voivat päästä nauttimaan vapaa-ajan aktiviteeteista enemmän kuin toiset, jos työpäivän pituus, kotityöt ja muut velvollisuudet vaihtelevat suuresti yksilöittäin. Jussi voi pärjätä taloudellisesti mukavasti kuuden tunnin työpäivällä, ja hänellä jää runsaasti aikaa harrastaa rakastamiaan urheilulajeja ja kirjallisuutta. Martta puolestaan joutuu kahdeksan tunnin työpäivän jälkeen toimimaan vielä tunnin omaishoitajana, mikä on poissa hänen harrastuksensa, kestävyysjuoksun, parista. Martalla voi kuitenkin olla useita asuntoja hallussaan, kun Jussilla on vain yksi: näin ollen Martan riittävä suoja ja omistuksen laajuus ovat paremmalla tolalla kuin Jussilla.

Mielenkiintoisena seikkana edellisistä esimerkeistä voidaan huomata se, että kaikkiin liittyy tavalla tai toisella varallisuus. Jussi pärjäsi taloudellisesti lyhyelläkin työpäivällä. Suojan ja omistuksen erot johtuivat puolestaan nimenomaan varallisuudesta. Voidaanko siis ajatella, että eroperiaate soveltuisi hyvin tasoittamaan edellä mainittuja eroavaisuuksia? Jos toimintakyvyt on turvattu kaikille, on vaikeasti vammaisellakin mahdollisuus tehdä tuloillaan asioita, joita hän todella voisi aidosti tehdä. Oletetaan että Jussilla on selkäydinvamma, ja hän pystyy liikkumaan vain sähköpyörätuolilla, jonka ohjaussauvaa hän kykenee itse liikuttamaan. Jos yhteiskunta on taannut kaikki kymmenen tärkeintä toimintakykyä Jussille, hän pystyy vapaasti liikkumaan kaupunkinsa keskustassa, käymään halutessaan vaivattomasti teatterissa, hänelle on järjestetty mahdollisuus käydä kansallispuistossa esteettömäksi suunnitellulla luontopolulla ja hänellä on työpaikka, jossa hän voi käyttää osaamistaan ja olla täysin yhdenvertainen suhteessa työkavereihinsa. Lisääntyneiden tulojen avulla Jussi voisi käydä nykyistä useammin teatterissa tai pitää pidemmän loman töistä, jonka aikana hän voisi tehdä pidemmän matkan henkilökohtaisen avustajansa kanssa. Tulot eivät tässäkin olisi päämäärä sinänsä, vaan väline Jussilla kokea vapaa-ajallaan enemmän. Tätä tulojen välineellisyyttä Nussbaum painottaakin (Nussbaum 2011, 57).

Toisaalta voidaan kysyä, onko vähimmäistason toteutumisen jälkeen tulot jopa ainoa seikka, millä huono-osaisuus voidaan määritellä. Käytännöllisesti katsottuna on äärimmäisen vaikea mitata toimintakykyjä, joita ihmiset eivät halua omassa elämässään hyödyntää. Käytännöllisyys ja helppous eivät kuitenkaan riitä teorian tasolla argumentiksi, ettei toimintakykyjä voisi mittarina käyttää, kuten ne eivät riittäneet argumentiksi myöskään toimintakykyjen mittaamisen teoreettisessa arvioinnissa. Nussbaumin listaus ja kynnys määrittävät elämän, joka on ihmisarvoinen. Ihmisarvon kannalta ei toimintakykyjen takaamisen parantamista tarvitse perustella. Lisäksi kuten huomattiin, ei alustavasti katsottuna oikeudenmukaisuuden vähimmäistason saavuttamisen jälkeen ole tiettyjen toimintakykyjen kohdalla mahdollisuuttakaan suureen eriarvoisuuteen. Huomionarvoista myös on se, että koska toimintakykyjen ei ole tarkoitus määrittää ihmisten elämänsuunnitelmia vaan toimia niiden toteuttamisen puitteina, ei toimintakykyihin panostamiseen enää välttämättä ole vähimmäistason jälkeen teoreettisia keinojakaan. Puitteiden kohentamisesta ei ehkä saavutettaisi vaadittavaa yhteisymmärrystä.

Entä sitten yksilön ja ryhmän välinen jännite? Ryhmätason käsittely oli mahdollista vähimmäistason alapuolella, kunhan ryhmille itsessään ei jaeta ja turvata toimintakykyjä. Saman voidaan katsoa soveltuvan myös vähimmäistason saavuttamisen jälkeenkin. Koska voidaan alustavasti katsoa tulojen määrittävän huono-osaisuutta nyt kun toimintakyvyt on saatu taattua, ovat myös Rawlsin ehdotelmat huono-osaisuuden määrittelyssä varteenotettavia ratkaisuja.

5.2. Mitä eroperiaatteella jaetaan?

Huono-osaisuuden ja siitä johdettavan huono-osaisimman ryhmän määrittely ei kuitenkaan itsessään vielä riitä. On päätettävä myös, millä tavoin huono-osaisimman ryhmän tilaa pyritään kohentamaan. Takaako yhteiskunta toimintakyvyt julkisin toimin verotuloilla vai suoritetaanko parannus pelkästään jaettavina resursseina, jotka kohdennetaan suoraan yksilöille? Toimintakykyjen takaaminen suoraan kansalaisille resursseina on toki teorian tasolla mahdollista. Tosin Nussbaum kuitenkin korostaa, ettei esimerkiksi pyörätuolissa olevalla pitäisi olla tarvetta olla riippuvainen kuljettajastaan. Julkiset tilat olisi siten muutettava julkisin varoin. (Nussbaum 2006, 167–168.)

Rawlsin teoriassa vain tulot ja varallisuus ovat eroperiaatteen avulla siirrettävissä. Nussbaum puolestaan pyrkii teoriassaan vastaavanlaisesta resurssien painotuksesta pois ja keskittyy nimenomaan toiminnan mahdollistamiseen: toiminnan mahdollisuus taataan, mutta toiminnan mahdollisen toteuttamisen valinnan tekee kukin yksilö itse. Tämä jännite tuo kaksi mielenkiintoista kysymystä esille. Ensiksi onko resursseilla (tässä tapauksessa tuloilla ja varallisuudella)

minkäänlaista roolia, kun valtio takaa kansalaisilleen Nussbaumin listauksen mainitsemat toimintakyvyt? Toiseksi minkälainen rooli resursseilla on oikeudenmukaisuuden vähimmäistason toteuduttua?

5.2.1. Ennen oikeudenmukaisuuden vähimmäistason toteutumista

Oikeudenmukaisuuden vähimmäistason saavuttamiseksi on ensinnäkin omistusoikeuteen voitava puuttua. Nussbaum nimittäin tähdentää, että uusjaolliset toimet ovat tarpeen, jotta kaikki saadaan yli toimintakykykynnyksen (Nussbaum 2000, 86). Tämän vuoksi rikkaimpien on tehtävä uhraus (Nussbaum 2006, 273). Taloudellinen taakka kohdistuukin niihin, jotka pystyvät tuottamaan yhteiskunnassa normaalilla tavalla (Mt., 63). Edellä mainittu on Nussbaumin teorian kontekstissa jopa triviaalia. Jos jyrkällä progressiivisella verotuksella kerätään tarvittavat varat uusjaollisiin toimiin, mitä nämä toimet sitten lopulta sisältävät? Miten kerätyt verotulot kohdennetaan, ennen kuin vähimmäistaso on toteutunut?

Kynnyksen ylittämisen onnistuminen ei Nussbaumin mukaan voi olla riippuvainen siitä, mitä vaadittavat toimet kustantavat. Nussbaum nimittäin esittää, että yhteiskunnan olisi saatettava vaikeasti vammaisen kynnyksen ylitse kustantamalla hoidot tämän sairauteen, jos vain hoito on olemassa (Nussbaum 2006, 193). Kustannuksista riippumatta olisi vammojen hoidon lisäksi vammaiselle taattava koulutus, jonka avulla hänellä on mahdollisuus kehittää kykyjään (Mt., 364–365). Nämä samat asiat pätevät myös kaikkiin muihinkin tapauksiin. Yhteiskunta voi kustantaa niin terveydenhuollon kuin koulutuksenkin joko niin, että asiakkaalle se on maksutonta jo alun perin, tai niin, että siihen yhteiskunta antaa tarpeelliset resurssit esimerkiksi palvelusetelin tai tulonsiirron muodossa.

Nussbaum ei kuitenkaan pidä Rawlsin tavasta jakaa resurssit suoraan yksittäisille henkilöille. Nussbaumin esimerkin mukaan, vaikka pyörätuolissa olevalla olisikin rahaa palkata itselleen omat kantajat kuljettamaan häntä sinne tänne, se ei poistaisi julkisten tilojen esteettömyysongelmaa. Julkisin toimin olisikin muutettava julkista tilaa. Tällä tavoin kunnioitettaisiin myös pyörätuolissa olevan ihmisarvoa. (Nussbaum 2006, 167–168.) Tällaiseen kunnioittamiseen ei Rawlsin tulojen suora jakaminen pysty. Oikeudenmukaisuuden vähimmäistason alapuolella juuri tästä syystä suora resurssien jakaminen ei ole mahdollista. Sokean kävelijän ja pyörätuolissa olevan ihmisarvo huomioidaan, jos kaupungin keskusta on suunniteltu myös heitä ajatellen niin, että he pääsevät kulkemaan samalla tavalla kuin näkevät kanssakulkijansa.

Sama pätee myös terveydenhuoltoon ja koulutukseenkin. Oletetaan että yläasteikäisellä Jussilla on hankala oppimisvaikeus, jonka vuoksi hänellä kestää muita oppilaita kauemmin omaksua opetettavat asiat, ja että hän tarvitsee oppimiseen puolitoistakertaisen määrän aikaa ja erilaisia hahmottamista ja ymmärtämistä helpottavia tukitoimia kuin muut luokkansa oppilaat. Tukijärjestelmien avulla Jussi pystyy omaksumaan kaiken siinä missä muutkin. Jussi ei normaalikouluikäisinä kykene kuitenkaan oppimaan geometriaa, mutta hän kyllä haluaisi. Hän haluaisi käyttää jopa vapaa-aikaansa kaksi tuntia viikossa siihen, että hän omaksuisi tätä puolta matematiikasta. Tästä syystä Jussin perhe haluaisi järjestää pari yksityisopetustuntia viikossa Jussille. Kunnioitettaisiinko Jussia saman verran kuin muita ikäisiään, jos Jussi joutuisi pyytämään hakemuksella tai hakemaan todistuksella palveluseteliä tai tulonsiirtoa yhteiskunnalta, jonka hän käyttäisi yksityistuntien saamiseen? Itse asiassa resurssien jakaminen kansalaisille suoraan jättäisi liikaa vastuuta kansalaisten varaan: Entä jos esimerkin Jussi ei hakisikaan yksityistuntia? Silloinhan hän ei välttämättä pääsisi nauttimaan matematiikan saloista, siten kuin hänelle olisi mahdollista. Toisaalta olisihan mahdollisuus hänelle kuitenkin suotu. Hän ei vain itse sitä hyödynnä.

Jossain vastaavassa tilanteessa kansalaisen vastuulle jätetty ja lopulta tekemättömäksi jäänyt asia voisi silti estää häntä saavuttamasta kynnystä. Näin ollen vähimmäistasoltaan oikeudenmukainen yhteiskunta ja sitä kohti pyrkivä yhteiskunta pitäisivät huolta, ettei sellaista pääsisi tapahtumaan. Oikeudenmukaisuuden vähimmäistason alittavassa yhteiskunnassa eroperiaatteen tehtävänä olisi siten ainoastaan jakaa toimintakykyjä. Tämä vaatisi siis eroperiaatteen käytön hienovaraista muuttamista siitä, mihin Rawls sen tarkoitti. Toisaalta edelleen sosiaaliset ja taloudelliset eroavaisuudet pitäisivät olla huono-osaisten hyödyksi. Hyödyttäminen tapahtuisi vain tulojen sijasta toimintakykyinä.

Vaikka jokainen toimintakyky on Nussbaumin teorian mukaan erottamaton osa ihmisarvoista elämää, eivät toimintakyvyt ole teoriassa täysin samanarvoisia. Nussbaum ottaa esille toimintakykytraditiossa tehtyyn Wolffin ja De-Shalitin (2007) tutkimukseen pohjautuen, että joillakin toimintakyvyistä on tärkeämpi rooli myös muiden toimintakykyjen toteutumisessa, ja että näihin toisia toimintakykyjä edesauttaviin hedelmällisiin toimintakykyihin (*fertile capabilities*) olisi hyvä julkisin toimin keskittyä (Nussbaum 2011; 42–45). Nussbaum katsoo, että osa tällaisista toimintakyvyistä riippuisi kulloisestakin kontekstista, mutta erikseen hän mainitsee koulutuksen, omistamisen ja yhdistymisen (*affiliation*) (Nussbaum 2011, 98–99). Koulutus onkin tärkeä kaikkien toimintakykyjen kannalta (Nussbaum 2006, 322). Toisaalla yhdistymisen lisäksi on myös käytännöllisen päättelyn mainittu hallitsevan muita toimintakykyjä (esim. Nussbaum 2000, 82 & 92). On siten todennäköistä, että eroperiaate keskittyisi ainakin aluksi koulutuksen, yhdistymisen, käytännöllisen päättelyn ja

omistuksen toimintakykyjen jakoon huomioiden huono-osaisimmat. Tämä perusteltu huomio on ristiriidassa Nussbaumin toisaalla esittämän maininnan kanssa, mikä kieltää toimintakykyjen järjestykseen laittamisen (Nussbaum 2000, 12).

5.2.2. Oikeudenmukaisuuden vähimmäistason toteutumisen jälkeen

Huono-osaisuuden ja huono-osaisimman ryhmän määrittelyssä havaitsin, että oikeudenmukaisuuden vähimmäistason toteutumisen jälkeen tulojen ja varallisuuden merkitys korostuu. Kun kynnykset on saavutettu ja oikeudenmukaisuuden vähimmäistaso toteutunut, ainoat sellaiset toimintakyvyt, jotka voivat vaihdella, olivat riippuvaisia tuloista ja varallisuudesta. Vapaa-aikaan panostaminen vaatii sitä, että se on taloudellisesti mahdollista. Ihmisarvoisen elämän kannalta kaikki vähimmäiset toimet on tehty. Vähimmäistason jälkeen eroperiaatteella on siten mahdollista jakaa tuloja suoraan resursseinakin kansalaisille. Toimintakykyjen tietty taso ja Nussbaumin listauksen raamit antavat mahdollisuuden jo toteuttaa itseään ihmisarvoiseen tapaan haluamallaan tavalla. Onko siten toimintakykyjen takaamisella enää mitään painoarvoa? Olisiko mahdollista, että yhteiskunnan saavuttaessa oikeudenmukaisuuden vähimmäistason se voisi muodostaa Nussbaumin listauksen toimintakyvyistä vähimmäistason yläpuolisen tason "vähimmäistaso 2.0", jolle kansalaiset seuraavaksi pyritään saattamaan?

Edellä mainittu "vähimmäistaso 2.0" voisi toteutua vain ja ainoastaan niiden toimintakykyjen suhteen, joissa eroja voi syntyä varsinaisen vähimmäistason jälkeen. Ei ole mahdollista jakaa äänioikeutta tai uskonnonvapautta yhtään sen laajemmin kuin on jo tehty. Ja kuten huono-osaisuuden määrittelyssä tuli jo esille, vain muutamissa toimintakyvyissä voi olla enää parannettavaa. Lisäksi ainoa syy, miksi "vähimmäistaso 2.0" voisi olla toteutumiskelpoinen on se, jos yhteiskunta asettaisi alkuperäiset kynnykset liian mataliksi. Silloin varsinaisen oikeudenmukaisuuden vähimmäistason saavuttamisen jälkeen on työsarkaa vielä monen toimintakyvyn takaamisen kehittämisessä. Tällaisen matalan kynnyksen asettaminen olisi kuitenkin vastoin Nussbaumin esittämää suositusta, jossa kynnykset asetettaisiin tavoitteelliselle tasolle (Nussbaum 2011, 41–42). Näin ollen tämäkin tukee sitä, että eroperiaatteella olisi jaettavanaan vain tuloja oikeudenmukaisuuden vähimmäistason ylittävässä tilanteessa.

5.3. Eriarvoisuus Nussbaumin teoriassa

Rawls itse katsoo, että eroperiaate tasaa lahjakkuuksien ja alkuperäisen sosiaalisen aseman tuomia eroja, ja juuri eroperiaatteen avulla nämä erot tulisivat kaikkien hyödyksi. Toisaalta vammaisuuden aiheuttamaa eriarvoisuutta eroperiaatteen ei ollut Rawlsin mukaan tarkoituskaan tasata. (Rawls

2005a/1971, 101–102.) Edellä mainittu rajoite johtuu kuitenkin vain niistä ehdoista, joilla Rawls rajasi alkuasemaan kuuluvia henkilöitä. Vammaisten tilanne oli tarkoitus määrittellä Rawlsin teoriassa vasta siinä yhteiskunnan vaiheessa, jossa oikeudenmukaisuusperiaatteet on jo päätetty. Tätä rajoitetta ei Nussbaumin teoriassa luonnollisestikaan ole, koska juuri se oli yksi Nussbaumin kritiikin kohteista Rawlsia kohtaan.

Eroperiaate sallii tietynasteisen eriarvoisuuden, jos se koituu huono-osaisten hyväksi. Lisäksi lienee loogista olettaa, ettei oikeudenmukaisuuden vähimmäistason alapuolella olevia voida saattaa kynnyksen tasolle hyödyntäen koko ajan tasapuolisesti kaikkia yhtenä rintamana. Nussbaumin teoriassa ei eksplisiittisesti tai implisiittisesti tule esille, että kaikkien lähimpänä kynnystä olevia hyödytettäisiin ensin. Implisiittinen suositus on ennemminkin päinvastainen (esim. Nussbaum 2006, 320). Mutta minkälaista eriarvoisuutta Nussbaumin teoriassa voi ylipäätään esiintyä? Tätä kysymystä sivusin jo pääpiirteittäin analyysin ensimmäisessä alaluvussa. Seuraavaksi pureudun eriarvoisuuteen vielä syvemmin.

5.3.1. Ennen oikeudenmukaisuuden vähimmäistason toteutumista

Lähden ensin liikkeelle siitä, mitkä ovat selvästi sellaisia asioita, joissa ei sallita eriarvoisuutta lainkaan. Taustaoletuksena tämän luvun tarkastelussani on se, että yhteiskunnan pyrkimyksenä on saavuttaa oikeudenmukaisuuden vähimmäistaso. Nussbaumin mukaan osa toimintakyvyistä pitää turvata tasapuolisesti kaikille, muuten turvaaminen ei ole riittävää (Nussbaum 2006, 381). Esimerkiksi koulutus, uskonvapaus ja poliittiset oikeudet on jaettava tasan ihmisarvon nimissä (Mt.). Nussbaum katsoo koulutuksen olevan jopa “avain kaikkiin inhimillisiin toimintakykyihin” (Mt., 322; suom. RV). Nussbaumin listan neljäs toimintakyky mahdollistaa koulutuksella sivistetyn ajattelun, päättelyn ja aistimisen sekä uskonnonvapauden, sananvapauden ja miellyttävät kokemukset. Miellyttäviä kokemuksia Nussbaum ei avaa tarkemmin, ja tätä viimeistä kohtaa lukuun ottamatta vaikuttaa siltä, että nämä äsken erittelemäni asiat pitäisi olla mahdollistettu tasan jokaiselle yhteiskunnan asukkaalle.

Mitä muita toimintakykyjä listasta pitäisi olla jaettu tasan? Ainakin listan kymmenennen toimintakyvyn tarjoamat mahdollisuudet poliittisten oikeuksien toteutumiseen, tasavertaisuuteen omistusoikeudessa ja työelämässä sekä suojaan vapaudenriistolta olisi jaettava tasavertaisesti. Samoin kolmannen toimintakyvyn liikkumisvapauden sekä ahdistelun ja väkivallan suojan pitäisivät olla jaettu tasa-arvoisesti kaikille. Eroperiaate voi siten kohdistua edellä mainittuihin toimintakykyihin vain niin, että kyseinen toimintakyky turvataan samaan aikaan kaikille.

Osaan toimintakyvyistä puolestaan riittää, että ne on turvattava riittävään tasoon asti. (Nussbaum 2006, 381–382.) Toisaalta, kuten edellisessä analyysin alaluvussa tuli esille, eroperiaatteen voidaan katsoa jakavan ensisijaisesti seuraavia toimintakykyjä koulutuksen lisäksi: yhdistyminen, omistaminen ja käytännöllinen päättely. Voidaan olettaa, ettei näidenkään toimintakykyjen osalta voida havaita suurta eriarvoisuutta varsinkaan ennen oikeudenmukaisuuden vähimmäistason saavuttamista. Koska nämä kaikki ovat tärkeitä muiden toimintakykyjen kehittymisen ja toteutumisen kannalta, on oikeudenmukaisuuteen tähtäävän yhteiskunnan pyrittävä takaamaan niitä mahdollisimman paljon kaikille alusta alkaen. Näin ollen yhteiskunnan olisi mahdollisuuksiensa mukaan panostettava kuudenteen (mahdollisuus käytännölliseen päättelyyn ja oman elämän suunnittelemiseen) ja seitsemänteen toimintakykyyn (mahdollisuus yhdistymiseen muiden kanssa, mikä sisältää toisen aseman kuvittelemisen, huolehtimisen toisista, toimivat sosiaaliset suhteet, itsekunnioituksen ja tasavertaisen kohtelun).

Entä sitten loput listauksen toimintakyvyt? Ensimmäinen toimintakyky mahdollistaa normaalin mittaisen elämän, ja toinen toimintakyky mahdollistaa hyvän terveyden lisääntymiskykyineen, ravinnon sekä suojan. Mitään näistä ei voida jakaa täysin tasan, vaikka terveyden ja elämän osalta on mahdollinen hoito, siihen pääsy ja sen toteutuminen oltava tasavertaisesti taattu¹⁴. Ravinnon ja suojan osalta on oltava jokin riittävyden taso, jota tavoitellaan. Tämä pätee myös kolmanteen toimintakykyyn luokitellulle seksuaaliselle nautinnolle, kahdeksannen toimintakyvyn mahdollisuudelle elää muun luonnon kanssa sekä yhdeksannen toimintakyvyn mahdollisuudelle nauttia vapaa-ajasta.

Viidennen toimintakyvyn osalta (mahdollisuus tunnesiteisiin muiden ihmisten ja itseämme ympäröivien asioiden kanssa sekä pelon ja ahdistuksen rajoittaminen niin, ettei se vahingoittaisi tunteiden kehitystä) oikeudenmukaisuuteen pyrkivän yhteiskunnan on pyrittävä jokseenkin pienentämään eriarvoisuutta. Tämä tulee esille tarkemmin seuraavassa alaluvussa, jossa käsittelem moraalisia tunteita: näiden voidaan katsoa olevan jopa elintärkeitä Nussbaumin teorialle.

Kuten tämän luvun alussa kerroin, taustaoletuksenani oli yhteiskunnan pyrkimys oikeudenmukaisuuteen. Nussbaumin teorian mukaanhan yhteiskunta, joka ei ole saavuttanut oikeudenmukaisuuden vähimmäistason, ei ole oikeudenmukainen. Nussbaum ei teoriassaan erittele aste-eroja tällaiseen tilanteeseen, vaikka toki myöntää toimintakykyjen mahdollistavan vertailun. Joten ennen oikeudenmukaisuuden vähimmäistason yhteiskunnan eriarvoisuus voi olla tietenkin

¹⁴ Tietynlainen sosiaalisen perustan takaaminen on tavoite sellaisissa toimintakyvyissä, joissa sattuma on merkittävä määrittävä tekijä - kuten juuri terveydessä (ks. Nussbaum 2000, 81–82).

kuinka suurta tahansa. Vähimmäistason pyrkivän yhteiskunnan eriarvoisuuskehitys puolestaan ei voi olla minkäläistä tahansa. Nussbaum nimittäin viittaa siihen, ettei vähimmäistason alapuolella voi ajatella pelkästään itseään: hän nimittäin painottaa, että ihmisiin, “joiden elämänlaatu on erityisen alhainen, mitattuna toimintakykyjen listauksella” olisi kiinnitettävä huomiota niin instituutioiden kuin ihmisten, joilla ei ole omia rasitteita elämässään (Nussbaum 2006, 320; suom. RV). Näin ollen Nussbaumin teorian sisällä on jo ohjeistus huomioida huono-osaisimmat.

5.3.2. Oikeudenmukaisuuden vähimmäistason toteutumisen jälkeen

Nussbaumin mukaan hänen teorialleen ”kynnyksen käsite on tärkeämpi - - kuin toimintakykyjen täydellisen tasa-arvon käsite”. Tällä hän myös perustelee sitä, miksi kynnyksen ylittävä asiantilan tarkastelu voidaan lykätä. (Nussbaum 2000, 12; suom. RV.) Tämä tarkoittaa sitäkin, että kynnyksen ylittävillä eriarvoisuuksilla ei ole Nussbaumin teorian kehittämisessä ainakaan vielä tässä vaiheessa merkitystä. Tosin hän kyllä huomauttaa, ettei kynnyksen välttämättä riitä oikeudenmukaisuuden toteutumiseen (esim. Nussbaum 2000, 75; Nussbaum 2011, 40). Eroperiaate on yksi mahdollisuus vähentää eriarvoisuutta kynnyksen yläpuolella. Minkäläistä eriarvoisuutta vähimmäistason jälkeen voi lopulta edes olla?

Lähden liikkeelle jälleen siitä, mistä ei sallita eriarvoisuutta. Nussbaum mainitseekin eksplisiittisesti, että koulutuksen pitäisi olla lapsille suurin piirtein samalla tavalla saatavilla kaikkialla (Nussbaum 2011, 41). Lisäksi hän mainitsee, että sukupuoleen perustuva syrjintä kynnyksen ylittävässä omistusoikeudessa on kiellettyä toimintakykyjen näkökulmasta (Nussbaum 2000, 219). On siten todettava se triviaali asia, että kaikissa niissä toimintakyvyissä, jotka oli jaettava tasan vähimmäistason saavuttamiseksi, on sen jälkeenkin oltava tasapuolisuus jakoperustana.

Onko sitten niin, että kaikissa muissa toimintakyvyissä, joissa oikeudenmukaisuuden vähimmäistason saavuttamiseksi oli ehtona riittävyyden takaaminen, on mahdollista syntyä kasvavaa eriarvoisuutta vähimmäistason saavuttaneessa yhteiskunnassa? Käytännölliseen päättelyyn ja yhdistymiseen olisi koulutuksen ohella panostettu tässä vaiheessa kuitenkin jo niin paljon, että on vaikea katsoa, miten niissä voisi syntyä merkittävää eriarvoisuutta. Tunnesiteiden roolin tuon puolestaan esille seuraavassa alaluvussa. Jäljelle jäävät ravinto, suoja, seksuaalinen nautinto, mahdollisuus elää muun luonnon kanssa ja mahdollisuus nauttia vapaa-ajasta. Lisäksi kun huomioidaan, että jonkinlainen ennalta määrätty riittävyyden taso on jo saavutettu, esimerkiksi ruuan suhteen on kyse ehkä enemmän herkuttelusta ja nauttimisesta kuin ruuan riittävyydestä. Suojan kanssa on oletettavaa, että mukavuustekijät tulevat vähimmäistason jälkeen olemaan erottava tekijä

samoin kuin asuntojen lukumäärä. Seksuaalisen nautinnon osalta Nussbaumin tarkoittama toimintakyvyn turvaaminen jää epäselväksi: Ilmeisesti ainakin yhteiskunnan on tuettava tähän liittyvää itsetuntoa, itseilmaisua ja sallittava sosiaalisten suhteiden kehitystä vapaamieliseen suuntaan. Onko yhteiskunnan kuitenkin sallittava tätä tukevat palvelut? Jos kyse on vapaaehtoisuudesta eikä siihen liity itsekunnioituksen tai tunnekehityksen puutteita, ei Nussbaumin teoria sitä kielläkään. Puolestaan luonnon kanssa elämiseen ja siitä nauttimiseen on todennäköisesti järjestetty luonnonsuojelualueita ja kansallispuistoja, joissa ihmiset voivat viettää aikaansa. Vapaa-ajan suhteen on puolestaan oletettavaa, että tulojen suuruus huolehdittavien läheisten lisäksi määrää käytettävissä olevan vapaa-ajan.

Kuten edellä mainitusta on johdettavissa ja mihin edellisissä alaluvuissa jo olen viitannut, on oikeudenmukaisuuden vähimmäistason eriarvoisuus toimintakykyjenkin näkökulmasta lopulta pitkälti tuloista riippuvainen. Riittävyysaste taattuina toimintakykyjen suhteen on nimittäin joko niin, että tuon riittävyysasteen ja oikeudenmukaisuuden vähimmäistason saavuttamisen jälkeen niissä ei ole juuri merkittävää eriarvoisuuden mahdollisuutta, tai sitten niin, että tuo eriarvoisuus on joko suoraan tai suhteellisen helposti tuloilla mitattavissa.

5.4. Moraaliset tunteet

Toimintakykyteorian kaltaisessa teoriassa, joka ei lähdä yhteisen hyödyn käsitteestä liikkeelle, on joko oletettava ihmisillä olevan jo alun perin hyväntahtoisuuteen viittaavia tunteita toisiaan kohtaan tai vähintään tällaisen asenteen olevan omaksuttavissa. Ilman sitä ei uusjaollisia toimia voida kestävästi perustella. Nussbaumin mukaan hänen *Frontiers of Justice* -teoksen kolmen tärkeän teeman suhteen "[o]ikeudenmukaisuuteen pyrkivän yhteiskunnan [--] täytyy kiinnittää pitkäkestoista huomiota moraalisisille tunteille ja niiden kehittämiseksi - lasten kehityksessä, julkisessa koulutuksessa, julkisessa retoriikassa, ja taiteissa" (Nussbaum 2006, 414; suom. RV). Tiedetyt moraaliset tunteet ovat jopa elintärkeitä koko Nussbaumin teorian kannalta. Onko näillä tunteilla minkälaisia vaikutuksia eroperiaatteen soveltamiseen niin ennen kuin jälkeenkin oikeudenmukaisen vähimmäistason toteutumisen?

5.4.1. Ennen oikeudenmukaisuuden vähimmäistason toteutumista

Yhteisen edun lisäksi ihmisten välillä on altruistisia siteitä. Nussbaumin toimintakykyteorian taustalla on ajatus sellaisesta yhteistoiminnasta, jonka motiiveina ovat niin rakkaus oikeudenmukaisuuteen kuin "moralisoitu myötätunto heitä kohtaan, joilla on vähemmän kuin he tarvitsevat kelvolliseen ja arvokkaaseen elämään". (Nussbaum 2006, 156–158; suom. RV.) Nussbaum on siten panostanut

teoriassaan sen perustelemiseen, että yhteiskunnan asukkaat ovat valmiita luopumaan omastaan, jotta kaikki saadaan Nussbaumin vähimmäistason yläpuolelle. Luopuminenhan tässä tapauksessa tarkoittaa korkeampaa verotusta ja sitä, ettei koe saavansa omaa panostusta vastaavaa taloudellista hyötyä yhteiskunnalta.

Hyöty ja sitä myöden peruste on toimintakykyteoriassa haettava muualta kuin varallisuuden kartuttamisesta. Nussbaum katsoo ihmisten tuntevan myötätuntoa toisia kohtaan siinä määrin, että se muodostaa osan ihmisen omasta hyvän tuntemisesta (Nussbaum 2006, 91). Tämä myötätunto kohdistuu niihin, jotka ovat kynnyksen alapuolella (Mt., 156–157). Tämän lisäksi Nussbaumin mukaan hänen teoriassaan voidaan poliittisiin tarkoituksiin hyväksyä sellainen käsitys ihmisestä, jonka mukaan toisten hyvä on osa omaa hyvän käsitystään, ja kanssakäymiseen muiden kanssa liittyy oikeudenmukaisuus ja hyväntahtoisuus (Mt., 158). Eroperiaatteen huono-osaisimman ryhmän korostus tulee siten moraalisten tunteiden kautta kuin luonnostaan: toisten ja varsinkin kynnyksen alapuolisten asema yhteiskunnassa on merkityksellinen omalle hyvän tuntemiselleen. Toki voidaan kyseenalaistaa Nussbaumin tekemät oletukset ihmisten hyväntahtoisuudesta ja myötätuntoon kykenemisestä. Jotta kyseenalaistaminen olisi vakuuttavaa, olisi kritiikki kohdistettava siihen, ettei edes koulutuksen avulla ihmisten tunnetaitoja voitaisi kehittää vaadittuun lopputulokseen asti.

Nussbaum katsoo teoriansa vaativaksi. Hänen mukaansa se tarvitsee tuekseen myötätunnon ja solidaarisuuden tunteita. Näiden tunnetaitojen lisäksi hän nostaa arvostuksen keskeiselle sijalle: juuri arvostusta ja myötätuntoa pitäisikin saada koulutuksen kautta vahvistettua jollain tavalla. Myös laajemminkin tunteiden avulla voisi edistää teorian kannatusta. (Nussbaum 2011, 180–182.) Nussbaum ei kuitenkaan anna tämän tutkielman aineistona olevissa kirjoissa selviä suuntaviivoja sille, miten edellä mainittujen tunteiden koulutus käytännössä tapahtuisi ja millä tavoin nämä tunteet valjastetaan toimintakykyteorian käyttötarkoituksiin. Taustalla on kuitenkin koko ajan ajatus koulutukseen panostamisesta ja sen suuresta merkityksestä.

Koulutuksessakin on tuki omat haasteensa. Nussbaum viittaa nimittäin siihen, että arvostuksen ja myötätunnon opettamisessa saattaa olla ristiriitaisuuksia sananvapauden kanssa (Nussbaum 2011, 182). Mitä tämä tarkoittaa? Onko niin, että esimerkiksi taiteissa tai koulutuksessa voisi olla tietyt normit, minkälaista sisältöä voidaan tuottaa? Entä pitääkö meidän valvoa, niin kuin Platonin Valtio-dialogissa (Platon 1981, 377a-c) esitetään, minkälaisia tarinoita lapsille kerrotaan? Edellinen ristiriitaisuuden välttäminen on Nussbaumilla kuitenkin vasta kysymyksen asteella (Nussbaum 2011, 182). On kuitenkin oletettavaa, että tietynlaisen moraalikasvatuksen on oltava koko ihmisyyksilön kehityskaaren läpäisevää.

Lisäksi on huomionarvoista, että ihmiset pitävät Nussbaumin mukaan oikeudenmukaisuutta hyvänä myös itsessään (Nussbaum 2006, 156–157). Oikeudenmukaisuus realisoituu vasta, kun toimintakyvyt on tiettyyn rajaan asti taattu: ihmiset pitävät siten itsessään hyvänä sitä, että oikeudenmukaisuuden vähimmäistaso saavutetaan. Myötätunnon ja hyväntahtoisuuden kautta perusteet eroperiaatteen hyväksymiselle on eittämättä olemassa.

5.4.2. Oikeudenmukaisuuden vähimmäistason toteutumisen jälkeen

Onko moraalisten tunteiden rooli enää niin keskeinen, kun yhteiskunnassa on jo saavutettu oikeudenmukaisuuden vähimmäistaso? Ennen vähimmäistason toteutumista tunteiden merkitys on suurta niin huono-osaisimpien auttamisessa kuin koko yhteiskunnan vakauden säilyttämisessä. On edelleen selvää, etteivät myötätunto, solidaarisuus ja arvostus - Nussbaumin eksplisiittisesti ilmaiset, teorian kannalta tärkeät tunteet – ole kadonneet mihinkään myöskään oikeudenmukaisuuden vähimmäistason saavuttamisen jälkeen.

Moraaliset tunteet ovat siten edelleen tukena eroperiaatteelle, vaikka se jakaisin oikeudenmukaisessa yhteiskunnassa enää vain tuloja ja varallisuutta, kuten analyysin aiemmissa alakappaleissa on tullut esille. Oikeudenmukaisuus on hyvää itsessään, ja jos eroperiaatteen idea huono-osaisimman ryhmän hyödyttämisestä on osa oikeudenmukaisuutta, ei vähimmäistason saavuttaminen vaikuta siihen. Eroperiaate olisi osa kokonaisuutta: periaatteen avulla toimintakykyteoriasta tulisi enemmän kuin vain osittainen teoria oikeudenmukaisuudesta.

5.5. Vapauden korostus

Nussbaumin esittämä lista on tarkoituksella lyhyt, jotta se olisi sovellettavissa eri kulttuureihin. Tämä tarkoittaa sitä, että se on sitä kautta helpompi hyväksyä. Listan hyväksymisen ja tukemisen jälkeen jokainen voisi toteuttaa omaa elämäntyyliään ilman rajoitteita (Nussbaum 2006, 341). Ja vapaus toteuttaa elämänsuunnitelmaansa on juuri se, mitä Nussbaum toimintakyvyillään painottaa. Keskeisimpien toimintakykyjen perustuslaillinen rooli on vain hyväksyttävä. Nussbaumin lista toimii siten raameina, jota voi elämässään haluamallaan tavalla hyödyntää. Aiheuttaisiko eroperiaatteen soveltaminen hankaluuksia vapauden toteutumiselle? Onko tällä eroa ennen tai jälkeen oikeudenmukaisuuden vähimmäistason saavuttamisen?

5.5.1. Ennen oikeudenmukaisuuden vähimmäistason toteutumista

Vapaudella on tietyt rajoitteensa ennen vähimmäistason saavuttamista. Kaikki toimintakyvyt eivät nimittäin ole yhtä tärkeitä: merkityksellisiä ovat ne, jotka ovat olennaisia ihmisarvoisen elämän kannalta (Nussbaum 2006, 166). Nämä eivät kuitenkaan vielä rajoita vapautta. Toimintakyvyt, jotka ovat tyystin haitallisia, ovat puolestaan yhteiskunnassa jopa kiellettyjä, kuten syrjintä (Mt.). Nussbaumin mukaan ihmisen ei voi myöskään itse päättää siitä, salliiiko hän itseään nöyryytettävän tai kohdeltavan ilman arvostusta (Nussbaum 2011, 26). Huomionarvoista on, että epäterveelliset elämäntavat pitäisi sallia, jos niillä ei vahingoita muita kuin itseään (Nussbaum 2006, 80 & 171). Näin ollen vapauden perusteella saisi harjoittaa työkseen riskialttiita kamppailulajeja, mutta kaikenlainen puoskarina toimiminen terveydenhoidossa olisi varmasti kiellettyä.

Eroperiaatteen soveltamisessa vapauden korostus aiheuttaa päänvaivaa huono-osaisuuden määrittelylle. Mitä jos henkilö on omasta vapaasta tahdostaan huono-osainen? Jos Martta haluaa olla kuin Pentti Linkola ja asua ilman nykyajan mukavuuksia lähes erakkona, onko häntä tarvetta katsoa huono-osaiseksi ennen oikeudenmukaisuuden vähimmäistason toteutumista? Entä kuten listausta käsittelevässä teoriaosiossa sivuttiin Nelsonin (2008) pohdintoja pakkokeinoista, voiko ihmisvihaajan pakottaa terapiaan? Tässä on huomioitava analyysin edellisistä alaluvuista muodostunut havainto, että ennen oikeudenmukaisuuden vähimmäistason saavuttamista eroperiaate keskittyy niin huono-osaisuuden määrittelyssä kuin sen lieventämisessä toimintakykyihin eikä tuloihin.

Nussbaumin teorian taustallahan on ajatus ainoastaan turvata toimintakyvyt eikä itse toimintoja. Listausta luo puitteet toimintakyvyille, joita saa elämänsuunnitelmassaan hyödyntää tai olla hyödyntämättä. Toimintakyvyt tarjoavat nimittäin valinnan ja vapauden alueen (Nussbaum 2011, 25). Erakkona elävän Martan tekemiä toimintoja ei mitata, vaan hänelle taattu toimintakykyjä mitataan. Martta tuskin harmistuu, jos hänen toimintakykynsä taataan kynnykseen asti: hän ei vain käytä niitä. Jos Martalle on raamit siten tarjottu, hän ei ole huono-osainen toimintakykyjen suhteen.

On jopa syytä huomata, että eroperiaatteen soveltaminen Nussbaumin teoriaan antaa vapaudelle lisätukea. Moraalisten tunteiden osalta tuli nimittäin esille, että Nussbaumin laajoja tunnetaitoja opettava, kehittävä ja ennen kaikkea vaativa yhteiskunta on vahvasti altruismin ja myötätunnon läpäisemä. Eroperiaate itsessään luo taloudellisen porkkanan niin henkilökohtaiselle kuin yhteiskunnalliselle talouskasvulle unohtamatta huono-osaisia. Eroperiaatteen on mahdollista toimia tasapainottava vastavoimana altruismille, jotta kaikkea ylimääräistä ei tarvitse lahjoittaa huono-osaisille.

5.5.2. Oikeudenmukaisuuden vähimmäistason toteutumisen jälkeen

Oikeudenmukaisuuden vähimmäistason yläpuolella soveltuvat edelleen samat rajoitteet kuin alapuolellakin, eli toisia vahingoittavat toimintakyvyt ovat kiellettyjä eikä kukaan voi luovuttaa pois sitä oikeutta, että häntä arvostetaan. Sukupuoleen perustuva syrjintä kynnyksen ylittävässä omistusoikeudessa on myös kiellettyä toimintakykyjen näkökulmasta (Nussbaum 2000, 219). Kuten analyysin edellisissä alaluvuissa huomasin, vähimmäistason toteutumisen jälkeen eroperiaate keskittyy tuloihin niin määrittelyssä kuin jakamisessa. Tulojen kanssa tulee kuitenkin ongelma: jos Martta elelee erakkona erillään yhteiskunnasta, ei häntä tulonsiirrot varmastikaan kiinnosta. Häneen kohdennetut varat olisivat hukkaan heitettyjä.

Oletetaan, että Martan yhteiskunta on edennyt tänään siihen pisteeseen, että se on vihdoinkin pystynyt takaamaan kaikille sen kansalaisille kaikki Nussbaumin listan toimintakyvyt ennalta määrättyihin kynnyksiin asti. Eroperiaatteen soveltamiselle toimintakykyteoriaan on intuitiivisesti hankala asia se, että eilen Martta oli vielä hyväosainen, mutta tänään hän siirtyi huono-osaiseksi. Pitäisikö Martta jättää kokonaan huomiotta hänen elämänsuunnitelmansa takia tulojen indeksoinnissa? Yhteiskunnanhan pitäisi hallinnoida rekisteriä ihmisistä, jotka ovat omasta vapaasta tahdostaan huono-osaisia. Elämänsuunnitelmien mukainen jaottelu ihmisten kelpuuttamisesta huono-osaisuuden kategoriaan kuulostaa vähintäänkin absurdilta. Todennäköisimmin tulonsiirtojen tarpeellisuus järjestettäisiin niin, että vaikka ihminen olisi tulojen mukaan huono-osainen, ei hän automaattisesti saa tililleen tiettyä kompensatiota parempiosaisten tilanteesta.

Entä sitten niin sanonut hyväosaiset? Miten he kokevat sen, että heidän vapauttaan rajoitetaan sillä, että joko osa heidän omalla työllään saadusta varallisuudesta menee myös oikeudenmukaisuuden vähimmäistason yläpuolella huono-osaisien hyväksi tai heidän toimensa pitää muuten hyödyttää huono-osaisempia. Aiemmassa alaluvussa käsitellyt moraaliset tunteet vastaavat tähän. Koulutuksen kautta omaksuttujen moraalisten tunteiden kautta rikas kuitenkin näkee tarpeellisena muiden ihmisarvoiselle elämälle sen, että huono-osaisia tuetaan verovaroin. Nussbaumhan edellyttää, että osa rikkaan hyvän tunnetta on se, että myös muut pärjäävät ihmisarvoisessa elämässään.

5.6. Yhteenveto

Analyysin kolmen ensimmäisen luvun kautta lähestyin samoja teemoja hieman eri näkökulmista. Minkälaisia rajoitteita analyysin kautta sitten ilmeni eroperiaatteen soveltamisessa Nussbaumin teoriaan tilanteessa, jossa yhteiskunta ei vielä ole saavuttanut oikeudenmukaisuuden vähimmäistason? Sekä huono-osaisin ryhmä että se, mitä eroperiaatteella jaetaan, määrittyvät ennen

vähimmäistasoa toimintakykyinä. Nussbaumin teoriassa korostuu niin voimakkaasti julkisen vallan rooli huomioida toimintakykyjen toteutuminen niin julkisen tilan kuin kasvatuksenkin suhteen, ettei tuloja eikä varallisuutta voida käyttää indeksoinnissa. Niitä ei voida jakaa ihmisarvoiseen tapaan kansalaisille tulonsiirtoina eikä vastaavina. Eroperiaate on kuitenkin tähän vielä muokattavissa, vaikka muokkaaminen muodostaakin yhden rajoitteen soveltamiselle. Vaikka Rawls toki itse määrittelee *A Theory of Justice* -teoksessaan, että indeksoinnin on tapahduttava tuloilla ja että juuri tuloja ja varallisuutta on myös perushyödykkeistä jaettava, tämä ei ole välttämätöntä. Indeksoinnin on mahdollista tapahtua myös toimintakyvyillä, joita myös yhteiskunnassa jaetaan huomioiden huono-osaisin ryhmä. Mittaaminen puolestaan on tapahduttava jokaisen toimintakyvyn osalta erikseen, koska mitään kykyä ei yksinään voida käyttää indeksoinnissa. Eroperiaatteen toinen rajoite on se, miten tämä käytännössä voidaan tehdä.

Minkälaisia rajoitteita eroperiaatteen soveltamiselle on tilanteessa, jossa yhteiskunta on saavuttanut oikeudenmukaisuuden vähimmäistason? Tämän tason vallitessa tulot ja varallisuus ovat puolestaan ainoa järkevä mittari huono-osaisuudelle. Toimintakykyä voidaan käyttää mittarina vain, jos vähimmäistasolle vaaditut toimintakykyjen kynnykset on alun perin asetettu liian helpoksi saavuttaa. Silloin olisi toteutettavissa eräänlainen ”vähimmäistaso 2”, mutta liian alhaalle asetettu rima toimintakykyjen suhteen olisi Nussbaumin suosituksia vastaan. Eroperiaatteen soveltamiselle haasteita tuo tulojen huomioimisessa se, että henkilö voi siirtyä määritelmässä hyväosaisesta huono-osaiseksi, kun yhteiskunta saavuttaa vähimmäistason. Tämä on soveltamisen kolmas rajoite.

Mitä eroperiaatetta tukevia piirteitä Nussbaumin teoriassa on? Ensinnäkin Nussbaumin teoria tarvitsee jonkinlaista jakoperustetta, jotta kynnykseen ylipäättään päästään. Lisäksi huomasi, että moraaliset tunteet ovat vahvasti huono-osaisimman puolella. Moraaliset tunteet ovat siten yksi Nussbaumin teorian tukea antava piirre soveltamiselle. Nussbaumin idea siitä, että toimintakyky takaa ihmisille elämänsuunnitelmansa mukaisen valinnanvapauden alueen, hyötyy myös eroperiaatteesta. Moraaliset tunteiden altruistiset piirteet vaikuttavat niin voimakkailla, ettei Nussbaum ole huomionnut teoriassaan niille minkäänlaista vastavoimaa. Jos koko yhteiskunta olisi myötätunnon ja altruismin läpäisemää, miten on mahdollista pitää omia puoliaan? Eroperiaate toisi sekä selvyyttä että tietynlaisen taloudellisen toiminnan porkkanan tähän ristiriitaan, mikä on toinen tukea tuova piirre soveltamiselle.

On myös huomionarvoista, että eroperiaate tukee osaltaan Nussbaumin toimintakykyteoriaa. Eroperiaatteen avulla voidaan toimintakyvyissä ottaa teorian tasollakin huomioon mielivaltaisesti jakautuvat lahjakkuudet, jotka hyödyntävät huono-osaisten ryhmää ja siten edistävät toimintakykyjen

toteutumista. Samalla toimintakykyteoria saisi lisää tukea eroperiaatteen taustaoletuksista: kukaan ei ansaitse elämänsä alkuasemaa eikä syntymässä saamiaan lahjojaan (Rawls 2005a/1971, 104).

6. JOHTOPÄÄTÖKSET

Intuitiivisesti ajateltuna Nussbaumin teoria ja Rawlsin eroperiaate täydentävät toisiaan. Rawls ei kykene ottamaan kaikkein heikompiosaisia huomioon oikeudenmukaisuusteoriassaan. Nussbaum puolestaan ei ole esittänyt vielä minkäänlaista jakoperustetta siihen, miten hänen kuvailemaansa vähimmäistason edes päästäisiin: juuri tätä seikkaahan Watene (2013) kritisoi. Lisäksi Nussbaumilla ei ole teoreettisia aseita siihen, olisiko oikeudenmukaista puuttua tavalla tai toisella oikeudenmukaisuuden vähimmäistason saavuttaneessa yhteiskunnassa vallitseviin eriarvoisuuksiin. Kuten Nussbaum huomauttaa, jos Rawls olisi itse ottanut Amartya Senin neuvoista vaarin ja korvannut perushyödykkeensä toimintakyvyillä, Rawls olisi luultavasti Nussbaumista poiketen joutunut alun perin ottamaan vähimmäistason ylittävät eriarvoisuudet huomioon (Nussbaum 2006, 177–178). Nussbaum ei kuitenkaan huomaa, että myös hänen täytyy tehdä niin oikeudenmukaisuuden vähimmäistason säilyttämiseksi: kuten tutkielman teoriaosuudessa esitin, kynnyksen ylittävillä eriarvoisuuksilla on suuri merkitys.

Tutkielmassa tutkin sitä, voiko Rawlsin eroperiaatetta soveltaa Nussbaumin toimintakykyteoriassa: tutkin soveltamisen mahdollisia rajoituksia ennen oikeudenmukaisuuden vähimmäistason saavuttamista sekä sen jälkeen. Analyysissä selvisi, että eroperiaatteen soveltamisen rajoittaviksi piirteiksi muodostuvat ennen oikeudenmukaisuuden vähimmäistason toteutumista niin eroperiaatteen välttämätön muokkaaminen kuin käytännön vaikeus mitata huono-osaisin toimintakyvyillä. Nämä eivät kuitenkaan vielä sulje pois periaatteen soveltamista. Merkittävin rajoite muodostuu vasta, kun yhteiskunta saavuttaa vähimmäistason. Silloin eroavaisuudet ovat määriteltävissä vain tulojen avulla. Samalla henkilö, joka hetki sitten oli vielä hyväosainen toimintakykyjen suhteen, voi muuttua huono-osaiseksi tuloihin nähden. Tämä rajoite estää eroperiaatteen soveltamisen molempiin tapauksiin yhtäaikaisesti. Se ei kuitenkaan estä eroperiaatteen soveltamista vain toiseen eli joko ennen vähimmäistason toteutumista tai sen jälkeen. Minkälaisia yleisiä suuntaviivoja eroperiaatteen tällaiselle soveltamiselle sitten olisi?

Nussbaumin teoriaa avaavassa osiossa toin esille Hollandin (2008) kattokäsitteen, joka on Hollandin täydennys Nussbaumin teoriaan: muita toimintakykyjä haittaavan yksityisomaisuuden suhteen

asetettaisiin katto johonkin tiettyyn rajaan. On syytä toki huomata, että jos muita toimintakykyjä joudutaan näin tukemaan, ei oikeudenmukaisuuden vähimmäistasoa olisi vielä saavutettu. Katon avulla resurssit kuitenkin kohdennettaisiin muiden toimintakykyjen takaamiseen. Kattokäsitteen soveltaminen toisi rajoitteet eroperiaatteellekin: eroperiaate voisi toimia ainoastaan ennalta määriteltyn kattoon asti. Hollandin käsite veisi lopulta vain osittain pohjan eroperiaatteen jakoperustalta, sillä periaatetta tarvittaisiin edelleen sekä saattamaan ihmisiä toimintakykykynnyksille että jakamaan toimintakyvyt huomioimalla huono-osaiset. Kattokäsite ei nimittäin itsessään sisällä periaatetta, miten sen avulla yhteiskunnan tasolla säästetyt resurssit jaetaan.

Eroperiaate estää myös sen, että oikeudenmukaisuuden vähimmäistason saavuttanut, toisin sanoen toimintakykyjen kynnykset ylittänyt yhteiskunta luisuisi takaisin epäoikeudenmukaiseksi. Sallitut eriarvoisuudet pitää hyödyttää huono-osaisten ryhmää, joten huono-osainen ei voi enää tippua kynnyksen alapuolelle missään vaiheessa. Tosin siltä Dorsayn (2008) kritiikiltä ei voida välttyä, että Nussbaumin teoriassa yhteiskunta voi kyllä ajautua luonnonkatastrofin seurauksena epäoikeudenmukaiseksi. Jos kriisejä kuten luonnonkatastrofia tai sotaa ei oteta huomioon, Nussbaumin teoria ei tarvitse eroperiaatteen soveltamisen yhteydessä kattokäsitettä sen takia, että eriarvoisuuden vuoksi jotkut tippuisivat normaaleissa olosuhteissa jonkin toimintakyvyn kynnyksen alapuolelle.

Eroperiaatteen soveltamiselle olisi suuntaviivat jo itse asiassa valmiina tilanteeseen, jossa yhteiskunta ei ole vielä saavuttanut oikeudenmukaisuuden vähimmäistasoa. Koulutus, yhdistyminen, käytännöllinen päättely ja omistaminen olisivat niitä hedelmällisiä toimintakykyjä, jotka vaikuttavat edesauttavasti joko kaikkiin listan toimintakykyihin tai ainakin osaan. Eroperiaatteen avulla huono-osaisimman ryhmän aseman parantaminen olisikin mielekkäintä toteuttaa niin, että edellä mainittuihin toimintakykyjen takaamiseen panostettaisiin. Varsinkin koulutuksen merkitys Nussbaumin teorialle on suunnaton. Ilman vaadittavia tunteaitojen kehittämistä ei toimintakykyteorian mukaisen yhteiskunnan voida olettaa pysyvän vakaana.

Rawls otti esille eroperiaatteen määrittelemisen yhteydessä ketjuuntumisen ja takertumisen mahdollisuuden, joista tosin kummastakaan periaate ei ole riippuvainen. Edellinen tarkoitti sitä, että väliin jäävät ryhmät hyötyisivät myös huono-osaisten aseman parantamisesta, ja jälkimmäinen sitä, että muutettaessa yhden ryhmän etuja myös muiden ryhmien edut muuttuvat. Jos ketjuuntuminen olisi mahdollista toteutua Nussbaumin toimintakykyjen osalta, huono-osaisimman ryhmän koulutukseen, yhdistymiseen ja muihin toimintakykyihin satsaus välttämättä parantaisi myös muiden

toimintakykyjä. Takertuminen tätä vielä edesauttaisi. Nämä seikat olisivat eduksi, kun mietitään eroperiaatteen soveltamisen mielekkyyttä Nussbaumin teoriaan. Ovatko ne kuitenkin mahdollisia?

Tutkielman kontekstina on yhden yhteiskunnan perspektiivi kansalaisineen. Nussbaumin teoriassa on kaksi teemaa, joita en käsitellyt tutkielmassa: globaali oikeudenmukaisuus ja oikeudenmukaisuusteorian laajentaminen kattamaan lähes kaikki eläinlajit. Roberts (2013) painotus siitä, että kynnys pitäisi määrittellä maailmanlaajuisesti tai asettaa tiukat vaihteluvälit, ei juuri muuttaisi tilannetta yhden valtion näkökulmasta. Eroperiaate puolestaan kohtaisi ongelmia, jos kynnykset asetettaisiin kovin eri tavalla eri valtioissa. Ketkä ja missä olisivat silloin ne huono-osaiset, joita eriarvoisuudet pitäisi hyödyttää? Tosin eroperiaatteen soveltaminen globaalisti paljastaisi vähintään osan niistä kysymyksistä, mihin Nussbaumin toimintakykyteorian olisi kyettävä joka tapauksessa vastaamaan. Laajentamalla koskemaan myös eläinlajeja eroperiaate ei intuitiivisesti toimisi tällä hetkellä lainkaan: aineistona olevissa kirjoissa aihepiiri on niin keskeneräinen, ettei selvää näkemystä saa sille, ovatko ihmiset ja eläimet täysin tasavertaisia keskenään.

Jos Nussbaum ei tulevaisuudessa selvennä teoriansa keskeneräisiä tai implisiittiseksi jääneitä piirteitä, on jatkotutkimuksille tarvetta. Esimerkiksi olisiko jonkinlainen egalitarismi parempi jakoperusta kuin eroperiaate? Toisiko se kaivattua yksinkertaisuutta siihen tilanteeseen, jossa epäoikeudenmukainen yhteiskunta lopulta muuttuu oikeudenmukaisuuden vähimmäistason saavuttaneeseen yhteiskuntaan? Lisäksi nyt on selvää, että Nussbaumin tarvitsee huomioida vähimmäistason eriarvoisuudet tavalla tai toisella. Onko Nussbaumin omassa teoriassa työkaluja siihen?

Lopuksi voidaan kysyä, tarvitseeko Nussbaumin teoria lopulta eroperiaatetta? Toimintakyvyissä on monia piirteitä, jotka kiinnittävät huomiota kaikkein huonoimmassa asemassa oleviin. Eroperiaate toisi kuitenkin selyyttä tiettyihin jännitteisiin. Teorian toteutumisen kannalta merkitykselliset moraaliset tunteet, jotka osaltaan tukevat eroperiaatteen soveltamista, ovat todella vaativia, ja Nussbaum tuo eksplisiittisesti esille, että huono-osaisten auttaminen on osa ihmisten hyvän kokemista. Eroperiaate tarjoaa tässä kuitenkin porkkanan ja vapaudelle mahdollisuuden, ettei kaikkea omistamaansa tai omaa aikaansa tarvitse altruistisesti antaa muiden käyttöön. Kaiken kaikkiaan Nussbaumin teoria tarvitsee eroperiaatteen kaltaista periaatetta niin konkretisoimaan vähimmäistasoon pääsemiseksi tarvittavia toimia, vähentämään jännitteitä teorian sisällä kuin vastaamaan kysymykseen, mitä on oikeudenmukaisuuden nimissä tehtävä oikeudenmukaisuuden vähimmäistason yläpuolisille eriarvoisuuksille.

LÄHTEET

Anderson, Elizabeth (2010), "The Fundamental Disagreement between Luck Egalitarians and Relational Egalitarians". *Canadian Journal of Philosophy* 36, 1–23.

Aristoteles (1989), *Nikomakhoksen etiikka* (suom. Simo Knuutila). Helsinki: Gaudeamus.

Arneson, Richard J. (2000), "Luck Egalitarianism and Prioritarianism". *Ethics* 110, 339–349.

Benbaji, Yitzhak (2006), "Sufficiency or Priority?". *European Journal of Philosophy* 14:3, 327–348.

Blythe, Mark (2008), "The Means to Social Justice: Accounting for Functional Capabilities in the Rawlsian Approach". *Canadian Journal of Political Science* 41:4, 1003–1021.

Claassen, Rutger & Düwell, Marcus (2013), "The Foundations of Capability Theory: Comparing Nussbaum and Gewirth". *Ethical Theory & Moral Practice* 16:3, 493–510.

Clark, David Alexander (2013), "Creating Capabilities, Lists and Thresholds: Whose Voices, Intuitions and Value Judgements Count?". *Journal of Human Development and Capabilities* 14:1, 172–184.

Clark, John P. (2009), "Capabilities Theory and the Limits of Liberal Justice: On Nussbaum's Frontier of Justice". *Hum Rights Rev* 10, 583–604.

Crisp, Roger (2003), "Equality, Priority, and Compassion". *Ethics* 113, 745–763.

Dorsey, Dale (2008), "Toward a theory of the basic minimum". *Politics, Philosophy & Economics* 7:4, 423–445.

Duncan, Craig (2005), *The Errors of Libertarianism*. Teoksessa Duncan, Craig & Machan, Tibor R. (2005), *Libertarianism: for and against*. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield, 45–64.

Eide, Stephen (2014), "Martha Nussbaum: The Voice of Conviction". *Acad. Quest.* 27, 185–198.

Hausman, Daniel M. & Waldren, Matt Sensat (2011), "Egalitarianism Reconsidered". *Journal of Moral Philosophy* 8, 567–586.

Herne, Kaisa (2012), *Mitä oikeudenmukaisuus on?* Helsinki: Gaudeamus

Herne, Kaisa (2018), "Oikeudenmukaisuus filosofisena käsitteenä". Teoksessa Häyry, Matti; Takala, Tuija & Ahola-Launonen, Johanna (toim.) (2018), *Oikeudenmukaisuuden ongelma*. Helsinki: Gaudeamus, 197–207.

Holland, Breena (2008), "Ecology and the Limits of Justice: Establishing Capability Ceilings in Nussbaum's Capabilities Approach". *Journal of Human Development* 9:3, 401–425.

- Jaggar, Alison M. (2006), "Reasoning About Well-Being: Nussbaum's Methods of Justifying the Capabilities". *Journal of Political Philosophy* 14:3, 301–322.
- Keller, Simon (2002), "Expensive Tastes and Distributive Justice". *Social Theory & Practice* 28:4, 529–552.
- Kymlicka, Will (2002), *Contemporary Political Philosophy: An Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Lamb, Robert (2009), "Was William Godwin a Utilitarian?". *Journal of the History of Ideas* 70:1, 119–141.
- Lang, Gerald (2015), "How Interesting is the 'Boring Problem' for Luck Egalitarianism?". *Philosophy & Phenomenological Research* 91:3, 698–722.
- Laugier, Sandra (2016), "Politics of Vulnerability and Responsibility for Ordinary Others". *Critical Horizon* 17:2, 207–223.
- Machan, Tibor R. (2005), The Case for Libertarianism: Sovereign Individuals. Teoksessa Duncan, Craig & Machan, Tibor R. (2005), *Libertarianism: for and against*. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield, 3–44.
- Machin, Dean (2013), "Rawls's Difference Principle as Compensation for Social Immobility". *The Political Quarterly* 84:4, 506–514.
- Mill, John Stuart (2000), Utilitarismi (suom. Saastamoinen, Kari; Sajama, Seppo & Järvenpää, Marko; alkuteos *Utilitarianism*, 1861). Helsinki: Gaudeamus.
- Nelson, Eric (2008), "From Primary Goods to Capabilities: Distributive Justice and the Problem of Neutrality". *Political Theory* 36:1, 93–122.
- Nozick, Robert (1974), *Anarchy, State, and Utopia*. New York: Basic Books.
- Nussbaum, Martha C. (1990), "Aristotelian Social Democracy". Teoksessa Douglass, Bruce R; Mara, Gerald M. & Richardson Henry S. (toim.) (1990), *Liberalism and the Good*. Lontoo: Routledge, 203–252.
- Nussbaum, Martha C. (2000), *Women and Human Development*. New York: Cambridge University Press.
- Nussbaum, Martha C. (2003), "Capabilities as Fundamental Entitlements: Sen and Social Justice". *Feminist Economics* 9:2–3, 33–59.
- Nussbaum, Martha C. (2006), *Frontiers of Justice*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press.
- Nussbaum, Martha C. (2011), *Creating Capabilities: The Human Development Approach*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press.

- Platon (1981), *Valtio*. (suom. Itkonen-Kaila, Marja). Helsinki: OTAVA.
- Rawls, John (1988), *Oikeudenmukaisuusteoria*. (suom. Pursiainen, Terho). Helsinki: WSOY.
- Rawls, John (2005a), *A Theory of Justice*. Original edition (alun perin julkaistu 1971). Cambridge: Harvard University Press.
- Rawls, John (2005b), *Political Liberalism* (Expanded. ed.). New York: Columbia University Press.
- Roberts, Peri (2013), "Nussbaum's political liberalism: justice and the capability threshold". *International Journal of Social Economics* 40:7, 613–623
- Robeyns, Ingrid (2005), "The Capability Approach: a theoretical survey". *Journal of Human Development* 6:1, 93–114.
- Schaller, Walter E. (1998), "Rawls, the Difference Principle, and Economic Inequality". *Pacific Philosophical Quarterly* 79, 368–391.
- Segall, Shlomi (2015), "What's So Egalitarian About Luck Egalitarianism?". *Ratio* 28:3, 349–368.
- Sen, Amartya (1990), "Justice: Means versus Freedoms". *Philosophy and Public Affairs* 19:2, 111–121.
- Sen, Amartya (2004), "Dialogue Capabilities, Lists, and Public Reason: Continuing the Conversation". *Feminist Economics* 10:3, 77–80.
- Sen, Amartya (2005), "Human Rights and Capabilities". *Journal of Human Development* 6:2, 151–166.
- Sen, Amartya (2008), "The Idea of Justice". *Journal of Human Development* 9:3, 331–342.
- Setälä, Maija (2008), "John Rawls. Oikeudenmukaisuusteoria ja poliittinen liberalismi". Teoksessa Lindroos, Kia & Soininen, Suvi (toim.) (2008), *Politiikan nykyteoreetikkoja*. Helsinki: Gaudeamus, 299–321.
- Shaw, Pat (1992), "Rawls, the lexical difference principle and equality". *Philosophical Quarterly* 42:166, 71–77.
- Shields, Liam (2012), "The Prospects for Sufficiency". *Utilitas* 24:1, 101–117.
- Temkin, Larry S. (2003), "Egalitarianism Defended". *Ethics* 113, 764–782.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009), *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.

van Parijs, Philippe (2003), "Difference Principles". Teoksessa Freeman, Samuel (toim.) (2003), *The Cambridge Companion to Rawls*. Cambridge University Press: Cambridge, 200–240.

Watene, Krushil (2013), "Nussbaum's Capability Approach and Future Generations". *Journal of Human Development and Capabilities: A Multi-Disciplinary Journal for People-Centered Development* 14:1, 21–39.

Wolff, & De-Shalit, (2007), *Disadvantage*. New York: Oxford University Press.